

Весна Лукић

ИЗБЕГЛИЧКЕ МИГРАЦИЈЕ
ИЗ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
У БЕОГРАДУ

Београд, 2005.

ISBN 86-80029-30-0

ГЕОГРАФСКИ ИНСТИТУТ "ЈОВАН ЦВИЈИЋ"
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ
Београд

ПОСЕБНА ИЗДАЊА
Књига 66

Весна Лукић

**ИЗБЕГЛИЧКЕ МИГРАЦИЈЕ
ИЗ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ У БЕОГРАД**

Београд, 2005.

ISBN 86-80029-30-0

ГЕОГРАФСКИ ИНСТИТУТ "ЈОВАН ЦВИЈИЋ"
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ
Београд

ПОСЕБНА ИЗДАЊА
Књига 66

Мр Весна Лукић

**ИЗБЕГЛИЧКЕ МИГРАЦИЈЕ
ИЗ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ У БЕОГРАД
ТОКОМ ПОСЛЕДЊЕ ДЕЦЕНИЈЕ XX ВЕКА**

УРЕДНИК
ДР МИЛАН БУРСАЋ

Примљено на седници редакционог одбора Института
17.03.2005.

Београд, 2005.

ISBN 86-80029-30-0

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GEOGRAPHIC INSTITUTE "JOVAN CVIJIĆ"
Belgrade

SPECIAL ISSUES
N° 66

Vesna Lukić, M.Sc.

**REFUGEE MIGRATIONS
FROM BOSNIA AND HERZEGOVINA IN BELGRADE
DURING THE LAST DECADE OF THE 20th CENTURY**

EDITOR
MILAN BURSACĆ, D.Sc.

Accepted at the meeting of the Institute Editorial Board
on March 17th 2005

Belgrade, 2005.

ИЗДАВАЧ

Географски институт "Јован Цвијић" САНУ Београд

РЕЦЕНЗЕНТИ

Проф др Милена Спасовски
Проф др Светлана Радовановић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК

Бориша Вучковић

КАРТОГРАФСКА ОБРАДА

Милован Миливојевић

ЛЕКТОР

Светлана Ћирковић

ПРЕВОДИЛАЦ

Александра Павићевић

ДИЗАЈН КОРИЦА

Милован Миливојевић

Лого кампање поводом светског дана избеглица 2002. године

Монографија је део резултата истраживања на пројекту "Дунавско-моравски коридор као главна осовина регионалног интегрисања Србије у ЈИ Европу" чију реализацију финансира МНТР Републике Србије.

ШТАМПА

Цицero, Београд

ТИРАЖ

300 примерака

САДРЖАЈ

УВОД	7
- Територијални и временски оквир истраживања	8
ТЕОРЕТСКИ АСПЕКТИ ПРИНУДНИХ МИГРАЦИЈА	11
ПОЈАМ ИЗБЕГЛИЦА И РАТОМ УГРОЖЕНИХ ЛИЦА	19
МЕТОДОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ ПРАЋЕЊА ДИНАМИКЕ ИЗБЕГЛИЧКИХ ПОПУЛАЦИЈА	23
ОБИМ И ТЕРИТОРИЈАЛНИ РАЗМЕШТАЈ ИЗБЕГЛИЦА ИЗ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ У ЕВРОПИ И СВЕТУ	25
ОБИМ И ДИНАМИКА ИЗБЕГЛИЧКИХ МИГРАЦИЈА ИЗ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ И ТЕРИТОРИЈАЛНА ДИСТРИБУЦИЈА МИГРАНАТА У СРБИЈИ..	27
- Територијална дистрибуција избеглица у Београду.....	32
- Динамика миграционог процеса.....	35
СТРУКТУРА ИЗБЕГЛИЧКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ ИЗ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ НА ТЕРИТОРИЈИ БЕОГРАДА.....	37
- Полна структура.....	37
- Старосна структура	41
(индикатори старења становништва, велике старосне групе, старосне пирамиде, специфичне категорије становништва).....	41
- Брачни статус.....	51
- Образовна структура.....	54
- Структура избеглица према економској активности	58
(радни контингент, активно становништво, претходно занимање избеглица)	58
- Национални састав.....	64
НЕКИ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМА ИЗБЕГЛИЦА У ПРОЦЕСУ ИНТЕГРАЦИЈЕ	67
- Карактеристике смештаја избеглица из БиХ у Србији и Београду.....	67
- Дисперзија, капацитети и друге карактеристике колективног смештаја избеглица у Србији.....	71
- Демографске карактеристике популације смештене у колективним центрима	73
- Проблеми економске адаптације избеглица из БиХ у Београду	75
МОГУЋА РЕШЕЊА ИЗБЕГЛИЧКОГ ПИТАЊА	79
МЕЃУЗАВИСНОСТ ТЕРИТОРИЈАЛНОГ РАЗМЕШТАЈА ИЗБЕГЛИЦА ИЗ БиХ У СРБИЈИ И ЊИХОВИХ СТРУКТУРНИХ КАРАКТЕРИСТИКА И ОПРЕДЕЉЕЊА ЗА ОДРЕЂЕНО ТРАЈНО РЕШЕЊЕ ИЗБЕГЛИЧКОГ СТАТУСА.....	83
ПОСЛЕДИЦЕ ИЗБЕГЛИЧКИХ МИГРАЦИЈА ИЗ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ НА ДЕМОГРАФСКИ РАЗВИТАК СРБИЈЕ И БЕОГРАДА	91
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА.....	97
ЛИТЕРАТУРА	103
СТАТИСТИЧКЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ И ИЗВОРИ	107
SUMMARY	109
ПРИЛОЗИ	121

УВОД

Са демографског аспекта сложеност проучавања миграције као једног од основних демографских процеса произилази из чињенице да миграција укључује две популације – популацију места порекла и популацију места одређишта. Проблематика принудних миграција, те конкретно избегличких миграција проузрокованих деловањем политичких фактора, укључује поред избеглица и влада земаља порекла и земаља одређишта избеглица и разне међународне и хуманитарне организације, стога проучавање принудних миграција добија на комплексности уз наглашену потребу за интердисциплинарним приступом проучавања.

Овај рад представља допринос проучавању и разумевању узрока и механизма принудних миграција, нарочито оних проузрокованих деловањем политичких фактора. С обзиром на значајан удео принудних миграција у савременим светским миграционим токовима, али и велики број избеглица са којима се Србија и Црна Гора суочила након распада бивше Југославије, те потребе за решавањем бројних проблема са којима се избеглице сусрећу, намера је да овај рад има не само теоретски већ и апликативан значај. Упознавање са основним теоријама принудних миграција омогућиће истраживање узрока који утичу на појаву избеглица, али и основних демографских карактеристика које могу да одликују избеглице, према типу принудних миграција. С друге стране, из саме анализе избегличке популације из Босне и Херцеговине у Београду следиће и одговори на питања везана за узроке избегличких миграција из БиХ, као и последице ових миграција на демографски развитак Србије и Београда.

Структурна и функционална анализа избегличке популације из Босне и Херцеговине на територији Београда као простору досељења, омогућена трансформацијом података пописа избеглих лица у Републици Србији 2001. године у податке адекватне за демографска проучавања, усмерена је на проучавање основних карактеристика избегличких миграција као демографског процеса, са циљем утврђивања одређених специфичности у структури посматране популације које карактеришу избегличке популације и популације погођене ратом, на примеру избегличке популације из Босне и Херцеговине у Београду. Ово проучавање усмерено је с једне стране на испитивање селективности избеглица из БиХ у Србији и Београду у погледу одређених обележја, у поређењу са структуром становништва у месту порекла, а са друге стране утврђују се разлике и сличности избеглог становништва из Босне и Херцеговине у Београду у односу на укупну избегличку популацију из БиХ на простору Републике Србије према основним демографским и социо-економским обележјима, са покушајем да се докаже хипотеза о позитивној селективности избеглица из

БиХ у Београду у односу на укупну избегличку популацију из БиХ у Републици Србији, а у оквиру могућности које пружа постојећа емпиријска грађа, као и у мери коју тражи сама анализа. Резултати рада, самим тим, покушаће да дају одговор и на нека питања везана за теоретска истраживања принудних миграција (пре свега питање селективности принудних миграната), поред тога што ће пружити увид у порекло, обим, правце, просторни размештај и структуру избегличке популације из Босне и Херцеговине у Београду за потребе практичних активности у правцу решавања избегличких проблема. Обрађена су и питања смештаја избеглица и могућа решења избегличког питања.

Полазећи од чињенице да се више од половине избеглог становништва на територији Републике Србије, према попису избеглица 2001. године, определило за локалну интеграцију као трајно решење избегличког статуса, као и да решавање проблема избеглица, поред ниског наталитета представља значајан демографски проблем са којим се наша земља данас сусреће, неоспорно је да ће проучавање демографских карактеристика избегличке популације, у контексту креирања политике и програма трајног решења животних проблема избеглица, све више добијати на значају. Значај је већи утолико што је недостатак поузданих информација озбиљна препрека у креирању и примени развојних програма везаних за избеглице.

- Територијални и временски оквир истраживања -

Развитак становништва се увек одвија у одређеном простору и времену. Приликом проучавања миграције, као једне од компоненти развитка становништва, неоспорно се, дакле, мора уважити како просторна тако и временска димензија миграције. Полазећи од избеглог лица као јединице посматрања, предмет истраживања овог рада чини избегличка популација из Босне и Херцеговине пристигла на административно подручје града Београда у периоду 1991-2001. Територијални ниво проучавања представља административно подручје града Београда према важећој подели из 1991. године. За потребе истраживања административно – територијално подручје града Београда подељено је у три групе:

- општине на подручју централне урбане агломерације (насеља Београд): Врачар, Звездара, Нови Београд, Раковица, Савски венац и Стари град
- општине које се једним делом простиру на територији насеља Београд, а делом на ширем (административном) подручју града: Вождовац, Земун, Палилула и Чукарица, и
- општине које немају своје делове у оквиру насеља Београд: Барајево, Гроцка, Лазаревац, Младеновац, Обреновац и Сопот (Стојановић,1999).

У складу са могућностима које пружа постојећа емпиријска грађа није било могуће за општине које се делом простиру на територији насеља Београд, а делом на ширем (административном) подручју града ићи у анализама на ниво насеља, иако би то било од несумњивог значаја за проучавање. Ово нарочито важи у случају општине Земун, коју карактерише највећи број избегличких насеља. За општине које немају своје делове у оквиру насеља Београд проучавање такође није вршено на нивоу насеља из разлога што су избеглице из БиХ у овим општинама концентрисане углавном у општинским центрима и градским насељима. С обзиром да знатан број насеља у овим општинама броји само по неколико десетина избеглих лица, па чак и мање, али и због једнакости нивоа проучавања није се ишло на ниво насеља приликом разматрања.

Важно је нагласити да се у Републици Србији избегла лица деле на две категорије, од којих се једни сматрају избеглицама по међународном праву и закону о избеглицама Републике Србије, док други према истом критеријуму немају право на тај статус. С обзиром да је ова друга група тзв. ратом угрожених лица знатно мања, те да су разлике између њих и *de facto* избеглица претежно формалне природе, имајући у виду исто порекло, проблеме са којима се сусрећу, али и чињеницу да међу члановима једне породице може бити и избеглица и ратом угрожених лица, те да је флукутирање становништва између ове две групе избеглица стално, услед процеса добијања држављанства, у раду се под појмом избеглице подразумевају обе ове категорије становништва.

За потребе овог рада коришћена је база података о избеглим лицима из Босне и Херцеговине у Београду која датира из септембра 2001. године, док је извор за податке о избеглицама из БиХ на нивоу Србије попис избеглих лица у Републици Србији из периода март – април 2001. године.

ТЕОРЕТСКИ АСПЕКТИ ПРИНУДНИХ МИГРАЦИЈА

Под миграцијом се генерално подразумева промена трајног или уобичајеног места боравка одређене особе или групе људи. Допринос миграција, као саставног дела људске историје од најранијих времена, у оквиру процеса развоја, изузетан је како у глобалном тако и у регионалном контексту. С обзиром на повећану мобилност становништва узроковану напретком на пољу транспорта и комуникација, 20. век карактерише пораст броја миграционих кретања. Дистрибуција токова робе, људи и информација налази се на свом врхунцу. Незваничне су процене да данас између 130 и 140 милиона људи живи ван граница земље порекла, при чему се тај број константно повећава.

Литература о миграцијама пружа обиље типологија које класификују миграције према учесталости миграционог кретања миграната, територијалном домету миграције, природи граница које обухвата миграција, разлозима пресељења итд. Динамика миграција и пораст разноврсности миграционих форми у интеракцији је са сплетом природних и друштвених фактора и процеса који делују у савременом свету. У складу са тим, у односу на период древне историје, природни фактор знатно је изгубио на значају и савремене миграције све су више детерминисане деловањем људског фактора. Такође, за разлику од миграција у 19. веку, које су биле углавном економски мотивисане, 20. век обележиле су принудне миграције, које су постале глобални феномен. „Данас милиони људи који су приморани на егзил или расељени унутар својих држава због рата, нетолеранције и других узрока проузрокованих људским деловањем ... чине проблем нових географских и демографских димензија. Принудне миграције тешко да су нове људима, али избеглице као проблем који познајемо данас, већином су проблем двадесетог века“ (Harrell-Bond, 1988).

Као основни фактори који делују на миграције могу се издвојити:

- политички (нарушавање људских права, ризик за групу људи од стране друге друштвене групе на религијској, етничкој или расној основи)
- економски (жеља за побољшањем услова живота)
- демографски (диференцијалне стопе наталитета, морталитета и природног прираштаја, диференцијална густина насељености)
- географски (пресељење у подручје повољније климе, области богате енергетским и минералним ресурсима, али и разне природне катастрофе)
- социо-психолошки (везани за личне објективне или субјективне разлоге миграната за пресељењем)

Принудне миграције могу се јавити као резултат деловања како природних, тако и политичких фактора. Околности услед којих долази до настанка политички мотивисаних избегличких миграција јесу револуције, грађански ратови, међудржавни сукоби као и различити облици кршења људских права. Принудне миграције, с обзиром да су мотивисане политичким разлозима, резултирају настанком избеглица, интерно расељених лица и лица која траже азил. Неки аутори користе термин *избегличке миграције* као синоним за принудне миграције, док га други користе као подтип принудних миграција. Уколико се миграције посматрају са становишта Leeove теорије о миграцијама, која се заснива на *push/ pull* моделу, може се рећи да су избегличке миграције, које представљају предмет овог рада, врста принудних миграција која је узрокована деловањем политичких *push* фактора (за *push* факторе карактеристично је да делују изнутра). С обзиром на тему рада представљено је неколико типологија миграција које садрже принудне миграције.

Једну од првих подела миграција на добровољне и принудне дао је Ферчајлд (Fairchild, 1925). Ферчајлд разликује инвазију, освајање, колонизацију, и имиграцију. При томе користи два главна критеријума: разлику у нивоу културе и чињеницу да ли је или не миграција претежно мирољубива. Друштва је класификовао на „мирољубива“ или „ратоборна“ и друштва са „ниском или високом културом“, а у настојању да докаже да су типови миграција и њихове последице под утицајем поменутих разлике. Овај покушај класификације друштава на друштва са високим или ниским степеном културе у приличној мери га води ка етноцентризму (према Petersen, 1958).

Термине *принудна* и *наметнута миграција* увео је у литературу Петерсен (Petersen, 1958). Петерсенова типологија миграција знатно је комплекснија од оне коју је дао Ферчајлд. Он је издвојио неколико миграционих сила, које настају као резултат односа човека са природом, државом, другим људима, али и као резултат људских норми (аспирација). То су: еколошки фактор, миграциона политика, норме (аспирације) и социјални моменат. Ове миграционе силе генеришу различите типове миграција: а) примитивне, б) наметнуте (*impelled*), ц) принудне (*forced*), д) слободне, и е) масовне миграције. Свака од ових категорија је даље подељена у два типа: **конзервативне**, у којима до миграције долази да би се одржао претходни стандард живота, и **иновативне** миграције, у којима до миграције долази у намери да се унапреди животни стандард. Конзервативни мигранти за разлику од иновативних само траже место где могу наставити стари начин живота. Петерсен истиче да уколико је људима свеједно где иду, они мигрирају као што течност тече – између линија најмањег отпора.

Појмови принудне и наметнуте миграције, које уводи Петерсен, показују разлику између ове две категорије миграција, која лежи у степену слободног избора који има лице које мигрира. Принудни мигранти немају апсолутно никакву могућност избора по питању њиховог пресељења, док мигранти којима је пресељење наметнуто, са друге стране, имају одређени степен избора у погледу свог могућег одредишта. Пример Јевреја указује на разлику између наметнутих (нацистичка антијеврејска пропаганда у периоду 1933-1938 и различити закони који су подстицали емиграцију Јевреја) и принудних миграција које су касније уследиле (одвођење Јевреја у логоре). Обе ове категорије се разликују од слободних – добровољних миграција и као главни фактор који делује на њихов настанак истиче се држава (Petersen,1958).

Кунц (Kunz,1973) прави разлику између **антиципирајуће (добровољне)** миграције, када лице напушта своје место боравка на одређени начин припремљено, и **акутне (принудне)** миграције, у којој се одлука о мигрирању доноси тренутно у складу са кризном ситуацијом у којој се мигрант налази. Оваква подела резултат је чињенице да су политички мотивисане избеглице, чију појаву проузрокују политичке и војне промене, сведоци одређених политичких промена које могу бити дугорочне, али исто тако и изненадне. Кунц истиче и постојање прелазног вида миграција, оног између антиципирајућих и акутних миграција, с тим да првобитно антиципирајуће миграције услед одређених узрока могу да прерасту у акутне. Миграције избеглица сврстава у обе ове групе, класификујући избеглице с обзиром на факторе који делују на избегличке миграције на:

- избеглице чији отпор према политичким и социјалним догађајима у земљи деле њихови сународници, било избеглице или они који остају у земљи порекла

- избеглице које су напустиле земљу порекла због активне или латентне дискриминације против групе којој припадају

- избеглице које су одлучиле да напусте земљу порекла из разних личних разлога (Kunz,1981).

Нагласак је на тврдњи да масовне принудне миграције карактерише учешће етничких или других мањина изнад просека за популацију порекла, те да је за припадност миграната антиципаторним или акутним избегличким кретањима изузетно важно њихово порекло, пол, године старости и степен образовања. У контексту тога Кунц даје дистрибуцију одређених демографских обележја према типу принудних миграција.

Табела 1. Дистрибуција демографских обележја према типу принудних миграција
(Kunz, 1973)

Дистрибуција одређених демографских обележја према типу принудних миграција					
Избегличке миграције		Карактеристике избеглица			
Кинетички тип	Тип принудних миграција	Маскулитет	Године старости	Степен образовања	
Антиципаторне	Избегличке миграције „од врата до врата“	Уравнотежен, групе породица	Носиоци породичних домаћинства, претежно 30-60 година старости	Висок ка веома високом	
Акутне избегличке миграције	Принудне миграције путем бекства	Масовно бекство	Уравнотежен, у случају ратова низак	Све старосне групе, у случају ратова знатно више старих и младих	Демографски пропорционалан популацији порекла
		Индивидуално или групно бекство	Висок ка веома високом маскулитету	Доминантно активно становништво	Строго наглашен у корист вишег образовања
	Принудне миграције наметнуте дисциплином	Цивилна евакуација	Активно становништво претежно жене	Доминирају деца и стари	Највишег нивоа образовања скоро у потпуности нема, иначе пропорционалан популацији порекла
		Армија у бекству	Претежно све мушкарци	Активно становништво	Демографски пропорционалан популацији порекла
		Одвојене јединице армије	Све мушкарци	Активно становништво	Демографски пропорционалан популацији порекла
	Принудне миграције под утицајем силе	Ратни заробљеници	Све мушкарци	Активно становништво	Демографски пропорционалан популацији порекла
		Прогонства, или трансфери становништва	Уравнотежен или нешто нижи	Заступљене све старосне групе, нешто више младих и старих	У зависности од политика и области посматрања
		Протеривање	Висок маскулитет	Доминира активно становништво	Обично висок ка веома високом
		Принудна радна снага	Висок маскулитет или у зависности од политике	Активно становништво укључујући младе	Демографски пропорционалан популацији порекла, у зависности од политике
		Депортовање	У зависности од политике	У зависности од политике	У зависности од политике
	Принудне миграције у одсуству	Принудне миграције у одсуству	Уравнотежен или нешто виши	Доминира активно становништво	Висок ка веома високом

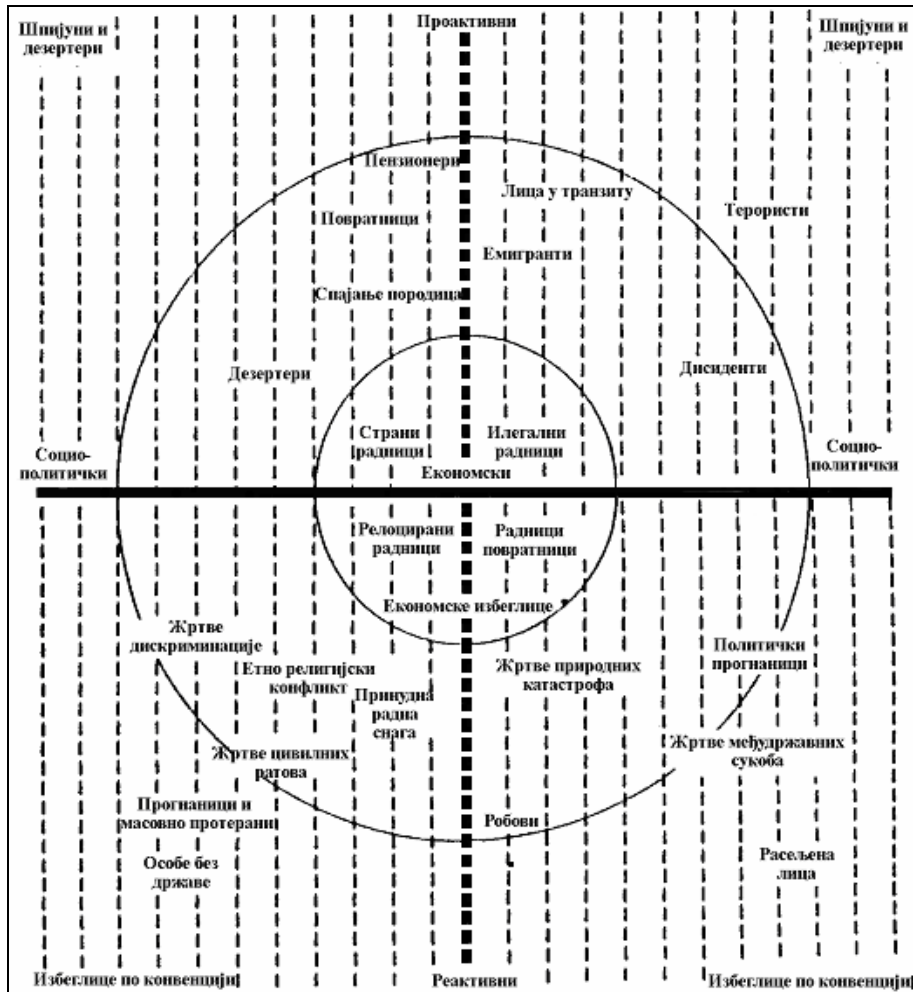
Дистрибуција одређених демографских обележја према типу принудних миграција, како је дефинисао Кунц, показује селективност избеглица према одређеним демографским карактеристикама у зависности од кинетичког типа и типа принудне миграције. Специфичан је тип такозваних принудних миграната у одсуству, који укључује лица која су се раније (у мирнодопском периоду) одселила из земље порекла, а одбијају да се врате након одређених политичких промена у земљи.

Ричмонд (Richmond,1988) у миграционом процесу даје централно место дистрибуцији економске и политичке моћи. Одбацујући дихотомију на добровољне и принудне, миграције дели на **реактивне** и **проактивне** у складу са степеном избора који је мигранту доступан. Реактивни мигранти су избеглице, робови, принудна радна снага и лица без државе. Проактивни мигранти укључују повратнике, особе које мигрирају услед спајања породица, сезонске раднике и класичне емигранте. Између ова два екстрема налази се велики број људи који мигрирају као одговор на деловање економских, политичких и социјалних фактора на које немају утицај, те имају ограничен степен избора дестинација и времена пресељења.

Вертикална оса показује степен избора мигранта. Хоризонтална оса показује интеракцију економских и социополитичких сила. Што је ближе вертикалној оси одређена категорија миграната већи је значај економских детерминанти, док су категорије миграната ближе хоризонталној периферији претежно у политичком домену (Richmond, 1988). Према овој подели избеглице, по конвенцији, представљају класичан пример реактивних миграната. За разлику од Кунца, чији кинетички модел миграција при подели миграционих модела према степену деловања појединца и структурних фактора у миграционом процесу, припада гравитационим системским моделима миграција, те који посматра мигранта као део демографског система који прати законе понашања, Ричмондов структурални модел као комбинација интеракција између појединца и структуре подеснији је за проучавање принудних миграција (Bakewell,2000).

Поједини аутори наводе деловање и економских узрока као могућег генератора принудних миграција. У тим случајевима се претежно мисли да се принудна миграција може јавити само ако мигранту прети смрт од глади уколико не дође до пресељења. Тако Олсон (Olson,1979) прави разлику између избеглица и других миграната узимајући у обзир узроке који доводе до миграције. Овај аутор наводи пет спољашњих сила које делују на настанак присилних миграција: физичка опасност, економска немаштина, прогонство на религиозној основи, прогонство на етничкој основи, прогонство на идеолошкој основи (према The Harry S. Truman Research Institute for the Advancement of Peace).

Графикон 1. Ричмондова парадигма миграционих кретања (Richmond, 1988)

У домаћој литератури још је Јован Цвијић у свом делу „Балканско полуострво и јужнословенске земље“ навео две врсте узрока који су у то време деловали на миграциона (метанастазичка) кретања на Балкану. То су историјско-психолошки и економски узроци, при чему се истиче да миграције проузроковане историјско-психолошким узроцима јесу оне које претежно настају услед ратова и буна, али и верских гоњења. (Цвијић, 1965).

В. Радовановић (1959) у својој класификацији миграционих кретања, посебно истиче присилна људска кретања, као и демограф А. Вертхајмер-Балетић (А. Wertheimer-Baletić, 1982) у класификацији миграција према критеријуму вољности на добровољне и принудне миграције. Грчић (2000) дели миграције на економске и политичке с обзиром на узроке. Узроци политичких миграција према томе су : 1) ратови и други облици социо-политичких сукоба (међународни конфликти, револуције, државни

удари, етнички и племенски конфликти, разграничавање и територијалне промене држава) и 2) планирана или административна пресељавања или прогони људи (трансфери становништва и протеривање мањинских група). Новији радови из домаће литературе који се баве проблематиком избеглица и принудних миграција јесу радови аутора Бубало (1999) и Мудреновић (1999).

У складу са типом миграција, које желе да појасне, развили су се и различити приступи везани за међународне миграције. Тако се издвајају економски, социолошки, политички и системски приступ у теорији међународних миграција. Политички приступ истиче државну политику и процес изградње нације као факторе који доводе до нарушавања људских права. Представник политичког приступа Ас Золберг (As Zolberg) полазећи од организације савременог света у суверене државе, са границама одређеним међународним законом који је од државног значаја, међународне миграције види као интеракцију између држава у процесу сукоба интереса између појединца и државе. При томе постоји пренос надлежности, тако да мигранти престају бити чланови једног друштва и уместо тога постају чланови другог. Према Золбергу избеглице су често продукт процеса изградње нације, где државе покушавају да се прилагоде моделу националне државе према коме држава представља хомогено друштво са униформном културом. Друштва која су културно или етнички хетерогена суочавају се са проблемом повећања хомогености у намери да се прилагоде том моделу. Културна хомогеност овако постаје недељиво јавно добро чије остварење може захтевати трансформацију појединаца кроз, на пример, религиозно преобраћање или лингвистичку асимилацију. У случајевима када је трансформација неизводљива или не успе држава може истерати или издвојити укључене појединце. С обзиром да су овакви потези државе равни прогону, погођени појединци, ако успеју да напусте своју земљу, природно постају избеглице (Population Division, 1998).

С обзиром на ниво анализе, теорије о међународним миграцијама деле се на макро и микро-теорије. На макро нивоу теорије се усредсређују на миграциона кретања, идентификујући узроке који су довели до миграције и дефинишући демографске и социо-економске карактеристике миграције, те проучавајући законитости и механизме миграција. Микро приступ, са друге стране, усредсређује се на мигранта као јединку, занемарујући улогу државе у миграционом процесу. С обзиром на то да избегличке миграције из Босне и Херцеговине у Београд укључују поред БиХ и Србије и Црне Горе, као и трећих земаља пријема избеглица, и разне невладине и хуманитарне организације, као и услед демографског приступа у проучавању, ово проучавање базирано је претежно на макро нивоу анализе, премда укључује и неке аспекте микро приступа.

Уколико државне границе служе као главни критеријум класификације, миграције се традиционално деле на унутрашње и спољне.

Међутим, ова подела у неким случајевима, као на пример када се ради о распаду бившег СССР-а и Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, може изазвати недоумице у погледу приступа миграцијама. У овом раду избегличке миграције из БиХ на простор Србије и Црне Горе посматране су као спољне, с обзиром да је Босни и Херцеговини међународно призната самосталност 6.04.1992. године.

ПОЈАМ ИЗБЕГЛИЦА И РАТОМ УГРОЖЕНИХ ЛИЦА

Данас је све теже утврдити разлику између економских миграната и избеглица, с обзиром да су развијене земље, потписнице Конвенције УН о избеглим лицима, последњих година смањиле пријем економских миграната, те многи мигранти покушавају као избеглице, или путем захтева за азил, да доспеју до ових земаља економског благостања. Истовремено, ратна дешавања у земљама порекла избеглица доводе до снажних економских поремећаја и сиромаштва, што додатно отежава прецизно разграничење између економских миграната и избеглица.

Генерално се сматра да економски мигранти планирају пресељење и одмеравају предности и мане места будућег одредишта, док су „избеглице оне особе које не планирају да мигрирају, али су изненада принуђене да то учине, при чему су за то предузеле мале припреме и генерално не знају где ће бити њихово одредиште” (Bach 1985, према O’Docherty Madrazo 1988). Кунц (Kunz,1973) описује кретање избеглица као кретање билијарске лопте: лишени одређеног правца, њиховом путањом руководе кинетички фактори. Поред тога што их одликује принудно и изненадно пресељење, избеглиштво прати масовност, која се огледа у избегличким миграцијама мотивисаним заједничким узроком. Специфичност која карактерише избегличке миграције помиње и Цвијић као податак да „тада свет одједанпут у масама крене” (Цвијић,1965).

У складу са дефинисањем принудних миграција, принудне мигранте чине избеглице, лица која траже азил и расељена лица. Насупрот избеглицама, које уточиште траже у другој земљи расељена лица напуштају своје домове, али не одлазе ван граница земље, те немају формално-правну заштиту према међународном закону и конвенцијама. Такође, иако се под избеглицама могу подразумевати и еколошке избеглице, Конвенција УН о избеглим лицима не укључује ову групу избеглица, већ само избеглице чија је миграција резултат деловања политичких фактора.

Други светски рат произвео је бројне избеглице и размере овог проблема чиниле су веома тешким његово решавање. „Претходна искуства везана за избеглице нису могла да обезбеде паралелу за величину и комплексност проблема европских избеглица проузрокованих Другим светским ратом, када је око 60 милиона европских цивила било принуђено на пресељење” (Proudfoot, 1957). Услед потребе за заштитом избеглица у Европи после Другог светског рата усвојена је 1951. године Конвенција УН о статусу избеглих лица. Дефиниција избеглице која следи из ове Конвенције гласи: **избеглица је свако лице које се услед догађаја пре 1.01.1951. године и основаног страха од прогонства услед своје расе, вероисповести, националности, политичког уверења или припадности одређеној друштвеној групи налази ван земље чији је држављанин и није у могућности, услед страха, да затражи заштиту те**

земље; или које немајући држављанство и ван земље свог претходног пребивалишта због оваквих догађаја није у могућности, или због основаног страха није вољно да се врати у њу.

Модификацију Конвенције УН представља Протокол усвојен 1967. године у Њујорку којим је отклоњено временско и географско ограничење поменуте Конвенције, с обзиром да се Конвенција из 1951. године односила на избеглице у Европи у периоду после Другог светског рата, а што је онемогућавало њену ширу примену у пракси. Конвенција из 1951. године и Протокол из 1967. године о избеглицама чине законске оквире заштите избеглица и утврђивања међународних стандарда за третман избеглица. Иако земље потписнице ових аката нису у обавези да пруже азил избеглицама, на тај начин се обавезују против протеривања или повратка избеглица у земље где постоји опасност за њихове животе. Првобитна дефиниција избеглице из 1951. године проширена је 1969. године, када је Организација афричког јединства усвојила Конвенцију о избеглицама, којом се избеглица дефинише као свака особа која је због спољне агресије, окупације, стране доминације или догађаја који озбиљно ремете јавни поредак у било ком делу или у целој земљи њеног порекла или боравка, принуђена да напусти место свог становања да би потражила заштиту у другом месту ван земље свог порекла.

Треба напоменути да и поред свих ових модификација, након 50 година од њеног доношења, многобројне државе истичу проблем неусклађености Конвенције УН о избеглицама из 1951. године са савременим светским токовима. Потреба за реформулацијом и проширењем дефиниције Уједињених нација о избеглим лицима по Конвенцији произилази из повећане комплексности друштвено-економских околности у савременом свету, што се одражава неминовно и на избегличке миграције. Овај проблем за сада се решава уз помоћ закона које државе саме доносе како би регулисале ову нимало једноставну проблематику.

Према подацима УН за 2001. годину, који се односе на земље чланице ове организације, укупно 141 земља потписнице су Протокола о избеглицама из 1967. године и Конвенције из 1951. године, међу којима су и Србија и Црна Гора и Босна и Херцеговина, док 45 земаља чланица УН нису потписнице ових аката. У Србији, поред тога што се уважава Конвенција УН из 1951. године, важећи је и Закон о избеглим лицима Републике Србије. На основу тога законодавство у Републици Србији, којим су регулисана ова питања, дели лица на две категорије:

- Лица која се по међународном праву и према закону о избеглицама Републике Србије сматрају избеглицама – (скраћено према ознаци у попису избеглица - Ц1)

- Ратом угрожена лица, која по међународним нормама и према закону о избеглицима Републике Србије немају право на избеглички статус
-Ц2

Од укупног броја регистрованих особа, према попису избеглица из 2001. године, у Србији 377.131 или 83,4% су избеглице, док су 74.849 или 16,6% ратом угрожена лица. Популацију ратом угрожених лица чинили су у почетку углавном припадници бивше ЈНА, радници бивше савезне администрације и сл. који су живели у другим републикама СФРЈ. Њихов долазак у Србију започео је нешто раније у односу на остало избегличко становништво и почетак ратних сукоба, тако да су многи од њих постали држављани Србије и Црне Горе. Ова група лица обухвата и особе које нису затражиле избеглички статус у Србији или су га затражиле, али им је захтев одбијен. Сигурно је да се и оне избеглице које су у међупописном периоду 1996-2001. добиле држављанство појављују у подацима пописа из 2001. године као ратом угрожена лица. С обзиром да има случајева да су чланови исте породице и избеглице и ратом угрожена лица, те да се њихов положај међусобно битно не разликује, у даљем тексту појмом избеглице биће обухваћене обе ове категорије становништва.

МЕТОДОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ ПРАЋЕЊА ДИНАМИКЕ ИЗБЕГЛИЧКИХ ПОПУЛАЦИЈА

За разлику од економских миграција, принудне миграције се најчешће сматрају за непредвидиве, те без одређених законитости и правилности које би се могле уочити. Поред проблема везаних за дефинисање појма избеглице, процес праћења динамике одређене избегличке популације додатно отежава стално флукутирање избегличке популације. Посебне тешкоће у проучавањима принудних миграција, најчешће представља недостатак адекватних података о избеглицама.

Треба истаћи да поред тешкоћа које се јављају везане за избегличку статистику, постоје и многобројни супротстављени интереси од стране земаља порекла, пријема избеглица, али и других организација, везани за предочавање јавности постојања мањег или већег броја избеглица, што такође негативно утиче на утврђивање обима и структуре избегличке популације. С друге стране, како за државне органе, тако и за хуманитарне организације и доноре број избеглица веома је важан ради утврђивања потреба за одређеном врстом помоћи, као и покретања одговарајућих хуманитарних програма.

За потребе праћења динамике избегличких популација извори статистичких података могу бити:

- разне невладине и хуманитарне организације у земљи,
- колективни центри
- попис избеглих лица.

Сваки од ових извора података има своје недостатке, који произлазе из бројних проблема приликом статистичког праћења избегличких популација, а услед новог прилива избеглица, репатријације и одласка у треће земље, али исто тако и недостатка података виталне статистике о избеглицама у земљи пријема. Тако подаци о избеглицама релативно брзо застаревају јер је избегличка популација подложна сталним променама у виду како нових долазака тако и репатријације избеглица (која се углавном региструје само уколико се ради о организованом повратку). Такође, промене у популационој величини и структури избегличких популација, које произилазе из природног кретања избеглица у већини земаља које приме избеглице не прате се континуирано или се не прате уопште. Витална статистика у нашој земљи за сад не укључује податке везане за избегла лица, мада има неких наговештаја у том правцу везаних за будућност.

- За податке о избеглицама добијене из хуманитарних организација на основу евиденције о пружању хуманитарне помоћи везани су различити проблеми. Ови подаци не укључују избеглице које не примају помоћ и могу се односити како на целу породицу, тако и само на носиоца породичног

домаћинства. При томе може доћи до преувеличавања броја чланова породице из разлога примања веће помоћи. Такође, када избегло лице једном постане неовисно о хуманитарној помоћи, оно престаје да се статистички прати, иако и даље може бити присутно у земљи.

- У колективним центрима изузетно је тешко водити прецизну статистику избеглих лица у првим данима кризе када су доласци избеглица масовни и флукутирања велика, док је то знатно лакше касније, уколико се ради о затвореним колективним центрима са мањим бројем избеглица. Пошто се увећања избегличких популација уопште боље бележе од њихових умањења, постоји тенденција преувеличавања броја избеглица (Службени лист СРЈ, Правни факултет, Факултет политичких наука и Институт за међународну политику и привреду, 1998).

- Попис избеглица претежно користе развијене земље као извор релевантних статистичких података о избеглим лицима. У том случају јављају се и питања везана за одзив на попис. С обзиром да се из различитих разлога многа избегла лица не пријављују званичним институцијама, реалан број избеглих готово је увек већи од званичних показатеља пописа избеглица. Ипак, квалитет података који произилазе из пописа избеглих лица најадекватнији је за научна проучавања.

У раду су коришћени подаци добијени на основу Регистрације избеглица у Србији, март–април 2001. године. Према незваничним информацијама из Комесаријата за избеглице Републике Србије сматра се да до 10% избегличке популације није укључено у овај попис. У контексту сталног флукутирања избегличке популације база података о избеглим лицима из БиХ у Београду (укупно 52.140 лица), која је коришћена за потребе овог рада, незнатно статистички одступа од податка о броју избеглица из БиХ у Београду (51.651) према попису избеглица у Србији март–април 2001. године. Ради се о разлици од 489 лица, до које је дошло с обзиром да подаци датирају из септембра 2001. године.

ОБИМ И ТЕРИТОРИЈАЛНИ РАЗМЕШТАЈ ИЗБЕГЛИЦА ИЗ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ У ЕВРОПИ И СВЕТУ

Миграциона кретања 20. века одвијала су се у светлу пораста избегличких миграција, а самим тим и стално растуће избегличке популације. Зато се 20. век с правом може назвати веком избеглица и расељених лица. Укупна популација избеглица и лица која траже азил у свету према статистици UNHCR-а крајем 2001. године обухватала је 13 милиона људи, од чега приближно 2,5 милиона на територији Европе. Овом броју треба додати и 20 милиона расељених лица широм света, што износи 0,5% од укупне светске популације 2001. године.

Табела 2. Избеглице и лица која траже азил под заштитом UNHCR-а према главним подручјима УН крајем 2001. године
(Извор: UNHCR, *Asylum-seekers, refugees and other of concern to UNHCR, 2001*)

УН Главна област	Избеглице	%	Лица која траже азил	%	Укупно
Африка	3.305.070	96,9	107.159	3,1	3.412.229
Азија	5.770.345	99,4	33.111	0,6	5.803.456
Европа	2.227.900	86,9	335.375	13,1	2.563.275
Лат. Америка и Кариби	37.377	82,6	7.878	17,4	45.255
Северна Америка	645.077	59,4	441.681	40,6	1.086.758
Океанија	65.351	80,7	15.587	19,3	80.938
Укупно	12.051.120	92,8	940.791	7,2	12.991.911

Табела 3. Водеће земље порекла избеглица у свету крајем 2001. године
(Извор: UNHCR, *Asylum-seekers, refugees and other of concern to UNHCR, 2001*)

Порекло	Укупан број избеглица крајем године
Авганистан	3.809.645
Бурунди	553.992
Ирак	530.112
Судан	489.505
Ангола	470.630
Сомалија	439.888
Босна и Херцеговина	425.979

Највише избеглица у свету пореклом је из азијских и афричких земаља, док је највећи број азиланата у Северној Америци. Према броју избеглица Европа је на трећем месту, док је према броју лица која траже азил на другом месту. Према подацима UNHCR-а највећи број избеглица и лица која траже азил у Европи, за последњих десетак година, односи се на

становништво бивше Југославије. Србија и Црна Гора убраја се међу осам водећих светских земаља са преко 300.000 избеглица и лица која траже азил 2001. године, после Пакистана, Ирана, Немачке, Танзаније и Сједињених Америчких Држава. Насупрот томе Босна и Херцеговина је међу водећим земљама порекла избеглица у свету (налази се на седмом месту), што указује на знатан удео избегличких миграција из Босне и Херцеговине у светским миграционим токовима избеглица.

Табела 4. Избегличка популација из БиХ према земљи азила крајем 2001. године
(Извор: UNHCR, *Asylum-seekers, refugees and other of concern to UNHCR, 2001*)

Порекло	Земља азила	Укупно
Босна и Херцеговина	СЦГ	149.094
Босна и Херцеговина	САД	108.803
Босна и Херцеговина	Шведска	53.396
Босна и Херцеговина	Немачка	26.139
Босна и Херцеговина	Холандија	24.439
Босна и Херцеговина	Хрватска	20.421
Босна и Херцеговина	Норвешка	14.385
Босна и Херцеговина	Канада	11.156
Босна и Херцеговина	Швајцарска	8.043
Босна и Херцеговина	Аустралија	7.540

Највећи број избеглица најчешће се расели у оквиру региона, док знатно мањи број доспе до других земаља. „И поред времена и напора утрошених на превенцију и решавање сукоба, у току последњих 15 година, више од 36 земаља учествовало је у конфликтима разне врсте... Многи фактори који делују на економске мигранте, истовремено делују и на избеглице. Боље комуникације и лакши и бржи транспортни системи повећали су број места где избеглице могу да се населе. Тако су само неколико месеци од избеглиштва, избеглице из Босне и Херцеговине стигле у Малезију, Аустралију, Канаду и САД. Иста ситуација десила се са косовским Албанцима, који су до краја 1999. године били расељени у преко 60 земаља света.“ (Carballo, Nerukar, 2001).

Поред великог броја избеглих лица пореклом из БиХ у Србији и Црној Гори, правци избегличких миграција из БиХ у знатној мери су усмерени и према САД, али и земљама Северне Европе, међу којима се истиче Шведска као дестинација за преко 50.000 избеглица са простора Босне и Херцеговине. Овакав територијални размештај избеглица из БиХ у страним земљама у одређеној мери последица је реализације одређених избегличких програма, било од стране амбасада датих земаља, било појединих хуманитарних организација.

ОБИМ И ДИНАМИКА ИЗБЕГЛИЧКИХ МИГРАЦИЈА ИЗ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ И ТЕРИТОРИЈАЛНА ДИСТРИБУЦИЈА МИГРАНАТА У СРБИЈИ

На територији Републике Србије 2001. године регистровано је 451.980 избеглих лица са простора бивших југословенских република. Од тога 139.076 на простору Београда, 95.024 у Централној Србији без Београда, 442 на Косову и Метохији и 217.438 у Војводини. У односу на попис спроведен 1996. године, укупан број избеглица у Србији смањен је за 165.748. На смањење броја избеглица, осим репатријације и пресељења у треће земље, деловала је и компонента морталитета.

Табела 5. Просторни размештај избеглица у Србији према претходном и садашњем пребивалишту 1996. г (Извор: Попис избеглица и других ратом угрожених лица у СРЈ, 1996.)

Пребивалиште пре 1992.	Београд		Ц. Србија без Београда		Косово		Војводина		Укупно Србија
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	
Босна и Херцеговина	76.240	28.6	85.350	32.1	3895	1.4	100.794	37.9	266.279
Хрватска	91.141	27.6	73.488	22.3	12466	3.7	153.028	46.4	330.123
Македонија	297	10.1	1786	60.9	190	6.5	659	22.5	2932
Словенија	1401	22.7	2463	39.9	676	10.9	1633	26.5	6173
Разлика до 100%*	1876	15.4	3788	30.9	2952	24.2	3605	29.5	12.221
Укупно	170.955	27.7	166.875	27.0	20179	3.3	259.719	42.0	617.728

*Разлику до 100% чине лица непознатог места порекла

Табела 6. Просторни размештај избеглица у Србији према претходном и садашњем пребивалишту 2001. године. (Извор: Попис избеглица у Србији, 2001.)

Пребивалиште пре 1992.	Београд		Ц. Србија без Београда		Косово		Војводина		Укупно Србија
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	
Босна и Херцеговина	51.651	31.2	46.929	28.3	89	0.1	67.142	40.5	165.811
Хрватска	86.849	30.5	47.348	16.7	336	0.1	149.803	52.7	284.336
Македонија	45	30.4	81	54.7	0	0.0	22	14.9	148
Словенија	531	31.5	666	39.5	17	1.0	471	28.0	1685
Укупно	139.076	30.8	95.024	21.0	442	0.1	217.438	48.1	451.980

Поред промена у обиму избегличке популације учоава се да је у периоду између два пописа избеглица дошло и до промена у њеном територијалном размештају. Просторни размештај избеглих лица смештених на територији Републике Србије нешто је измењен између 1996. и 2001. године. Тако проценат избеглица у Централној Србији без Београда

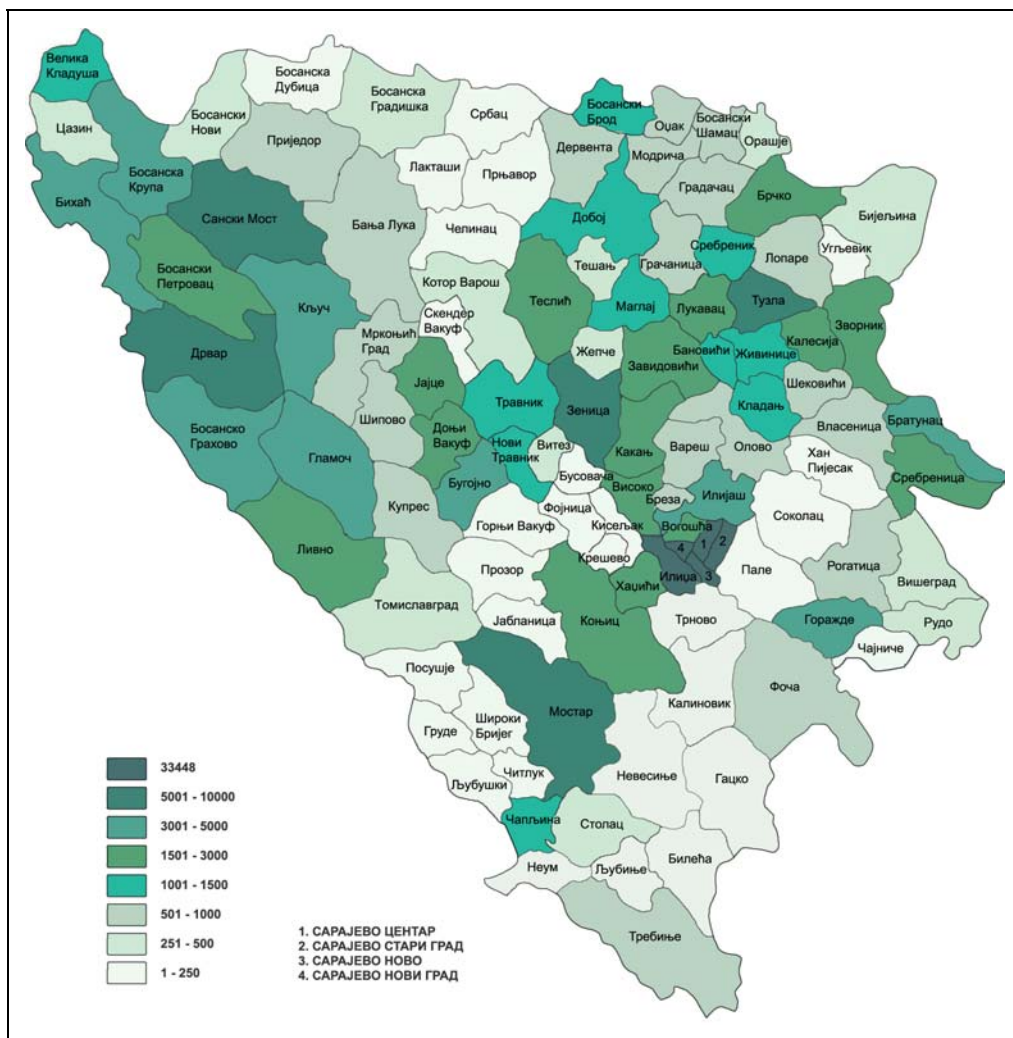
и на Косову опада (средином 1999. године већина неалбанског становништва, укључујући и избеглице, пребегла је у друге делове Србије), док расте број избеглица у Београду и Војводини.

Као општине са највећим бројем избеглица 2001. године у Србији истичу се општине Нови Сад (37.320), Земун (28.270), Нови Београд (18.202), Стара Пазова (14.801) и Лозница (14.535). Истовремено, међу 15 општина у Србији са више од 10.000 избеглица налази се и 5 београдских општина. Најмањи број избеглица имају општине на Косову и Метохији, као и пограничне општине Црна Трава (43), Босилеград (42) и Трговиште (33) на југоистоку земље. Уочава се појас изузетне концентрације избеглица на потезу Шид – Рума – Београд – Панчево.

Што се тиче избеглица из БиХ, њихов број у укупној избегличкој популацији у Србији смањен је за 100.468 у међупописном периоду 1996-2001, односно са 43,1% 1996. године на 36,7% 2001. године. Међутим, удео избеглих лица из Федерације БиХ у Србији повећан је у односу на 1996. годину (78,7%) и 2001. године износи 84,2% од укупног броја избеглица из БиХ. Обрнуту слику пружају избеглице из Републике Српске, за које се претпоставља да су се у већем броју вратиле својим кућама након престанка ратних сукоба, мада је одређени број отишао и у треће земље. Тако они чине свега 15,8% у укупној маси избеглих лица из Босне и Херцеговине у Републици Србији 2001. године, за разлику од 1996. године, када су чинили 21,3%. Чињеница да највећи број избеглица из Босне и Херцеговине води порекло из области Федерације БиХ, те да су водеће општине порекла избеглица 1996. године како их је навео Илић (1998): Бихаћ, Дрвар, Зеница, Мостар, Сански Мост и Сарајево, и 2001. године скоро непромењене, потврда је како деловања етничког *push* фактора, тако и улоге државе у настанку ових миграција. Самим тим и процес повратка у етнички мањинске области биће дуготрајан.

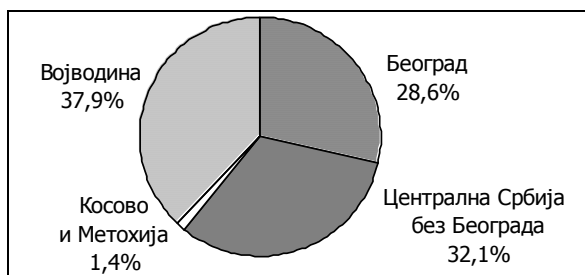
На основу карте територијалне дистрибуције избеглица из Босне и Херцеговине по општинама порекла приметно је да се општине порекла најмањег броја избеглица претежно подударају са територијом Републике Српске, док су општине одакле је дошао највећи број избеглица већином у саставу Федерације БиХ. С обзиром на методологију пописа избеглица 2001. године, број избеглица из централних сарајевских општина заједно са општином Илића дат је као целина.

Карта 1. Територијална дистрибуција избеглица из БиХ у Србији 2001. године
(према општинама порекла)

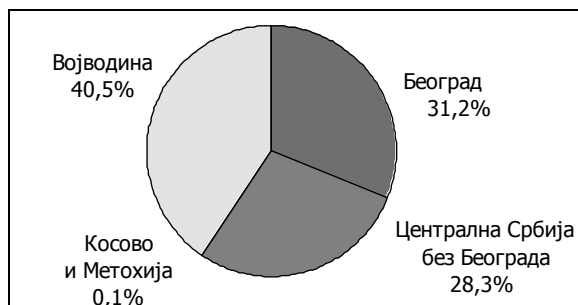

Са променом територијалног размештаја избеглица у целини, у периоду 1996–2001. година, мења се и дисперзија избеглица из Босне и Херцеговине у Србији. Пораст броја избеглица у Београду у периоду 1996–2001. г. одразио се и на процентуални удео избеглица из БиХ у Београду, који је такође повећан у односу на 1996. годину. Привлачност Београда може се објаснити значајним могућностима које Београд пружа као главни град и управни, културни и саобраћајни центар.

Графикон 2. Просторни размештај избеглица из Босне и Херцеговине у Србији 1996. године

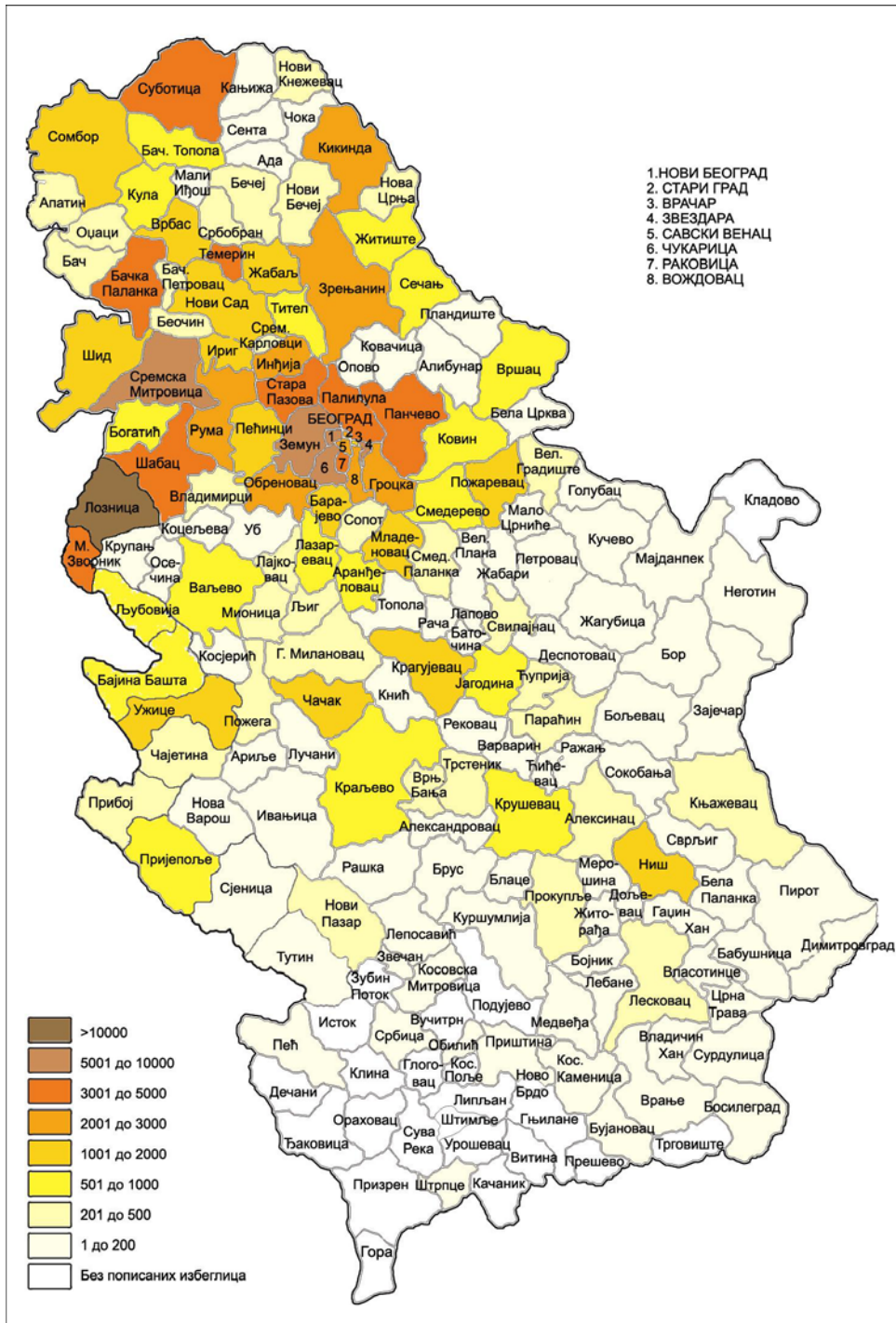

Графикон 3. Просторни размештај избеглица из Босне и Херцеговине у Србији 2001. године

Према подацима пописа становништва 2002. године на територији Републике Србије регистровано је 379.135 избеглих лица, од чега 131.469 лица из Босне и Херцеговине. Општине са највећим бројем избеглица према попису становништва 2002. године, у односу на попис избеглица 2001. године, претежно су остале непромењене (Нови Сад, Земун, Нови Београд). Изузетак чини општина Лозница, у којој је број избеглица знатно смањен. Општине порекла највећег броја избеглица из Босне и Херцеговине, као и територијални размештај ових лица у општинама Србије нису претрпели веће измене у поређењу са подацима пописа избеглица 2001. године.

Карта 2. Територијална дистрибуција избеглица из БиХ у Србији 2001. године

- Територијална дистрибуција избеглица у Београду -

Када се посматрају промене на нивоу Београда, највећи пораст броја избеглица у међупописном периоду 1996–2001 бележе приградске општине, при чему су изузетак општине Лазаревац и Гроцка. Индекс пораста броја избеглица преко 100 за посматрани период показују и општине Земун и Раковица. Истовремено, најмањи пораст броја избеглица у посматраном периоду бележе општине Вождовац и Савски венац.

Табела 7. Просторни размештај избеглица у београдским општинама на основу пописа избеглица 1996. и 2001. године и индекс пораста броја избеглица у међупописном периоду

Општина	1996	2001	Индекс 1996=100
Барајево	3785	4562	120.5
Вождовац	13.410	7644	57.0
Врачар	4320	3401	78.7
Гроцка	9020	6704	74.3
Звездара	17.962	12.386	68.9
Земун	25.752	28.270	109.8
Лазаревац	2038	1784	87.5
Младеновац	2863	3353	117.1
Нови Београд	28.551	18.202	63.8
Обреновац	6646	7087	106.6
Палилула	14.288	13.062	91.4
Раковица	7487	7826	104.5
Савски венац	6301	3631	57.6
Сопот	1521	1881	123.7
Стари град	6692	5571	83.2
Чукарица	20.319	13.712	67.5
Укупно	170.955	139.076	81.4

Везано за територијалну дистрибуцију избеглица неке анализе показују да мобилност избеглица није велика. Истраживање које је спровео Економски институт из Београда 1996. године показује да скоро две трећине (62.7%) ратом угрожених лица у СРЈ нису мењале своје место пребивалишта по доласку у Југославију. Приближно 24% се преселило једанпут, док се само 13,3% пресељавало неколико пута. Ова везаност избеглица за једно место објашњава се чињеницом да је већина њих отишла у места у којима су имали пријатеље или родбину, који су им помогли у првим данима избеглиштва (Матковић, 1997). Да би се утврдила мобилност избеглица из БиХ у Београду, пре ратних дешавања и доласка на просторе Србије и Црне Горе, извршено је поређење општине рођења избеглица са општином њиховог пребивалишта 1992. године. Резултати показују да је 30.912 (59,3%)

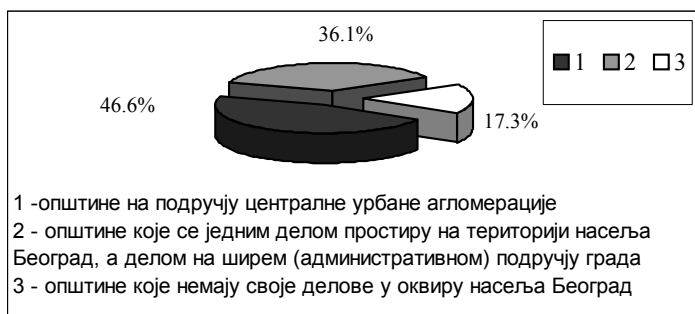
од укупно 52.140 избеглих лица живело пре рата на територији општине у којој је и рођено.

Табела 8. Просторни размештај избеглица према групама општина у Београду према пописима избеглица 1996. и 2001. године и индекс пораста броја избеглица у међупописном периоду

Групе општина	1996	2001	Индекс 1996=100
Општине на подручју централне урбане агломерације (насеља Београд): Врачар, Звездара, Нови Београд, Раковица, Савски венац и Стари град	71.313	51.017	71.5
Општине које се једним делом простиру на територији насеља Београд, а делом на ширем (административном) подручју града: Вождовац, Земун, Палилула и Чукарица	73.769	62.688	84.9
Општине које немају своје делове у оквиру насеља Београд: Барајево, Гроцка, Лазаревац, Младеновац, Обреновац и Сопот	25.873	25.371	98.0

Када се ради о избеглицама из БиХ, од укупног броја избеглица на територији Београда, у 6 општина са подручја централне урбане агломерације смештено је 24.289 (46.6%) избегличке популације и свега 9.031 (17,3%) у општинама које немају своје делове у оквиру насеља Београд. Ови подаци говоре о изразитој неравномерности размештаја избеглих лица, те њиховој концентрацији у централним градским општинама.

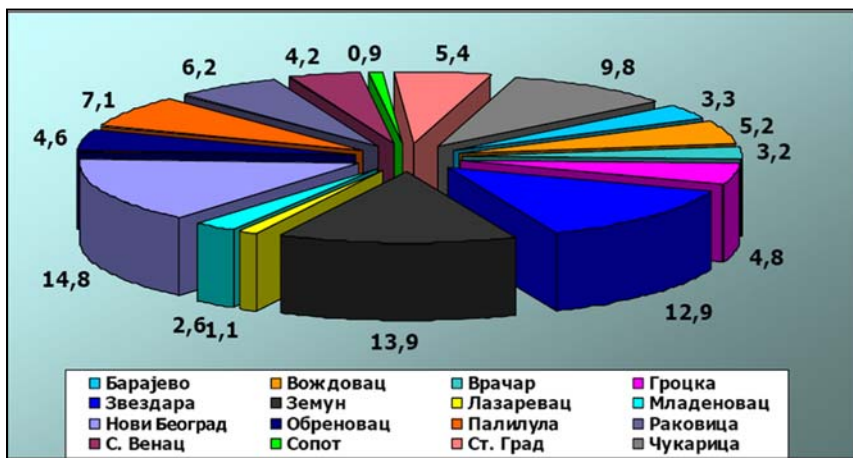
Графикон 4. Дисперзија избеглица из Босне и Херцеговине према групама општина у Београду 2001. године

Центри највеће концентрације избегличке популације из БиХ у Београду су општине Нови Београд и Земун. Број раније досељеног становништва из Босне и Херцеговине чија је општина сталног становања 1991. године једна од београдских општина највећи је управо у поменутих општинама (око 7% од укупне популације у општинама Нови Београд и Земун, према подацима пописа 1991. године, досељено је из Босне и Херцеговине), на основу чега се може закључити да је то у знатној мери

утицало на дистрибуцију избеглица из БиХ. На тај начин и у случају избеглица потврђује се важност миграционих мрежа приликом мигрирања, односно чињеница да се мигранти знатно ослањају на пријатеље и родбину, који живе у месту одредишта, било финансијски или на друге начине као што је рецимо обезбеђење смештаја или пружање драгоцених информација. Подаци везани за врсту смештаја укупне избегличке популације у нашој земљи према пописима избеглица из 1996. и 2001. године додатно потврђују ово становиште.

Графикон 5. Дисперзија избеглица из Босне и Херцеговине у Београду 2001. године (%)

Када се ради о општинама које немају своје делове у оквиру насеља Београд, анализа на нивоу насеља показује приметну концентрацију избеглих лица из БиХ у средиштима ових општина. Посматрање са аспекта врсте насеља у овим општинама такође потврђује и да је већи број избеглица смештен у градским насељима ових општина у односу на сеоска. Насеља приградских општина која нису градска по типу, и нису општински центри броје претежно само по неколико десетина избеглица из БиХ. Избеглице су углавном смештене у општинама са подручја централне урбане агломерације, а део који живи у општинама које немају своје делове у оквиру насеља Београд концентрише се око градских насеља и општинских средишта. У том контексту важно је напоменути да је, када се посматра са аспекта типа насеља, 82,7% избеглог становништва у Београду, а пореклом из Босне и Херцеговине, досељено из насеља градског типа, док је свега 17,1% пореклом из насеља сеоског типа, што је вероватно и резултирало оваквим територијалним размештајем избеглица.

Према подацима пописа становништва из 2002. године на територији Београда живи нешто мање од трећине свих избеглих лица у Србији (111.300), где се и даље истичу општине Земун, Нови Београд и

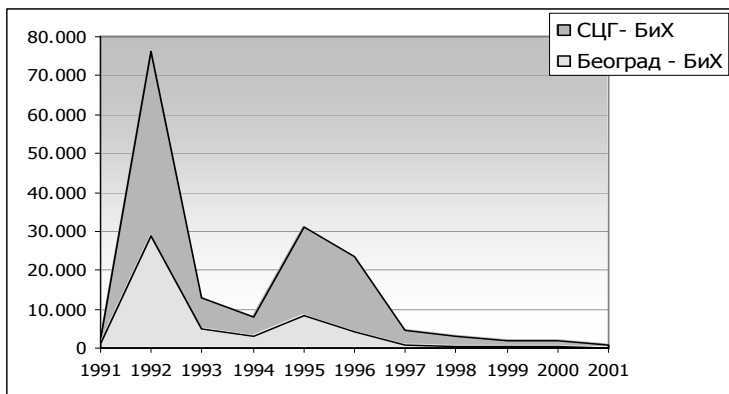
Чукарица са највећим бројем избеглица у оквиру београдских општина. Број избеглица из БиХ у Београду 2002. године износи 40.414. Од тога 15.829 у централним градским општинама, 18.840 у општинама које се једним делом простиру на територији насеља Београд, а делом на ширем (административном) подручју града и 5745 у општинама које немају своје делове у оквиру насеља Београд. Следи да се број избеглица из БиХ незнатно променио у општинама које се једним делом простиру на територији насеља Београд, а делом на ширем подручју града, док је у друге две групе општина број избеглица смањен у односу на попис избеглица из 2001. године. Самим тим променио се и територијални размештај избеглица. Највећи проценат избеглица из БиХ (46,6%) сада живи у општинама које се једним делом простиру на територији насеља Београд, а делом на ширем подручју града. У централним градским општинама које су 2001. године имале највећу концентрацију избеглица из БиХ у Београду живи 38,2%, док у општинама које немају своје делове у оквиру насеља Београд 14,2% од укупног броја избеглица из БиХ у Београду.

- Динамика миграционог процеса -

Динамика миграционог процеса избегличких миграција из Босне и Херцеговине у Србију и Црну Гору манифестује се у пристизању избеглица у таласима, који иначе карактеришу избегличке миграције, при чему су разлике у темпу досељавања зависиле од променљивости граница и интензитета ратних сукоба на просторима бивше Југославије. Највећи талас избеглица из Босне и Херцеговине везан је за 1992. годину и почетак кризе у БиХ, док су напади НАТО-а на српске територије и промена власти у деловима Сарајева и другим подручјима под српском контролом, у складу са Дејтонским мировним уговором из 1995. године, изазвали други велики талас избеглица из Босне и Херцеговине. У складу са приливом избегличке популације из Босне и Херцеговине на просторе Србије и Црне Горе, избеглице из БиХ су потражиле уточиште и на административно-територијалном подручју града Београда.

Треба нагласити да приказана дистрибуција броја избеглица по времену досељења не показује потпуну динамику миграционог процеса, с обзиром да нису обухваћена поновна пресељавања, као ни живорођени и умрли. Међутим, уколико би се прихватила као тачна претходно поменута хипотеза о смањеној мобилности, која карактерише избегличку популацију у Србији и Црној Гори по доласку, може се сматрати да фактор поновног пресељења није имао значајнијег утицаја на промену миграционе динамике.

Графикон 6. Динамика прилива избегличке популације из БиХ на територију Србије и Црне Горе и избегличке популације из БиХ на територију Београда

СТРУКТУРА ИЗБЕГЛИЧКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ ИЗ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ НА ТЕРИТОРИЈИ БЕОГРАДА

- ОСНОВНА ДЕМОГРАФСКА И СОЦИОЕКОНОМСКА ОБЕЛЕЖЈА -

„Становништво се јавља као прост збир људских индивидуа само када је у питању његов волумен, његов бројчани израз. Чим се ради о структурирању тог волумена... однос становништва и индивидуе није раван односу збира и сабирака” (Мацура,1974). Анализа структурних карактеристика посматране избегличке популације извршена је са циљем детаљнијег упознавања квалитативних обележја ове популације. Ово проучавање пружа могућност за испитивање селективности избегличких миграција по значајнијим демографским и економским обележјима, те проверу Лиове (Lee) хипотезе у теорији *push/ pull* модела да су они мигранти који одговарају првенствено на *pull* факторе у месту одредишта позитивно одабрани, било по годинама, образовању, квалификацијама или мотивацији, док су они који одговарају првенствено на *push* факторе у месту порекла најчешће негативно одабрани, при чему друга група углавном не мигрира добровољно (Population Division,1998). Истовремено, поменута анализа значајна је са аспекта истраживања проблема избеглица у контексту реализације програма Националне стратегије за решавање питања избеглих лица и припреме за њихову имплементацију на општинском нивоу. Програми интеграције које нуди Стратегија подразумевају сарадњу са општинским властима, те прикупљање информација о броју и структури избеглица по општинама (по критеријумима старости, привременог смештаја, порекла, квалификације, бившег запослења, жеља и могућности локалне интеграције) (Влада Републике Србије, 2002).

- Полна структура -

Подаци УН говоре да у свету око 80% избегличке популације чине жене и деца. Једна од карактеристика популација погођених ратом јесте управо неуједначеност полне структуре, односно вишак женског становништва. С обзиром да ратови односе већи број жртава међу мушким становништвом, следи да ратни губици становништва, ... поједине земље или ужег подручја нарушавају бројчане односе мушког и женског становништва, иницијално створене карактеристикама природног кретања (Wertheimer-Baletić, 1982). Ови поремећаји одражавају се и на број склопљених бракова, смањивање стопе фертилитета и др., те су на тај начин дуже време приметни у популацији.

Као основни показатељи у анализи структуре избеглица из БиХ по полу, поред процентуалног учешћа мушког и женског становништва у укупном становништву, утврђена је и вредност општег коефицијента маскулинитета који означава број мушких на 1000 женских лица.

Табела 9. Однос мушке и женске популације

	Укупно	%	Мушкарци	%	Жене	%	Коеф. маск.
Популација БиХ 1991. године	4.377.033	100%	2.183.795	49.9	2.193.238	50.1	995.7
Популација избеглица из БиХ у Републици Србији 2001. год.	165.811	100%	75.793	45.7	90.018	54.3	841.9
Популација избеглица из БиХ у Београду 2001. године	52.140	100%	23.335	44.8	28.805	55.2	810.1

Запажа се да избегличка популација из Босне и Херцеговине у Србији броји више жена у односу на популацију места порекла, што и јесте карактеристика избегличких популација и популација погођених ратом. То показују и ниске вредности коефицијента маскулинитета. Ова појава још је више изражена на простору Београда. Што се тиче лица из Босне и Херцеговине која су се раселила из Федералног дела БиХ у Републику Српску, процентуални однос мушкараца и жена у структури становништва знатно је уједначен и износи 49,5% према 50,5% у корист жена, те коефицијентом маскулинитета од 977,2 (Марјанац, 1998). Ако се изврши поређење са укупном избегличком популацијом у Србији, коју чини 48% мушкараца и 52% жена, и за коју вредност коефицијента маскулинитета износи 921,4, уочава се да је равнотежа полне структуре више нарушена када се говори о избеглицама из БиХ.

Табела 10. Однос мушкараца и жена у структури избегличке популације из БиХ, према групама општина у Београду 2001. године

Групе општина	Укупно	%	Мушкарци	%	Жене	%	Коеф. Маск.
Општине на подручју централне урбане агломерације Београда	24.289	100%	10.644	43.8	13.645	56.2	780.1
Општине које се једним делом простиру на територији насеља Београд, а делом на ширем (административном) подручју града	18.820	100%	8512	45.2	10.308	54.8	825.8
Општине које немају своје делове у оквиру насеља Београд	9031	100%	4179	46.3	4852	53.7	861.3
Укупно	52.140	100%	23.335	44.8	28.805	55.2	810.1

Подаци пописа становништва у Србији из 2002. године показују да је у популацији избеглица из БиХ у Србији нешто смањен удео мушкараца у корист жена, те износи 45,2% мушкараца наспрам 54,8% жена. Самим тим и коефицијент маскулинитета је нижи и износи 825,8.

Сагледавањем учешћа мушког и женског становништва у избегличким миграцијама из БиХ у Београд, утврђено је веће учешће жена у пресељавању, при чему већи проценат жена може бити последица и нарушене равнотеже међу половима у популацији становништва Босне и Херцеговине, као последице рата. У укупној структури избеглица из БиХ, на територији града Београда 44,8% чине мушкарци, док 55,2% чине жене. Неравнотежу становништва по полу показују и ниске вредности коефицијента маскулинитета.

Када се говори о избеглицама из БиХ у Београду, уколико се посматра на нивоу група београдских општина, доминантнија женска популација примећује се у општинама са подручја централне урбане агломерације (56,2% жена у односу на 43,8% мушкараца), са коефицијентом маскулинитета од 780,1. Најмањи проценат жена у односу на мушкарце је у општинама које немају своје делове у оквиру насеља Београд и у њима је забележена највећа стопа маскулинитета од 861,3.

Табела 11. Однос мушкараца и жена у структури избегличке популације из БиХ у Београду 2001. године

Општина	Укупно	%	Мушкарци	%	Жене	%	Коеф. маск.
Барајево	1738	100%	794	45.7	944	54.3	841
Вождовац	2734	100%	1242	45.4	1492	54.6	832,4
Врачар	1643	100%	689	41.9	954	58.1	722.2
Гроцка	2489	100%	1194	48.0	1295	52.0	922
Звездара	6714	100%	2788	41.5	3926	58.5	710.1
Земун	7295	100%	3350	45.9	3945	54.1	849.2
Лазаревац	559	100%	256	45.8	303	54.2	844.9
Младеновац	1367	100%	581	42.5	786	57.5	739.2
Н. Београд	7718	100%	3549	46.0	4169	54.0	851,3
Обреновац	2414	100%	1145	47.4	1269	52.6	902.3
Палилула	3696	100%	1606	43.5	2090	56.5	768.4
Раковица	3220	100%	1374	42.7	1846	57.3	744.3
С. венац	2199	100%	1005	45.7	1194	54.3	841.7
Сопот	464	100%	209	45.0	255	55.0	819.6
С. град	2795	100%	1239	44.3	1556	55.7	796.3
Чукарица	5095	100%	2314	45.4	2781	54.6	832,1
Укупно	52.140	100%	23.335	44.8	28.805	55.2	810.1

Као општине са највећим вредностима коефицијента маскулинитета истичу се Гроцка и Обреновац, док су општине са најнижим вредностима маскулинитета општине Врачар и Звездара. За општину Врачар овакав неравномеран однос мушке и женске популације у структури становништва према полу може се делом приписати диференцијалном морталитету према старости, с обзиром да је ово општина у којој према свим показатељима демографске старости живе најстарије избеглице из БиХ на територији Београда као целине.

Поред опште стопе маскулинитета за уочавање значајнијег поремећаја равнотеже међу половима у појединим старосним групама веома су важне вредности специфичног коефицијента маскулинитета. Специфични коефицијент маскулинитета за избегличку популацију из Босне и Херцеговине у Београду показује најниже вредности за старосне групе 30–34, 35–39, 40–44, 45–49 као и 75–79 и 80+. Ниске вредности овог коефицијента за старосне групе које обухватају становништво од 30 до 49 година старости последица су ратних збивања, док се такође ниске вредности коефицијента маскулинитета за становништво које припада старосним групама од 75–79, и 80 и више година старости могу приписати диференцијалном морталитету.

Табела 12. Специфични коефицијент маскулинитета избеглица из БиХ у Београду, 2001. године

Старосне групе	Специфични коефицијент маскулинитета
0–4	916.7
5–9	1084.6
10–14	1033.9
15–19	1015.1
20–24	949.7
25–29	827.9
30–34	732.8
35–39	641.4
40–44	635.7
45–49	715.5
50–54	777.9
55–59	777.2
60–64	782.4
65–69	809.6
70–74	876.9
75–79	636.5
80+	507.4

- Старосна структура –

(индикатори старења становништва, велике старосне групе, старосне пирамиде, специфичне категорије становништва)

Као показатељи у анализи старосне структуре избеглог становништва коришћени су: просечна старост, коефицијент старости и индекс старења. Просечна старост означава средње године живота становништва у тренутку пописа. Обично се сматра да процес старења почиње када је просечна старост становништва већа од 30 година (Wertheimer-Baletić, 1982). За израчунавање просечне старости становништва употребљена је аритметичка средина (Брезник, 1980).

Табела 13. Просечна старост становништва према полу

	Мушкарци	Жене	Укупно
Популација БиХ 1991. године	30.9	32.8	31.8
Популација избеглица из БиХ у Србији 2001. год.	34.7	36.9	35.9
Популација избеглица из БиХ у Београду 2001. год.	37.2	39.4	38.4

Након десет година од рата на просторима бивше Југославије просечна старост избеглих лица из Босне и Херцеговине у Србији нешто је мања од очекиване, с обзиром на просечну старост популације Босне и Херцеговине пре рата. Резултати за просечну старост избеглих лица из БиХ у Београду, у време доласка, показују да су припадници ове популације у време када су избегли били у просеку стари 31,4 године, односно млађи од просека становништва БиХ у то време, што би с обзиром на податак о просечној старости избеглица из БиХ у Србији 2001. године значило да је укупно становништво избегло из БиХ у Србију у време избеглиштва било још млађе.

Табела 14. Просечна старост избеглица из БиХ у Београду према полу и групама општина 2001. године

Групе општина	Просечна старост становништва		
	Мушкарци	Жене	Укупно
Општине на подручју централне урбане агломерације Београда	37.5	39.9	38.6
Општине које се једним делом простиру на територији насеља Београд, а делом на ширем (административном) подручју града	37.3	39.3	38.2
Општине које немају своје делове у оквиру насеља Београд	36.3	38.3	37.5

Табела 15. Просечна старост избеглица из БиХ у Београду према полу 2001. године

Општине	Просечна старост становништва		
	Мушкарци	Жене	Укупно
Барајево	36.6	36.8	36.7
Вождовац	37.9	39.6	38.8
Врачар	41.5	43.5	42.6
Гроцка	35.4	38.4	36.9
Звездара	35.4	38.5	37.2
Земун	36.3	39.1	37.8
Лазаревац	40.1	40.9	40.5
Младеновац	34.7	39.4	37.4
Нови Београд	38.7	40.9	39.9
Обреновац	37	38.1	37.6
Палилула	37.7	39.9	38.9
Раковица	35.9	39.2	37.8
Савски венац	38.1	39.7	38.9
Сопот	36.2	38.7	37.5
Стари град	38	39.5	38.8
Чукарица	38	39	38.6
Укупно	37.2	39.4	38.4

Просечна старост избеглица из БиХ у Београду износи 38,4 године. Просечна старост женског становништва је 39,4 године, а мушког 37,2 године. Највећу просечну старост избеглица из Босне и Херцеговине бележе општине централне урбане агломерације, међу којима се истиче општина Врачар која има истовремено и највећи проценат избеглица из БиХ старости преко 60 година.

Индекс старости показује однос између броја становника старих 60 и више година према броју становника старости 0–20 година (Wertheimer-Baletić, 1982).

Табела 16. Индекс старости

	X_s
Популација БиХ 1991. године	0.35
Популација избеглица из БиХ у Србији 2001. год.	0.33
Популација избеглица из БиХ у Београду 2001. год.	0.83

Табела 17. Индекс старости избеглица из БиХ према групама општина у Београду 2001. г.

Групе општина	x_s
Општине на подручју централне урбане агломерације Београда	0.90
Општине које се једним делом простиру на територији насеља Београд, а делом на ширем (административном) подручју града	0.81
Општине које немају своје делове у оквиру насеља Београд	0.69

Табела 18. Индекс старости избеглица из БиХ у Београду 2001. године

Општина	x_s
Барајево	0.62
Вождовац	0.86
Врачар	1.75
Гроцка	0.63
Звездара	0.75
Земун	0.75
Лазаревац	1.00
Младеновац	0.80
Нови Београд	1.10
Обреновац	0.70
Палилула	0.91
Раковица	0.74
Савски венац	0.79
Сопот	0.67
Стари град	0.85
Чукарица	0.82
Укупно	0.83

Популација избеглица из Босне и Херцеговине у Београду не само да има већу просечну старост у односу на укупну избегличку популацију из БиХ у Србији, већ истовремено бележи и знатно већи индекс старења. Вредност индекса старења за избегло становништво из Босне и Херцеговине на територији Београда знатно премашује критичну вредност од 0,40, која представља границу за улазак становништва у процес старења (Wertheimer-Baletić, 1982). Најповољнији однос младог и старог становништва имају приградске општине, међу којима се истичу Барајево, Гроцка и Сопот.

Коефицијент старости показује процентуални удео становништва старог 60 и више година у укупном становништву (Wertheimer-Baletić, 1982). Заједно са просечном старошћу становништва и индексом старења указује на старост популације.

Табела 19. Коефицијент старости

	i_s
Популација БиХ 1991. године	11.0
Популација избеглица из БиХ у Србији 2001. год.	7.7
Популација избеглица из БиХ у Београду 2001. год.	18.0

Табела 20. Коефицијент старости избеглица из БиХ према групама општина у Београду 2001. године.

Групе општина	i_s
Општине на подручју централне урбане агломерације Београда	18.3
Општине које се једним делом простиру на територији насеља Београд, а делом на ширем (административном) подручју града	17.6
Општине које немају своје делове у оквиру насеља Београд	17.9

Табела 21. Коефицијент старости избеглица из БиХ у Београду 2001. године

Општина	i_s
Барајево	14.9
Вождовац	17.7
Врачар	24.9
Гроцка	16.8
Звездара	16.3
Земун	16.6
Лазаревац	23.8
Младеновац	20.9
Нови Београд	19.8
Обреновац	18.8
Палилула	19.1
Раковица	16.9
Савски венац	16.3
Сопот	16.2
Стари град	17.9
Чукарица	18.1
Укупно	18.0

Највећи удео становништва старог 60 и више година у укупном становништву има избегличка популација из Босне и Херцеговине на подручју централне урбане агломерације Београда. Од избегличке популације из БиХ на територији београдских општина 18% има преко 60 година. Највећи проценат старог становништва имају општине централне градске агломерације.

С обзиром да одређене старосне групе становништва прате специфичне потребе и проблеми, извршена је и анализа избеглица из БиХ према великим старосним групама. Треба нагласити да, када се говори о суми избеглица на територији Србије, подаци пописа избеглица из 2001. године, који се односе на старосно-полну структуру, показују да су избеглице из Хрватске генерално старије од избеглица из БиХ, док је међу избеглицама из БиХ већи проценат жена. Избеглице из БиХ у Београду према резултатима анализе имају израженији процес старења становништва у односу на суму избеглица из БиХ у Србији.

Табела 22. Избеглице из БиХ у Србији према великим старосним групама, 2001. године

Велике старосне групе					
	0-19	20-39	40-59	60+	Укупно
Мушкарци	19.769	23.606	27.182	5236	75.793
Жене	18.897	28.735	34.93	7456	90.018
Укупно	38.666	52.341	62.112	12.692	165.811
проценти					
Мушкарци	26.1	31.1	35.9	6.9	
Жене	21	31.9	38.8	8.3	
Укупно	23.3	31.5	37.5	7.7	

Табела 23. Избеглице из БиХ у Београду према великим старосним групама, 2001. године

Велике старосне групе					
	0-19	20-39	40-59	60+	Укупно
Мушкарци	5727	7508	6034	4066	23.335
Жене	5586	9460	8432	5327	28.805
Укупно	11.313	16.968	14.466	9393	52.14
проценти					
Мушкарци	24.5	32.2	25.9	17.4	
Жене	19.4	32.8	29.3	18.5	
Укупно	21.7	32.5	27.8	18	

Табела 24. Избеглице из БиХ према великим старосним групама у општинама централне урбане агломерације Београда 2001. год.

Велике старосне групе	Мушкарци	%	Жене	%	Укупно	%
0-19	2488	23.4	2412	17.7	4900	20.2
20-39	3558	33.4	4592	33.6	8150	33.6
40-59	2690	25.3	4107	30.1	6797	27.9
60+	1908	17.9	2534	18.6	4442	18.3
Укупно	10.644	100	13.645	100	24.289	100

Табела 25. Избеглице из БиХ према великим старосним групама у општинама које се једним делом простиру на територији насеља Београд, а делом на ширем (административном) подручју града 2001. год.

Велике старосне групе	Мушкарци	%	Жене	%	Укупно	%
0-19	2062	24.2	2026	19.7	4087	21.7
20-39	2737	32.2	3363	32.6	6100	32.4
40-59	2266	26.6	3040	29.5	5306	28.2
60+	1447	17.0	1879	18.2	3326	17.7
Укупно	8512	100	10.308	100	18.820	100

Табела 26. Избеглице из БиХ према великим старосним групама у општинама које немају своје делове у оквиру насеља Београд 2001. год.

Велике старосне групе	Мушкарци	%	Жене	%	Укупно	%
0-19	1177	28.2	1148	23.7	2325	25.7
20-39	1213	29.0	1505	31.0	2718	30.1
40-59	1078	25.8	1285	26.5	2363	26.2
60+	711	17.0	914	18.8	1625	18.0
Укупно	4179	100	4852	100	9031	100

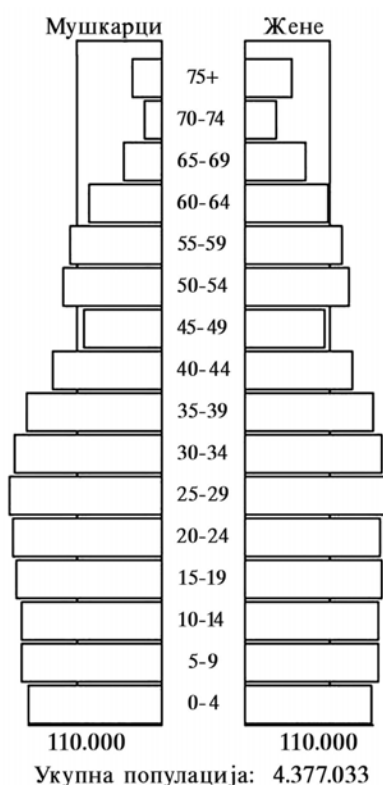
Подаци о старосној структури избеглица према великим старосним групама на нивоу београдских општина дати су у прилогу.

За разлику од постепених промена у старосно-полној структури становништва, услед деловања морталитета и фертилитета, изненадни поремећаји у старосно-полној структури становништва као резултат деловања политичких или географских фактора, поред неравномерности у бројности појединих генерација, имају за последицу и смањење репродуктивности становништва. На тај начин створене аномалије у старосној структури приметне су у дужем временском периоду. Ратови спадају у један од вањских фактора који изазивају нарочито снажне и неочекиване поремећаје у развоју старосне структуре становништва, те остављају трајне, дубоке трагове у старосној структури дотичног становништва у облику усека (удубљења), која се могу пратити на старосним пирамидама (Wertheimer-Baletić, 1982).

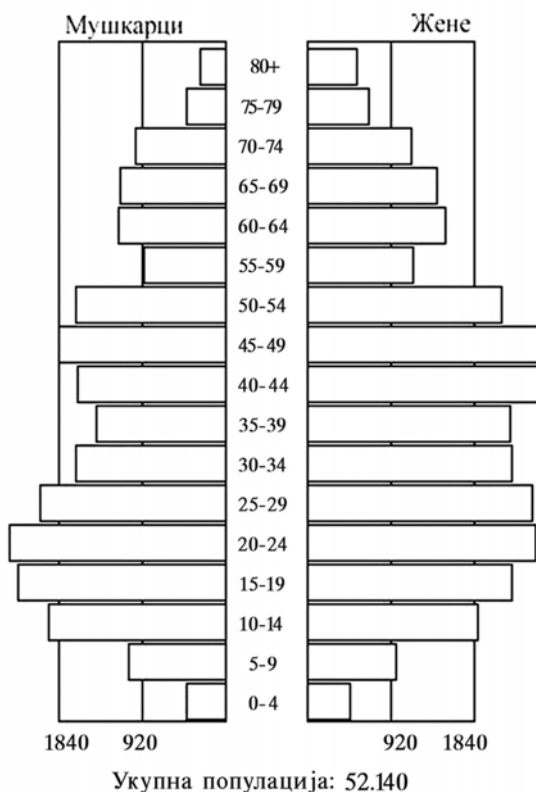
На старосним пирамидама које следе може се пратити старосно-полна структура становништва БиХ према последњем попису пре рата (1991. године), као и старосно-полна структура становништва које је избегло из Босне и Херцеговине у Београд, како у моменту пресељења с једне стране, тако и у време пописа избеглица 2001. године. Као последица рата запажају се нарушени односи међу половима, који условљавају вишкове жена у фертилном периоду.

Старосне пирамиде избеглица из БиХ у Београду, у односу на старосну пирамиду становништва Босне и Херцеговине према попису из 1991. године, показују јасну асиметричност како у бројности мушке и женске популације, тако и у виду удубљења у пирамиди услед неравномерности у односу појединих генерација, као последицу ратних дешавања. Највећа неравнотежа у односу мушке и женске популације приметна је у старосним групама од 20–35 година старости у време доласка, односно 30–45 година старости 2001. године. Генерације 55–59 година 2001. године, односно 45–49 година 1991. године представљају бројчано мање генерације услед Другог светског рата.

Графикон 7. Старосна пирамида становништва Босне и Херцеговине 1991. г.

Графикон 8. Старосна пирамида избеглица из БиХ у Београду 2001. г.

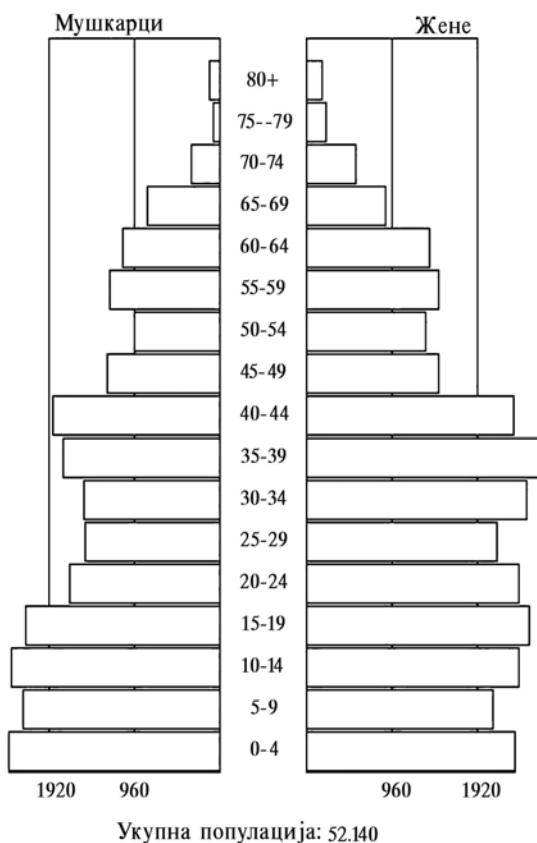

На основу графикона старосне пирамиде избеглица из Босне и Херцеговине у Београду 2001. године, а у време доласка у Србију и Црну Гору, евидентно је да су избеглице у време пресељења највише припадале старосним групама до 20, и између 35 и 45 година старости. Уочавају се разлике и у изгледу самих старосних пирамида избеглица из БиХ у Београду, како у време доласка, тако и 2001. године, које се огледају у смањењу дечје базе 0–4 године старости, као и групе од 5 до 9 година старости у време 2001. године, а у односу на време доласка, када је доњи део старосне пирамиде избеглица више одговарао изгледу старосне пирамиде становништва БиХ 1991. године.

За потребе ове анализе израчуната је старост у време пресељења на основу датума рођења избеглица и датума доласка у Србију и Црну Гору. Као критични моменат, услед упоредивости са пописним подацима пописа избеглица из 2001. године, узет је датум 24.04.2001. године, односно последњи званични дан пописа избеглица. Може се приметити на основу графикона да становништво Босне и Херцеговине 1991. године, као и избеглице из БиХ у

Београду према старости у време доласка у СЦГ, одликује старосна структура стационарног типа, док структура популације избеглица из БиХ у Београду 2001. године одговара регресивном типу старосне структуре.

Графикон 9. Старосна пирамида избеглица из БиХ у Београду 2001. године (према старости у време доласка у Србију и Црну Гору)

Као категорије са специфичним потребама и проблемима, али и од посебног значаја посебно се могу издвојити стара лица и деца у избеглиштву, као и контингент фертилних жена.

Старо становништво (укључујући и избеглице) има већу потребу за здравственом заштитом, социјалним осигурањем и негом. „Старост је бременита многим здравственим, психолошким, економским и другим проблемима, који су последица смањења виталне енергије, губитка професионалних и статусних обележја, промене у друштвеном и породичном положају и другим пратећим обележјима старења. Бити стар у избеглиштву двоструки је хендикеп, због обједињавања негативних ефеката два сложена социјална феномена, старости и избеглиштва” (Котал Ј., Милосављевић М., Тодоровић Л., 1998). Избегличка популација из Босне и

Херцеговине у Београду има већи проценат становништва старости преко 60 година у односу на укупну избегличку популацију из БиХ у Србији. Међутим, у укупној избегличкој популацији из Босне и Херцеговине у Србији има знатно више лица која припадају старосној групи од 40 до 59 година, тако да се проблеми везани за интензиван процес старења становништва, када је реч о избеглицима из БиХ, тек могу очекивати уколико се посматра на нивоу Србије. Ради поређења наводимо и податак да у структури свих избеглица у Србији, дакле укључујући и избеглице из Хрватске, становништво старости преко 60 година учествује са 18,7%.

Деца избеглице, поред старих лица, такође представљају категорију становништва са специфичним потребама и проблемима. Предшколски 0–6 и школообавезни контингент 7–14 интересантни су са аспекта старања о деци, изградње обданишта, установа за предшколску децу и школа. Контингенти показују величину демографског притиска на ове установе, као и потребе у броју објеката намењених деци.

Табела 27. Предшколски и школски контингент избеглица из БиХ у Београду 2001. године.

Општина	0-6		7-14	
	укупно	% од укупног броја избеглих лица у општини	укупно	% од укупног броја избеглих лица у општини
Барајево	34	2.2	208	3.9
Вождовац	105	6.8	226	4.3
Врачар	28	1.8	87	1.7
Гроцка	113	7.4	318	6.1
Звездара	135	8.8	721	13.8
Земун	274	17.8	717	13.7
Лазаревац	20	1.3	55	1.0
Младеновац	27	1.8	197	3.8
Нови Београд	249	16.2	596	11.4
Обреновац	95	6.2	338	6.5
Палилула	91	5.9	372	7.1
Раковица	75	4.9	353	6.7
Савски венац	37	2.4	211	4.0
Сопот	12	0.8	49	0.9
Стари град	66	4.3	244	4.7
Чукарица	175	11.4	546	10.4
Укупно	1536	100%	5238	100

Највећи број избегле деце из БиХ предшколског узраста живи у општинама које се једним делом простиру на територији насеља Београд, а делом на ширем (административном) подручју града, док је контингент школообавезне деце (7–14 година) највише заступљен у структури избеглих лица из Босне и Херцеговине у општинама на подручју централне београдске агломерације.

Табела 28. Предшколски и школски контингент избеглица из БиХ у Београду 2001. године.

Групе општина	0-6		7-14	
	укупно	% од укупног броја избеглих лица	укупно	% од укупног броја избеглих лица
Општине на подручју централне урбане агломерације Београда	590	38.4	2212	42.2
Општине које се једним делом простиру на територији насеља Београд, а делом на ширем (административном) подручју града	645	42.0	1861	35.5
Општине које немају своје делове у оквиру насеља Београд	301	19.6	1165	22.2

Посматрано на нивоу општина, истичу се општине Земун, Чукарица и Нови Београд као општине са израженим уделима како предшколског, тако и школског контингента становништва у структури избеглица из БиХ на својој територији. То је важан податак који треба имати у виду и приликом планирања изградње нових установа за децу, али и проширења и реновирања постојећих капацитета.

Жене избеглице подносе велики терет избеглиштва и често имају улогу хранитеља породице. Тако је 20. јун 2002. године, Светски дан избеглица, био посвећен управо женама избеглицама. У контексту демографског аспекта студије извршена је анализа контингента фертилних жена у популацији избеглица из Босне и Херцеговине у Београду. Контингент фертилних жена значајан је за истраживање популационих потенцијала избегличке популације, с обзиром да је поред равнотеже мушке и женске популације у одређеним годинама старости и величина фертилног контингента значајна за будуће кретање наталитета. Стога је извршена анализа избеглих жена које се налазе у репродуктивном периоду према биолошком критеријуму старосних граница фертилног становништва тј. између 15 и 49 година старости. Резултати показују да је од укупног броја жена избеглица пореклом из БиХ на територији града Београда (16850) 58,5% у фертилном периоду.

Жене избегле из Босне и Херцеговине највише су допринеле порасту фертилног контингента, односно фертилном капацитету у општинама на подручју централне урбане агломерације Београда, док најмањи проценат фертилних жена у структури избеглица из БиХ имају општине које немају своје делове у оквиру насеља Београд. На нивоу општина најповољнију фертилну структуру избеглог становништва има општина Звездара.

Табела 29. Фертилни контингент избеглица из БиХ у Београду 2001. године

Групе општина	Фертилни контингент	
	% од ук. броја избеглих лица	% од ук. броја избеглих жена
Општине на подручју централне урбане агломерације Београда	33.4	59.4
Општине које се једним делом простиру на територији насеља Београд, а делом на ширем (административном) подручју града	31.7	57.9
Општине које немају своје делове у оквиру насеља Београд	30.6	56.9

Табела 30. Фертилни контингент избеглица из БиХ у Београду 2001. године

Општина	Фертилни контингент	
	% од ук. броја избеглих лица у општини	% од ук. броја избеглих жена у општини
Барајево	32.2	61.1
Вождовац	31.4	57.5
Врачар	30.8	53.1
Гроцка	29.3	56.4
Звездара	36.4	62.2
Земун	31.9	58.9
Лазаревац	27.5	50.8
Младеновац	34.1	59.3
Нови Београд	31.2	57.8
Обреновац	28.4	53.9
Палилула	33.4	59.0
Раковица	34.5	60.1
Савски венац	32.3	59.5
Сопот	31.9	58.0
Стари град	33.2	59.6
Чукарица	30.6	56.0

- Брачни статус -

С обзиром да ванбрачни наталитет у нашој земљи чини свега 1/5 (20%) свих рађања, те да је сходно томе наталитет највећим делом везан за законите бракове, подаци о брачном стању важан су показатељ будућег кретања наталитета (Савезни завод за статистику, 2002). Према попису избеглица у Србији из 1996. године утврђено је да је у поређењу са структуром становништва према брачном стању у Србији, међу избеглицама мањи проценат лица у браку (54,2 према 68,2%), док је број

лица која нису у браку или удоваца/ удовица већи у избегличкој популацији. За миграције проузроковане економским факторима... оваква разлика би била очекивана јер лица која нису у браку лакше се одлучују на ризик какав подразумева миграција. У избегличкој популацији, међутим, било би очекивано да је већи проценат лица у браку, јер у избеглиштво крећу целе породице. Међутим, број лица која су у браку, нижи од очекиваног, у избегличкој популацији, може се објаснити разликом у старосној структури, као и одлагањем одлуке о ступању у брак услед рата (Комесаријат за избеглице Републике Србије и Комесаријат за расељена лица Републике Црне Горе, 1996).

Табела 31. Структура избеглица из БиХ (више од 15 година старости) у Србији према полу и брачном статусу 2001. године

Брачни статус	Мушкарци		Жене		Укупно	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
У браку	34.352	54.1	39.283	50.2	73.635	51.9
Разведени	995	1.6	2835	3.6	3830	2.7
Нису у браку	16.554	26.1	15.579	19.9	32.133	22.7
Растављени	389	0.6	1208	1.5	1597	1.1
Удовци/ удовице	2350	3.7	9754	12.5	12.104	8.5
Без одговора	8862	13.9	9595	12.3	18.457	13.0
Укупно	63.502	100%	78.254	100%	141.756	100

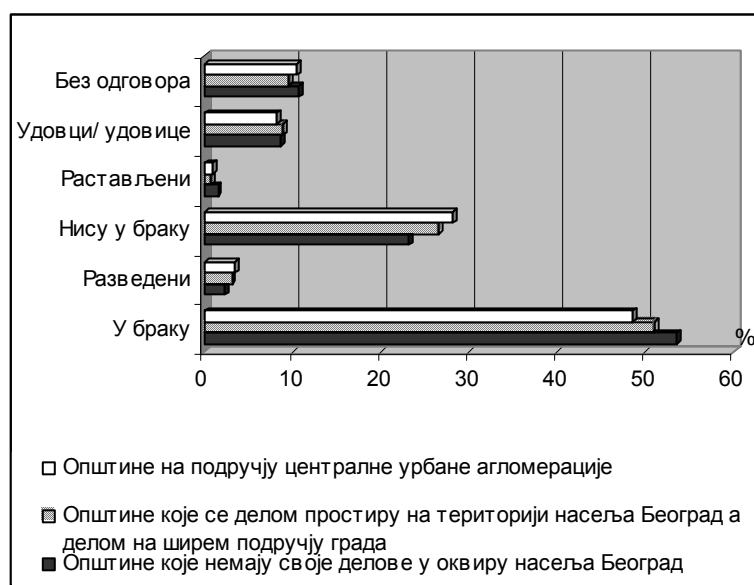
Табела 32. Структура избеглица из БиХ (више од 15 година старости) у Београду према полу и брачном статусу 2001. године

Брачни статус	Мушкарци		Жене		Укупно	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
У браку	10.524	52.9	12.366	48.5	22.890	50.1
Разведени	359	1.8	1083	4.3	1442	3.3
Нису у браку	5854	29.4	6298	24.7	12.152	26.8
Растављени	86	0.4	341	1.3	427	1
Удовци/ удовице	772	3.9	3053	12	3825	8.5
Без одговора	2300	11.6	2332	9.2	4632	10.3
Укупно	19.895	100%	25.473	100%	45.368	100

Пописни подаци о брачном стању избеглица 2002. године показују да је око 56% свих избеглица у Србији старијих од 15 година у браку, док су 2,4% разведени, а 21,8% самци. Избеглице из БиХ у Србији, као и избеглице из БиХ у Београду, у нешто већем проценту су самци/ самце. У односу на укупну избегличку популацију из БиХ у Србији, избеглице из Босне и

Херцеговине у Београду у мањем проценту су у браку, док су у већем проценту разведени или самци. Међу лицима старијим од 15 година једна половина је у браку, док нешто више од једне четвртине није у браку, а готово свако дванаесто лице је удовац или удовица. Преовлађују удовице, којих је скоро четири пута више од удоваца. Од укупног броја избеглих жена из БиХ у Београду старијих од 15 година 3053 (12%) чине удовице. У складу са могућностима које пружа емпиријска грађа, која је основ за ово проучавање, није било могуће, нажалост, утврдити величине домаћинства и број деце којима су ове жене храниоци.

Графикон 10. Избеглице из БиХ у Београду према брачном статусу 2001. године

Највећи број избеглица из Босне и Херцеговине који су у браку живи у општинама ван насеља Београд, док највећи број разведених и избеглица самаца живи у централним градским општинама. Приградске општине су општине где је највећи број избеглица из БиХ трајно решио питање стамбеног смештаја, па се може закључити да су се избеглице које су дошле са породицама одлучиле за живот у овим општинама управо из разлога веће приступачности објеката за становање по цени. На то је сигурно утицао и знатан број викендица у овим општинама, које данас служе као домови многим избеглицама. Када се посматра на нивоу општина, највећи проценат избеглица у браку имају општине Лазаревац и Младеновац, док највећи број самаца живи на територији општине Врачар. Структура избеглица из БиХ у Београду (више од 15 година старости)

према полу и брачном статусу 2001. године на нивоу општина дата је у прилогу.

У складу са раније извршеном анализом контингента фертилних жена, те чињенице да наталитет претежно потиче из брака, извршена је и корелација података о фертилним женама са њиховим брачним стањем. Од укупног броја (16.850) фертилних жена, избеглица из БиХ у Београду, 7184 су у браку, или 42,6%. Од тога свега 1287 фертилних жена живи у општинама које немају своје делове у оквиру насеља Београд.

- Образовна структура -

Миграција подразумева не само просторну, већ и образовну мобилност. За анализу састава избеглог становништва по образовним карактеристикама коришћени су само подаци везани за обележје *школска спрема*, док подаци везани за обележје *писменост* нису били доступни, с обзиром на методологију пописа избеглица у Србији из 2001. године. У складу са тим, извршено је поређење образовног нивоа становништва старијег од 15 година избеглог из Босне и Херцеговине, у Београду као простору досељења, у односу на образовни ниво укупне избегличке популације из Босне и Херцеговине у Републици Србији 2001. године. Истовремено су утврђене и школске квалификације популације која је предмет овог истраживања, као и разлике у квалификованости у односу на полну структуру.

Образовна структура избеглица у Србији према подацима из 2001. године показује да је око 7% од укупног броја избеглица без икакве школе, 22,7% са завршеном Основном школом и свега 11,5% са вишом/ високом школом (према подацима пописа становништва из 2002. године у структури избеглог становништва у Србији 14,2% лица је без завршене школе, док 13,6% има више и високо образовање). У односу на овај податак јасно се види су избеглице из БиХ у Србији са нешто бољим образовањем од просека избегличке популације. У Београду, образовна структура избеглица из БиХ, повољнија је у односу на образовну структуру укупног избеглог становништва из БиХ у Србији, што говори у прилог томе да су се избеглице са вишим образовањем усмеравале ка Београду као највећем урбаном и образовном центру, очекујући повољније услове за запошљавање. Укрштањем података о годинама старости и степену образовања за избегло становништво из Босне и Херцеговине у Београду, долази се до закључка да је највећи проценат лица са вишом/ високом стручном спремом у групи од 40 до 49 година старости (27,3%), при чему, уколико се узме у обзир да су ова лица у просеку била десет година млађа приликом доласка, може се искључити могућност њиховог школовања у Београду.

Табела 33. Образовна структура избеглицке популације из БиХ у Републици Србији (15 и више година старости) према полу 2001. године
(Извор: Попис избеглица у Србији, 2001. године)

Образовање	Пол				Укупно		
	Мушки		Женски		Број	%	
	Број	%	Број	%			
Без школе	1800	20.6	6937	79.4	8737	100	6.2
Основна школа	9539	36.2	16.787	63.8	26.326	100	18.6
Средња школа	33.721	48.4	35.872	51.6	69.593	100	49.1
Виша/ висока ш.	11.304	53	10.011	47	21315	100	15
Неизјашњени	41	38.7	65	61.3	106	100	0.1
Без одговора	7097	45.3	8582	54.7	15.679	100	11
Укупно	63.502	44.8	78.254	55.2	141.756	100	100

Табела 34. Образовна структура избеглица из БиХ у Београду (15 и више година старости) према полу 2001. године

Образовање	Пол				Укупно		
	Мушки		Женски		Број	%	
	Број	%	Број	%			
Без школе	293	19.0	1247	81.0	1540	100	3.4
Основна школа	2086	32.1	4404	67.9	6490	100	14.3
Средња школа	10.701	45.7	12.724	54.3	23.425	100	51.6
Виша/ висока ш.	5197	49.8	5239	50.2	10.436	100	23.0
Неизјашњени	14	41.2	20	58.8	34	100	0.1
Без одговора	1604	46.6	1839	53.4	3443	100	7.6
Укупно	19.895	43.8	25.473	56.2	45.368	100	100

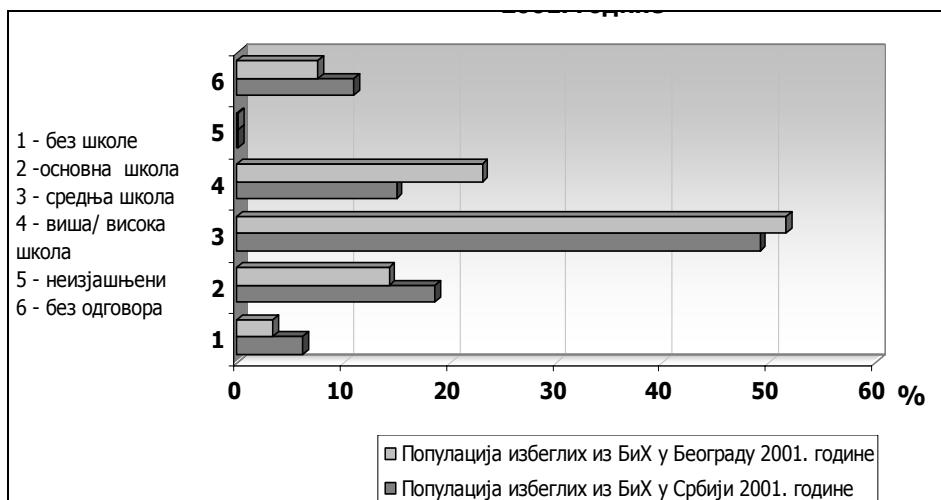
Уколико се има у виду податак да је становништво Босне и Херцеговине према попису из 1991. године имало укупно 6,4 % становништва са вишом и високом школом, а у поређењу са образовном структуром избеглица из БиХ у Србији и Београду, јасно је да је у највећој мери избегло становништво са већим степеном образовања. У складу са напред наведеним, може се закључити да је Београд на тај начин добио готову висококвалификовану радну снагу, која је привучена многобројним функцијама главног града и могућностима које се у вези са тим пружају. Највећи проценат лица без школе и са завршеном Основном школом у образовној структури избеглица из БиХ у Београду (за особе старије од 15 година) старости је преко 60 година.

Табела 35. Образовна структура становништва Босне и Херцеговине 1991. године (15 и више година старости) према полу
(Извор: Статистички годишњак Федерације Босне и Херцеговине, 1999. године)

Образовање	Пол				Укупно		
	Мушки		Женски		Број	%	
	Број	%	Број	%			
Без школе*	383.841	34.0	745697	66.0	1.129.538	100	33.7
Основна школа	421.045	51.4	397.316	48.6	818.361	100	24.4
Средња школа	671.058	61.4	421.314	38.6	1.092.372	100	32.6
Виша/ висока ш.	133.999	62.2	81.469	37.8	215.468	100	6.4
Непознато	47.397	50.5	46.506	49.5	93.903	100	2.8
Укупно	1.657.340	49.5	1.692.302	50.5	3.349.642	100	100

* у лица без школе укључено је и становништво без завршене Основне школе

Графикон 11. Избеглице из Босне и Херцеговине према образовању 2001. године

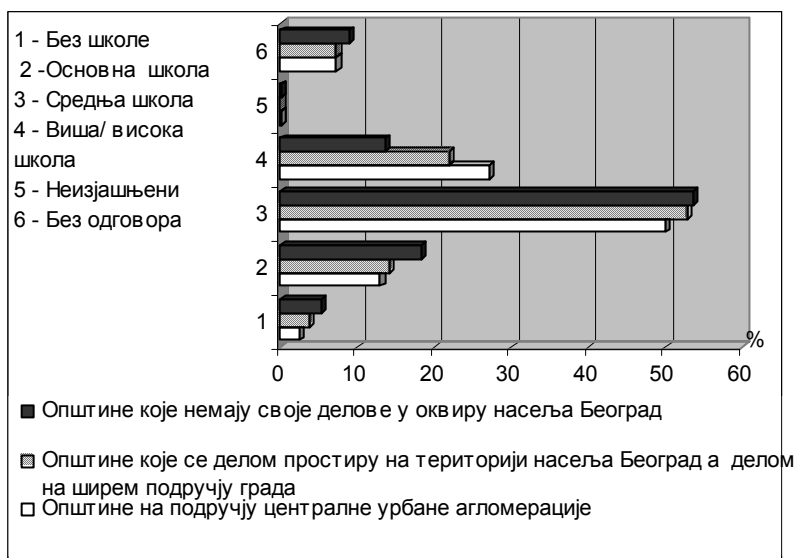

Одлив висококвалификованог становништва из Босне и Херцеговине у Републику Србију, као последица ратних дешавања, при чему се становништво са најповољнијом квалификационом структуром концентрише у Београду, имаће значајне последице за привредни и друштвени живот БиХ. Нарочито је то важно у годинама после рата када су образовани кадрови главни носиоци оживљавања економског и друштвеног живота. Квалификованији кадар већином се није задржао ни у Републици Српској. Од 419.879 избеглих и расељених лица у Републици Српској без школе је 18,1%, са Основном школом 33,3%, са средњом школом 40,9% и са вишом/ високом школом 7,7% (Марјанац, 1998). То указује на чињеницу да су се лица са вишим нивоом образовања лакше одлучивала на избеглиштво, верујући у своју способност прилагођавања. Мање образовани су, по свему судећи, прелазили најмање могуће дистанце, заустављајући се на првом

сигурном одређишту на које су наилазили (Матковић, 1999). Посматрано са аспекта мобилности становништва претходно наведени подаци указују на изражену селективност избеглог становништва из Босне и Херцеговине у Србији према квалификованости, која карактерише мигрантско становништво уопште (првенствено се мисли на економске мигранте).

Међу избеглим лицима из Босне и Херцеговине мушка популација има нешто виши ниво образовања од женске популације како у целокупној избегличкој популацији из Босне и Херцеговине у Србији, тако и када се ради о избеглим лицима из БиХ на територији Београда.

Графикон 12. Избеглице из БиХ у Београду према образовању 2001. године

Образовна структура избеглица из БиХ у Београду према полу (15 и више година старости) 2001. године на нивоу општина дата је у прилогу. Најповољнију образовну структуру имају избегла лица из БиХ у централним градским општинама, међу којима се нарочито истичу општине Врачар, Савски венац и Стари град. Ово су уједно и општине које својом територијом обухватају ужи центар града и у којима се поред великих површина под пословним просторима налазе и многобројне управне, административне, образовне установе и установе културе. Насупрот томе, најнеповољнију образовну структуру имају избеглице из Босне и Херцеговине у општинама које немају своје делове у оквиру насеља Београд. Истиче се општина Младеновац са преко 8% избеглица из БиХ без икаквог образовања.

- Структура избеглица према економској активности -
(радни контингент, активно становништво, претходно занимање избеглица)

Са аспекта потребе за новим радним местима извршена је анализа радно способног становништва избеглог из Босне и Херцеговине у Београд, које обухвата мушкарце у старосном добу од 15 до 64 године, и жене од 15 до 59 година старости. Велики удео у укупном избеглом становништву пореклом из Босне и Херцеговине у Београду чини радно способно становништво. Радно способно становништво избегло из Босне и Херцеговине углавном живи на територији централних београдских општина, у којима у укупном избеглом становништву из БиХ чини 72,5%. Удео радно способног у укупном становништву, за избеглице из Босне и Херцеговине, у општинама које немају своје делове у оквиру насеља Београд износи 68%, а за општине које се делом простиру на територији насеља Београд, а делом на ширем подручју града 71,2%.

Табела 36. Радни контингент избеглица из БиХ у Београду према општинама пребивалишта 2001. године

Општина	Мушкарци (15–64)		Жене (15–59)		Укупно		М	Ж	Укупно
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%			
Барајево	599	75.4	671	71.1	1270	73.1	794	944	1738
Вождовац	947	76.2	1039	69.6	1986	72.6	1242	1492	2734
Врачар	512	74.3	643	67.4	1155	70.3	689	954	1643
Гроцка	843	70.6	843	65.1	1686	67.7	1194	1295	2489
Звездара	2048	73.4	2841	72.4	4889	72.8	2788	3926	6714
Земун	2474	73.8	2767	70.1	5241	71.8	3350	3945	7295
Лазаревац	176	68.7	193	63.7	369	66.0	256	303	559
Младеновац	357	61.4	531	67.5	888	64.9	581	786	1367
Н. Београд	2624	73.9	2929	70.2	5553	71.9	3549	4169	7718
Обреновац	786	68.6	805	63.4	1591	65.9	1145	1269	2414
Палилула	1129	70.3	1473	70.5	2602	70.4	1606	2090	3696
Раковица	984	71.6	1329	71.9	2313	71.8	1374	1846	3220
С. венац	765	76.1	888	74.4	1653	75.2	1005	1194	2199
Сопот	159	76.1	179	70.2	338	72.8	209	255	464
С. град	940	75.9	1115	71.6	2055	73.5	1239	1556	2795
Чукарица	1676	72.4	1899	68.3	3575	70.2	2314	2781	5095
Укупно	17.019	72.9	20.145	69.9	37.164	71.3	23.335	28.805	52.140

Табела 37. Радни контингент избеглица из БиХ у Београду 2001. године

Групе општина	Радни контингент					
	Мушкарци (15–64)		Жене (15–59)		Укупно	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Општине на подручју централне урбане агломерације Београда	7873	44.7	9745	55.3	17618	47.4
Општине које се једним делом простиру на територији насеља Београд, а делом на ширем (административном) подручју града	6226	46.4	7178	53.6	13404	36.1
Општине које немају своје делове у оквиру насеља Београд	2920	47.5	3222	52.5	6142	16
Укупно	17019	45.8	20145	54.2	37164	100

Територијални размештај радног контингента избеглица из БиХ у Београду показује да највећи број радно способних избеглица живи у општинама на подручју централне урбане агломерације, а најмањи у општинама које немају своје делове у оквиру насеља Београд. У свим групама општина радни контингент у већем проценту чине жене него мушкарци. Када се посматра на нивоу општина, највећи проценат радно способног становништва у структури избегличке популације из БиХ има општина Савски венац. Следе општине Стари град и Барајево. Најмањи проценат радно способног становништва у укупном имају приградске општине Младеновац и Лазаревац. Анализа према полу показује да најмањи проценат радно способних жена у укупном броју жена има општина Обреновац, а највећи општина Савски венац. Најмањи проценат радно способних мушкараца у укупном броју мушкараца има општина Младеновац, а највећи општина Вождовац.

Проучавање састава избеглог становништва према економској активности важно је са аспекта могућности учествовања у процесу рада и привређивања. Однос категорија активних, издржаваних лица и лица са личним приходом у популацији избеглица из Босне и Херцеговине у Републици Србији у односу на популацију избеглу из Босне и Херцеговине у Београду, приказан је у табелама које следе. Подаци указују на релативно повољну структуру избеглих лица из БиХ према активности, с обзиром да више од 50% избеглица припада категорији активног становништва. Овај проценат је нешто мањи када се имају у виду избегла лица из Босне и Херцеговине у Београду, у односу на просек активности избегличке популације из БиХ у Србији. Међутим, значајно је нагласити да у структури активних лица избеглих из БиХ у Србији 64,7% не обавља занимање, а 35,3% обавља занимање, док је код избеглица из Босне и Херцеговине у Београду тај однос 50,8% према 49,2%. Индикативан је висок проценат избеглица из БиХ у Београду која су издржавана лица или лица са личним приходом,

што је знатно изнад просека укупне избегличке популације у Србији 2001. године.

Табела 38. Избеглице из БиХ у Србији према економској активности (15 и више година старости) 2001. године

	Пол				Укупно		
	Мушки		Женски		Број	%	
	Број	%	Број	%			
Активна	39.747	44.9	48.806	55.1	88.553	100	62.5
Издравана	11.188	41.6	15.683	58.4	26.871	100	18.9
Лица са личним приходом	9021	54	7691	46	16.712	100	11.8
Без одговора	3546	37	6074	63	9620	100	6.8
Укупно	63.502	44.8	78.254	55.2	141.756	100	100

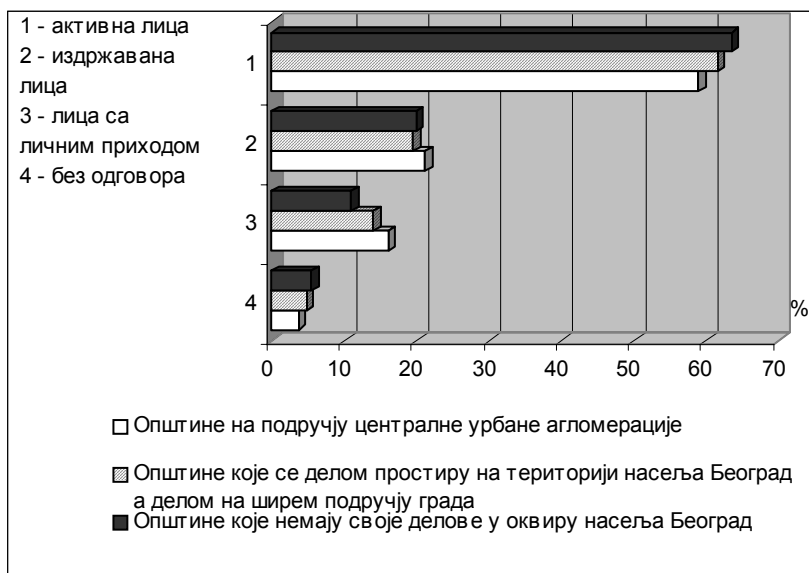
Табела 39. Избеглице из БиХ у Београду према економској активности (15 и више година старости) 2001. године

	Пол				Укупно		
	Мушки		Женски		Број	%	
	Број	%	Број	%			
Активна	11.947	43.4	15.606	56.6	27.553	100	60.7
Издравана	3917	42.4	5316	57.6	9233	100	20.4
Лица са личним приходом	3285	49.9	3296	50.1	6581	100	14.5
Без одговора	746	37.3	1255	62.7	2000	100	4.4
Укупно	19.895	43.9	25.473	56.1	45.368	100	100

У односу на укупну избегличку популацију у Србији 2001. године, коју чини 65,7% активног становништва, од чега 66,2% не обавља, а 33,8% обавља занимање, структура избеглица из БиХ према економској активности, када се ради о активним лицима која обављају или не обављају занимање нешто је повољнија, како на нивоу Србије, тако и када се говори о избеглицама из БиХ у Београду. Највећи проценат активног становништва, када се ради о избеглицама из БиХ у Београду, живи на територији општина које немају своје делове у оквиру насеља Београд, док је највећи проценат издржаваних и лица са личним приходима концентрисан у општинама централне градске агломерације. Анализа показује да је економски најактивније становништво у приградским општинама, које бележе истовремено и најмањи проценат радно способног становништва у укупном. То упућује на могућу активност младог становништва, испод 15 година старости, с обзиром да ове општине имају највећи проценат становништва до 19 година старости у три анализираних групе општина за дату популацију. У прилог томе иде и чињеница да ове општине имају знатну покривеност пољопривредним површинама, а за дату делатност је карактеристична активност млађег становништва, које рано почиње да помаже у пољопривредним пословима. Као општине са великим бројем

активних избеглица истичу се Барајево, Младеновац и Земун. Насупрот томе општине са великим процентом издржаваних и избеглица са личним приходима су Врачар и Звездара. Структура избеглица из БиХ (15 и више година старости) према економској активности и групама општина и општинама пребивалишта у Београду, 2001. године дата је у прилогу.

Графикон 13. Избеглице из БиХ у Београду према економској активности 2001. г.

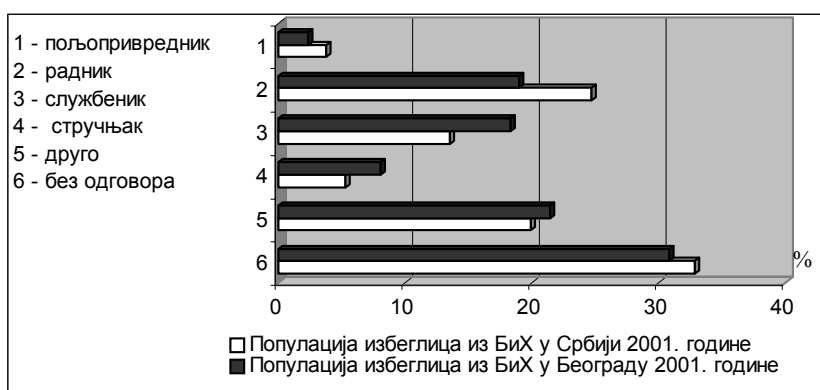
Према подацима пописа становништва из 2002. године свега 47% избеглих лица у Србији су активна, 37,9% издржавана, док је 14,7% лица са личним приходима. У структури активних избеглих лица 51,6% обавља занимање, што је повољније у односу на податке пописа избеглица у Србији 2001. године.

На основу података о претходном занимању извршено је и проучавање професионалне структуре становништва пре миграције. Популација избеглица из Босне и Херцеговине у Србији има знатно већи проценат службеника и стручњака, према претходном занимању избеглица, у односу на просек свих избеглица у Републици Србији. Ова појава је још више изражена када се имају виду избеглице из БиХ на простору Београда.

Табела 40. Избеглице у Србији према претходном занимању и земљи порекла (15 и више година старости) 2001. године (Извор: Попис избеглица у Србији, 2001)

Претходно занимање	Боравиште пре 1992. године				Укупно
	БиХ	Хрватска	Македонија	Словенија	
Пољопривредник	5455	18.419	0	1	23.875
%	3.8	7.5	0	0.1	6.1
Радник	35.003	79.115	30	401	114.549
%	24.7	32.2	23.4	28	29.4
Службеник	19.176	26.416	18	210	45.820
%	13.5	10.8	14.1	14.7	11.8
Стручњак	7563	8445	2	87	16.097
%	5.3	3.4	1.6	6.1	4.1
Друго	28.135	52.201	38	261	80.635
%	19.9	21.2	29.7	18.2	20.7
Без одговора	46.424	61175	40	472	108.111
%	32.8	24.9	31.2	32.9	27.9
Укупно	141.756	245.771	128	1432	389.087

Графикон 14. Избеглице из Босне и Херцеговине према претходном занимању 2001. године

Резултати анализе показују да највећи број избеглица из БиХ, службеника и стручњака према претходном занимању, живи у централним градским општинама Београда. Насупрот томе, највећи број избеглица из Босне и Херцеговине у Београду, које су се раније бавиле пољопривредом, населио је приградске општине које пружају највећу могућност за наставак бављења овом делатношћу, као што је на пример општина Гроцка. На основу тога може се закључити да је знатан број избеглица из БиХ у Београду задржао своје претходно занимање, и у складу са тим су и изабрали за живот одговарајуће општине које су им пружале највеће могућности да наставе са обављањем свог занимања. Треба напоменути и знатан број избеглица других занимања, као и оних који нису одговорили на питање о претходном занимању. У овој другој групи поред оних избеглица

које нису желеле да одговоре на ово питање, налази се и одређени број лица који је пре рата био испод 5 година старости.

Табела 41. Избеглице из БиХ у Београду према претходном занимању (15 и више година старости) 2001. године

Претходно занимање	Општине на подручју централне урбане агломерације Београда	Општине које се једним делом простиру на територији насеља Београд, а делом на ширем (административном) подручју града	Општине које немају своје делове у оквиру насеља Београда
Пољопривредник	303	376	391
%	1.4	2.3	5.2
Радник	3169	3189	12.277
%	14.8	19.6	30.1
Службеник	4347	2933	1003
%	20.2	18	13.3
Стручњак	1972	1474	246
%	9.2	9	3.2
Друго	5611	2808	1309
%	26.1	17.2	17.3
Без одговора	6087	5534	2339
%	28.3	33.9	30.9
Укупно	21.489	7565	16.314

Табела 42. Избеглице из БиХ у Београду према претходном занимању и општини пребивалишта (15 и више година старости) 2001. године

Општина	Претходно занимање											
	Пољопр.		Радник		Служб.		Струч.		Друго		Без одговора	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Барајево	99	6.6	511	34.2	197	13.2	65	4.3	99	6.6	525	35.1
Вождовац	51	2.1	347	14.5	427	17.8	253	10.5	298	12.4	1027	42.7
Врачар	21	1.4	204	13.4	350	22.9	181	11.8	342	22.4	430	28.1
Гроцка	149	7.2	725	35.2	273	13.3	95	4.6	234	11.4	582	28.2
Звездара	92	1.6	976	16.7	1108	18.9	449	7.7	1684	28.7	1549	26.4
Земун	181	2.9	1462	23.2	1031	16.3	408	6.5	951	15.1	2271	36
Лазаревац	25	5.2	88	18.2	30	6.2	13	2.7	39	8	289	59.7
Младеновац	34	2.9	273	23.9	196	17.1	26	2.3	348	30.5	266	23.3
Н. Београд	84	1.2	971	14.1	1487	21.6	859	12.5	1714	25	1760	25.6
Обреновац	61	3.1	543	27.4	242	12.2	41	2.1	565	28.5	529	26.7
Палилула	56	1.7	609	18.8	533	16.5	334	10.3	750	23.2	951	29.4
Раковица	40	1.4	412	14.8	482	17.3	200	7.2	626	22.4	1032	36.9
С. венац	33	1.7	288	14.8	348	17.8	122	6.3	599	30.7	561	28.7
Сопот	23	5.7	137	34	65	16.1	6	1.5	24	6	148	36.7
С. град	33	1.3	318	12.8	572	23.0	161	6.5	646	26	755	30.4
Чукарица	88	2.0	771	17.6	942	21.5	479	11	809	18.5	1285	29.4
Укупно	1070	2.4	8635	19.0	8283	18.3	3692	8.1	9728	21.4	13960	30.8

Подаци пописа становништва из 2002. године показују да је, када се ради о претходном занимању избеглих лица, у Србији повећан процентуални удео пољопривредника и стручњака на 8,7, односно 9% у односу на податке пописа избеглица из 2001. године.

- Национални састав -

С обзиром да миграције представљају одраз друштвено-политичких и економских односа, који карактеришу одређени простор и време потребно је, пре анализе националног састава избеглица, рећи неколико речи о историјском и политичком оквиру унутар кога су генерисане ове миграције, наравно само у мери у којој је то потребно за разумевање овог рада.

Упознавањем фактора који утичу на настанак принудних миграција, јасно је да феномен избегличких миграција које су политички мотивисане најчешће прати ратне сукобе. Избеглице са простора бивше Југославије резултат су националног рата на овим просторима са циљем стварања нових етнички чистих држава. Услед неједнакости етничких и републичких граница у бившој Југославији као последице претходних миграција и измешаности становништва, али и неких политичких одлука, истовремено са успостављањем одређених околности на светској политичкој сцени, дошло је до ратних сукоба чији су продукт поред новонасталих држава такође и знатна економска разарања, људски губици, али и таласи избеглица. Подаци говоре да је са својих огњишта протерано 59,98% свих Срба, који су живели у БиХ по попису становништва из 1991. године. Поред оних који су уточиште потражили на просторима садашње Србије и Црне Горе, знатан број (419.879) лица са простора Федерације БиХ пресељен је на територију Републике Српске (Марјанац, 1998).

Претходницу избегличким миграцијама, али и наговештај могуће кулминације различитости, нарочито у Босни и Херцеговини, која је по свом етничком саставу била најхетерогенија република бивше Југославије, представљају миграције типа етничког окупљања. Наглашено усмеравање миграција српског становништва у периоду после Другог светског рата из осталих република ка свом територијалном центру концентрације (Србији) и то нарочито подручју без покрајина, најизраженије је било на примеру Босне и Херцеговине (Петровић, 1987). То је заједно са знатно бржим бројчаним растом муслиманског становништва у Босни и Херцеговини у односу на српско од шездесетих година, као и сталног тренда досељавања муслиманског живља из других делова Југославије и измена у начину изјашњавања, допринело да ова национална група преузме вођство у укупним популационим потенцијалима Босне и Херцеговине почевши од 1971. године (Спасовски М., Живковић Д., Степић М., 1992).

Ове промене имале су удела и у даљим дешавањима на просторима Босне и Херцеговине, чији крајњи резултат представљају, између осталог, и стотине хиљада избеглих и расељених људи. Најсличнија овоме јесу дешавања у Африци, где су колонијална царства повукла државне границе које су поделиле расне, племенске и етничке заједнице. „По стицању независности многе су афричке државе постале кризна жаришта карактерисана несигурношћу и конфликтним ситуацијама, што је проузроковало бројне таласе избеглица“ (Нуцк Е., Bouvie. L. F. 1983).

Табела 43. Националност избеглица у Србији по земљи порекла 2001. године
(Извор: Попис избеглица у Србији 2001. године)

Националност	БиХ		Хрватска		Македонија		Словенија		Укупно	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Срби	141.752	85.5	262.267	92.2	91	61.5	1430	84.9	405.540	89.7
Хрвати	1011	0.6	2984	1.0	5	3.4	24	1.4	4024	0.9
Муслимани*	1911	1.2	227	0.1	4	2.7	2	0.1	2144	0.5
Црногорци	473	0.3	248	0.1	2	1.4	15	0.9	738	0.2
Без одговора	18.292	11.0	16.164	5.7	12	8.1	140	8.3	34.608	7.6
Друго	2372	1.4	2446	0.9	34	22.9	74	4.4	4926	1.1
Укупно	165.811	100%	284.336	100%	148	100%	1685	100%	451.980	100

С обзиром на природу оружаног сукоба у бившој Југославији, избеглице су углавном пребегле на територију на којој представљају етничку већину. То потврђује национална структура избеглица на простору Републике Србије, у којој преовлађују Срби. Остале националности присутне су у малом броју када се има у виду целокупна пописана избегличка популација. Исто важи и за избеглице из Босне и Херцеговине у Србији и Београду. Селективност миграната према националности потврђује деловање етничког *push* фактора као кључног у процесу настанка ових миграција. На примеру националног састава БиХ према попису из 1991. године (43.5% Муслимани, 31.2% Срби, 17.4% Хрвати) може се видети у ком степену је ова селективност изражена.

Табела 44. Национални састав избеглица из БиХ у Београду 2001. године
*У категорију Муслимана убројена су и лица која су се изјаснила као Бошњаци

Националност	Бр.	%
Срби	47.996	92.1
Хрвати	315	0.6
Муслимани*	516	0.9
Црногорци	209	0.4
Без одговора	2175	4.2
Друго	929	1.8
Укупно	52.140	100

Етнички састав становништва избеглог из Босне и Херцеговине са пребивалиштем у Београду 2001. године нешто је хомогенији од укупне избегличке популације из БиХ на простору Републике Србије, са израженом доминацијом Срба. Ова чињеница може представљати већу заинтересованост избеглих Срба за концентрацију у главном граду Србије, али треба имати у виду и податак да је у укупној избегличкој популацији из Босне и Херцеговине у Србији знатно већи број лица у групи „без одговора“ (11%). Део ових лица такође су Срби по националности. Поређења ради треба истаћи да национални састав избеглица из БиХ у Србији 2001. године чине 85.5% Срби, 1.2% Муслимани, 0.6% Хрвати и 0.3% Црногорци.

Подаци пописа становништва из 2002. године у Србији, у поређењу са подацима пописа избеглица из 2001. године показују још израженију националну хомогеност избеглица. Тако процентуални удео лица српске националности у укупном износи 92,5% у односу на 89,7% 2001. године.

НЕКИ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМА ИЗБЕГЛИЦА У ПРОЦЕСУ ИНТЕГРАЦИЈЕ

Као значајнији проблеми избегличког становништва могу се издвојити питање становања и запошљавања. Према истраживањима, на основу узорка у организацији агенције „Medium“ – Центар за јавно мњење и маркетинг из Београда и агенције „Maximus“ из Београда међу посебним условима избеглица за заснивање трајног боравка у Републици Србији/ Савезној Републици Југославији предњачи решавање стамбеног проблема (50,8%), а затим следе могућност налажења запослења у струци (19,4%) и било каквог запослења (14,6%) (Цветковић, 1998). Правцима деловања за решавање проблема у овим областима посвећена је нарочита пажња и у Националној стратегији за решавање питања избеглих лица, коју је усвојила Влада Републике Србије у мају 2002. године. И ова студија стога неминовно осветљава поменута питања и проблеме везане за њих, у контексту свог временског и територијалног обухвата, као и предмета проучавања.

- Карактеристике смештаја избеглица из БиХ у Србији и Београду -

Са почетком кризе у бившој Југославији и доласком првих избеглица поред смештаја у колективне центре и прихватилишта, избеглице су највећим делом прихватиле и сместили рођачке и пријатељске породице у својим домовима. Истраживање спроведено од стране Института за социјалну политику у сарадњи са Канцеларијом UNHCR-а у Београду 1993. године, када је 95% избеглица било смештено код пријатеља и рођака, показује да је код две трећине породица које су примиле избеглице мотив била блиска рођачка веза.

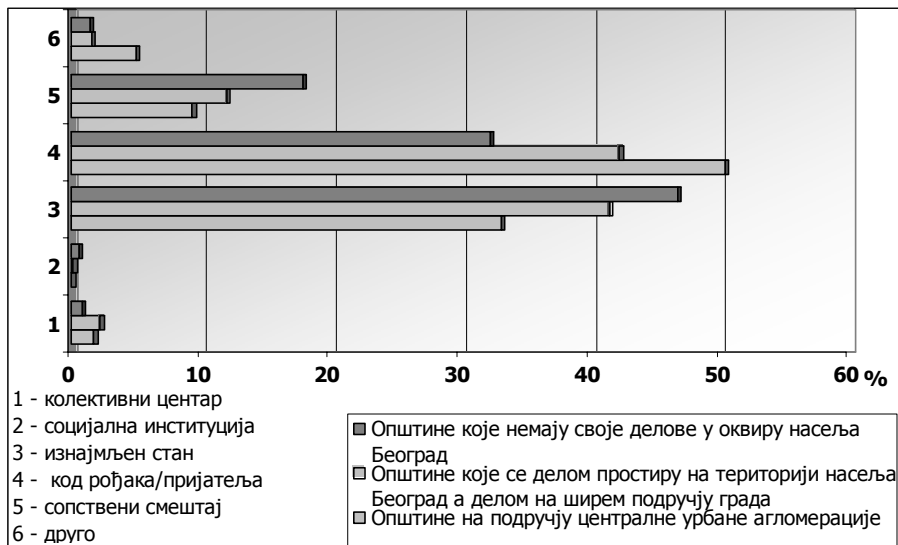
Избеглице на простору Србије према подацима пописа из 1996. године највећим делом су биле смештене код родбине и пријатеља, преко 50%, односно тачније 52%, затим у изнајмљеном смештају 19,5%, колективним центрима 9,4% и сопственом смештају 8,4%. Попис из 2001. године показује нешто другачију дистрибуцију избеглица у Србији према врсти смештаја. Највећи број избеглица 41,3% живи у изнајмљеним становима, док је проценат становништва смештеног код рођака и пријатеља знатно смањен и износи 28,3%. Дуготрајност процеса избеглиштва, те неповољни материјални услови и самих породица домаћина неоспорно су утицали на ову појаву. Насупрот томе позитиван показатељ је повећање броја избеглица у сопственом смештају на чак 21,8%, те смањења броја лица у колективном смештају на 4,9%. Мањи број избеглица налази се смештен у социјалним институцијама – свега 0,5%. Гледано у целини, подстанарство као најскупљи и тренутно најзаступљенији

вид смештаја додатно оптерећује буџет избеглица. Истовремено, према незваничним подацима сматра се да укупан приход станодаваца у Србији од кирија које плаћају избеглице на годишњем нивоу износи више од 70 милиона немачких марака. Дакле, за разлику од првих година појаве избегличког феномена, када су избеглице релативно „лако“ пронашле смештај, било код родбине и пријатеља, било у колективним центрима, са дуготрајношћу процеса избеглиштва проблем смештаја избеглица поприма другачије размере с обзиром да је неопходно трајно решити ово егзистенцијално питање, наравно када се ради о избеглицама које су се определиле за интеграцију.

Табела 45. Избеглице према врсти смештаја и земљи порекла 2001. године
(Извор: Попис избеглица у Србији 2001. године)

Врста Смештаја	Пребивалиште пре 1992. године (земља порекла)									
	БиХ		Хрватска		Македонија		Словенија		Укупно	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Колективни центар	4554	2.8	17.448	6.1	5	3.4	49	2.9	22.056	4.9
Социјална институција	709	0.4	1697	0.6	0	0	6	0.4	2412	0.5
Изнајмљен стан	69.266	41.8	116.678	41	74	50	470	27.9	186.488	41.3
Код рођака/ пријатеља	60.413	36.4	67.060	23.6	29	19.6	383	22.7	127.885	28.3
Сопствени смештај	26.167	15.8	71.607	25.2	34	22.9	592	35.1	98.400	21.8
Друго	4702	2.8	9846	3.5	6	4.1	185	11	14.739	3.2
Укупно	165.811	100	284.336	100	148	100	1685	100	451.980	100

Графикон 15. Избеглице из Босне и Херцеговине у Београду према врсти смештаја 2001.г

Основна дистрибуција избеглица према врсти смештаја показује да су лица избегла из БиХ још увек у знатној мери смештена код родбине и пријатеља, чак изнад просека у односу на укупну избегличку популацију, те да су у најлошијој позицији што се тиче сопственог смештаја. Избеглице из БиХ које живе у Београду у знатно мањој мери (испод просека) су трајно решиле проблем смештаја, у односу на укупну избегличку популацију из Босне и Херцеговине у Србији, те су у знатној мери још увек смештене код рођака и пријатеља. Свако шесто лице избегло из БиХ, са смештајем у Србији, трајно је решило своје стамбено питање, док је у Београду то тек свако осмо.

Табела 46. Дистрибуција избеглица из БиХ у Београду према врсти смештаја и општини пребивалишта 2001. године

Општина	Врста смештаја													
	1		2		3		4		5		6		Укупно	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Барајево	0	0	0	0	870	50.1	521	30.0	336	19.3	11	0.6	1738	100
Вождовац	125	4.6	12	0.4	1304	47.7	862	31.5	346	12.7	85	3.1	2734	100
Врачар	18	1.1	1	0.1	480	29.2	1006	61.2	95	5.8	43	2.6	1643	100
Гроцка	0	0	3	0.1	1236	49.7	929	37.3	310	12.5	11	0.4	2489	100
Звездара	71	1.1	5	0.1	2224	33.1	3747	55.8	513	7.6	154	2.3	6714	100
Земун	70	1.0	8	0.1	2997	41.1	3335	45.7	819	11.2	66	0.9	7295	100
Лазаревац	0	0	0	0	213	38.1	169	30.2	125	22.4	52	9.3	559	100
Младеновац	12	0.9	26	1.9	670	49	486	35.5	168	12.3	5	0.4	1367	100
Н. Београд	19	0.2	2	0	2369	30.7	3933	51	1037	13.4	358	4.6	7718	100
Обреновац	73	3.0	25	1	1059	43.9	634	26.3	565	23.4	58	2.4	2414	100
Палилула	213	5.8	14	0.4	1054	28.5	2043	55.3	311	8.4	61	1.6	3696	100
Раковица	194	6.0	5	0.2	1277	39.6	1355	42.1	334	10.4	55	1.7	3220	100
С. венац	90	4.1	6	0.3	780	35.5	744	33.8	170	7.7	409	18.6	2199	100
С. град	35	1.3	9	0.3	940	33.6	1463	52.3	144	5.2	204	7.3	2795	100
Сопот	0	0	0	0	174	37.5	177	38.1	109	23.5	4	0.9	464	100
Чукарица	33	0.7	12	0.2	2458	48.2	1721	33.8	789	15.5	82	1.6	5095	100
Укупно	953	1.8	128	0.2	20.105	38.6	23.126	44.4	6171	11.8	1657	3.2	52.140	100

- 1-Колективни центар
2-Социјална институција
3-Изнајмљен стан
4-Код рођака/ пријатеља
5-Сопствени смештај
6-Друго

Од укупног броја избеглица из Босне и Херцеговине на територији града Београда највећи проценат је још увек смештен код рођака и пријатеља (44%), затим следе изнајмљени станови 38,6%, сопствени смештај 11,8%, колективни смештај 1,8%, социјалне институције 0,2% и остало 3,2%.

Анализа дистрибуције избеглица према врсти смештаја на нивоу београдских општина показује да најмањи проценат лица у сопственом смештају живи у општинама на ужој територији Београда (изузетак је једино општина Нови Београд), што је и логично имајући у виду изузетно високе цене некретнина уопште у Београду, а нарочито у ужем централном језгру града. Највећи проценат избеглица живи у објектима у власништву у приградским општинама Сопот, Обреновац, Лазаревац, Барајево, Гроцка и Младеновац, а знатан број и на територији општина Чукарица, Вождовац и Земун. Може се претпоставити да је на трајно решење стамбеног смештаја избеглица из Босне и Херцеговине у Београду у овим општинама утицало и постојање знатног броја викенд објеката у приградским општинама, које су избеглицама вероватно биле приступачније по цени. Када се ради о општини Земун, иначе је карактерише највећи број избегличких насеља у Београду.

С обзиром да се сопствени стамбени простор намеће као најважнији предуслов трајне интеграције избеглица и њихових породица, програми интеграције избеглог становништва подразумевају решавање и проблема становања избеглица. Национална стратегија за решавање питања избеглих лица дефинише два основна начина решавања стамбеног проблема: прво – приступачна стамбена изградња којом се омогућава куповина и изградња стамбених објеката под кредитним условима повољнијим од тржишних (стамбене јединице у власништву), друго – социјално становање које обухвата станове у државном власништву за смештај најугроженијих, као и смештај у институцијама социјалне, односно медицинске заштите. Ови планирани програми смештаја прилагођени су демографским и социоекономским карактеристикама потенцијалних корисника. У складу са тим, радно способним породицама требало би да се омогући решавање стамбеног питања путем приступачне стамбене изградње преко кредита, откупом старих кућа и окућница и помоћи у материјалу. У зависности од година старости чланова домаћинства, као и степена образовања и занимања носиоца домаћинства радно способних породица предвиђени су програми самосталне градње, комбиноване изградње и самосталне градње, те помоћи у започетој градњи, али исто тако и да ли ће то бити у урбаним или руралним зонама. За угрожене категорије лица (инвалиди, деца без родитеља, стари и социјално угрожене породице) планира се смештај у државне институције социјалне и медицинске заштите (Влада Републике Србије, 2002).

- Дисперзија, капацитети и друге карактеристике колективног смештаја избеглица у Србији -

У односу на претходни десетогодишњи период избеглиштва у нашој земљи, број колективних центара и избеглица смештених у њима се из године у годину смањује (1996. године у колективним центрима у Србији било је смештено 57.883 избеглица или 9,4% од укупног броја избеглица у Србији, а 2001. године 22.056 или 4,9%). Данас је све присутнија тенденција затварања колективних центара и изналажења трајних решења стамбеног питања избеглица. То је и логично, с обзиром да се земље које примају избеглице најчешће одлучују за смештај избеглица у колективним центрима у периоду масовног пристизања избеглица, али имајући у виду и бројне тешкоће које овакав вид смештаја подразумева, како за избеглице, тако и за државу њиховог пријема. У нашој земљи низ година услед недостатка адекватног смештаја за избеглице биле су заузете бројне школе, хотели и одмаралишта, те се јавља потреба не само за трајнијим решењем стамбеног статуса избеглица, већ и за враћањем ових објеката у првобитну функцију. Треба, такође, напоменути да су услед процеса гашења колективних центара подаци везани за колективне центре и број избеглица смештених у њима, као и структуру ове популације подложни готово свакодневним променама.

Анкета спроведена од стране Комесаријата за избеглице Републике Србије 2001. године о лицима смештеним у колективне центре и условима њиховог смештаја показала је да 53% станара у колективним центрима живи на простору мањем од 5 квадратних метара по особи, док у просеку осам станара користи један тоалет. Овакви услови смештаја, те специфичан начин живота који он са собом носи доприносе бројним психолошким проблемима избеглица. Предности становања у колективном центру огледају се у бесплатном смештају, исхрани и редовнијим видовима друге хуманитарне помоћи. Међутим, избеглицама у колективним центрима често недостаје приватност, јер услед преоптерећености капацитета у знатном броју колективних центара не постоји могућност обезбеђења одвојених соба за породице. Избегла лица смештена у колективним центрима често су у лошијем положају него они у приватном смештају, ако се има у виду да су углавном незапослени, без уштеђевине или родбине у Републици Србији, што би им омогућило да станују у приватним домовима. Чињеница је да се претежно ради о социјално и здравствено најугроженијим категоријама избеглица. „Нека искуства показују да су психолошки и социјални проблеми избеглица у колективним центрима већи од оних проблема избеглица које су смештене породично. То је узроковано, са једне стране, неповољним условима свакодневног живота у колективним центрима где су већином старе и болесне особе, као и без средстава за живот, и са друге стране, чињеницом да без перспективе и наде

проблеми избегличког живота изгледају много озбиљнији за људе у већим групама, него за оне које живе у породицама” (Драгаш, 2000).

Избеглице у Србији смештене су у 452 колективна центра, затим 95 специјализованих социјалних и медицинских установа и 37 студентских домова. Од тога у Војводини 108, Централној Србији без Београда 294, Београду 39, и на Косову и Метохији 11 колективних центара (Влада републике Србије, 2002). Према подацима пописа избеглих лица из 2001. године у колективном смештају у Србији налази се 22.056 избеглих лица, од чега 4554 са простора Босне и Херцеговине.

Табела 47. Избеглице у колективним центрима према територији становања (Влада Републике Србије, 2002. год)

Регион	Укупно	
	Бр.	%
Београд	2.648	11.2
Централна Србија без Београда	11.880	53.9
Косово и Метохија	272	1.2
Војводина	7.436	33.7
Укупно	22.056	100

Нека истраживања показују да је број избеглица у позитивној корелацији са постојањем избегличких центара (Moore W., Shellman S., 2001). Крајем 1993. године, одлуком Комесаријата за избеглице Републике Србије установљена су четири прихватна центра (Бања Ковиљача, Ужице, Сомбор и Сремска Митровица) преко којих су нове избеглице упућиване у она места у којима је била мања концентрација и повољнији услови смештаја. Том одлуком је укинут Прихватни центар за избеглице у Београду, те смањен прилив избеглог становништва у Београд (Котал Ј., Милосављевић М., Тодоровић Л., 1998).

На територији Београда, данас, од укупно 2.648 лица у колективном смештају, 953 избегла лица су пореклом из Босне и Херцеговине. Овај тип смештаја у Београду обухвата број избеглих лица из БиХ испод просека, у односу на смештај избеглица из Босне и Херцеговине у колективним центрима у Србији. Знатан број избеглих лица из Босне и Херцеговине у Београду, која су се изјаснила приликом пописа да су са смештајем у колективним центрима, живе у студентским и ђачким домовима и домовима пензионера, а када је реч о породицама војних лица у касарнама, као и другим видовима колективног смештаја који не подразумевају класичне колективне центре. Такође, одређени број хотела који су послужили за колективни смештај избеглица у Београду све више враћа своју првобитну функцију и малобројне избеглице преостале у њима постепено се расељавају, стога ови подаци углавном нису узимани у обзир.

Највећи број избеглица у Београду смештен је у колективним центрима ПИМ Крњача на територији општине Палидула (555), затим „Планум“ (407) и „Вијадукт“ (153) у општини Раковица и „Ушће“ (400) у општини Обреновац. Поменуте општине истовремено су општине са највећим бројем избеглих лица у колективном смештају, за које треба обезбедити и решити трајан смештај. Број избеглица из Босне и Херцеговине у овим колективним центрима креће се од 186 лица у КЦ ПИМ Крњача до 66 у КЦ „Планум“. На месту колективног центра „Планум“ у току је изградња индивидуалног стамбеног смештаја за решавање проблема избеглица смештених у овом центру. Велики број избеглица из БиХ у општинама Вождовац и Савски венац, које су се изјасниле да су смештене у колективним центрима, резултат је претходно поменуте проблематике изјашњавања приликом пописа тако да ови подаци не пружају стварну слику о лицима у колективном смештају на територији ових општина.

- Демографске карактеристике популације смештене у колективним центрима -

С обзиром на тешкоће и специфичност услова свакодневног живота у којима се избегла лица смештена у колективним центрима налазе, а која условљавају приоритет у решавању, неопходно је посебно се осврнути на популацију смештену у колективним центрима. Употпуњавање сазнања о структури избеглог становништва смештеног у колективним центрима, а у контексту различитих потреба појединих старосних група, значајно је за проналажење најадекватнијих решења у процесу трајног стамбеног збрињавања избеглица. Анализа старосне структуре популације у колективном смештају у Србији показује да највећи број избеглица смештених у колективним центрима припада старосној групи 19–44 година старости.

Табела 48. Старосна структура избеглица у колективним центрима у Србији 2001. године (Влада Републике Србије, 2002)

Старосне групе	Бр.	%
0–18	4088	18.5
19–44	7516	34.1
45–64	6134	27.8
65+	4318	19.6
Укупно	22.056	100

Што се тиче полне структуре избегличке популације у колективном смештају у Србији, она је готово уравнотежена, па тако 11.101 или 50.3% чине мушкарци, док 10.955 или 49,7% чине жене. У Београду популацију

избеглица у колективном смештају, у нешто већем проценту чине мушкарци. Тако број избеглица мушког пола у колективним центрима у Београду износи 1359 лица или 51,3%, а жена 1289 или 48,7%. Када се ради о избеглицама из БиХ, на нивоу Београда у колективном смештају нешто је већи број жена. Тако 53,1% свих избеглица из Босне и Херцеговине са смештајем у Београду чине жене.

Популацију избеглица у колективном смештају у Београду, како укупну тако и популацију из БиХ, у односу на укупну избегличку популацију у Србији у колективним центрима, карактерише већи проценат лица старости од 19 до 64 године као и лица старости 0–18 година у укупној популацији, у односу на процентуални удео популације старије од 65 година. Иако проблем старих у колективним центрима није, дакле, тако изражен у Београду када се говори о избегличкој популацији из БиХ, број старих избеглица смештених у колективним центрима ипак је већи од њиховог броја у другим видовима смештаја у Београду. Процент избеглица из Босне и Херцеговине старијих од 65 година са смештајем у неком од колективних центара у Београду већи је за 2% у односу на исту популацију ван колективних центара. Ради се већином о старим особама које нису у могућности да се саме издржавају. Исто тако, важно је напоменути да је више од 60% избеглица из БиХ са смештајем у неком од колективних центара на територији Београда старости од 18 до 65 година, односно радно способно становништво, као што је уосталом најчешћи случај и са избеглицама у Србији које живе у овој врсти смештаја, а што се види из табеле 57.

С обзиром на многобројне проблеме са којима се избеглице у колективном смештају свакодневно сусрећу, Комесаријат за избеглице и Влада Републике Србије су покренули пројекат затварања, односно пренамене колективних центара. Да би дошло до реализације трајног збрињавања избеглих лица која се налазе у колективним центрима, извршиће се постепено гашење и смањивање броја колективних центара у периоду од 2002. до 2004. године, те проналажење алтернативних решења. Темпо, приоритети и начин укидања колективних центара зависиће, између осталог, и од популационе структуре. Национална стратегија за решавање питања избеглих лица у зависности од популационе структуре избеглог становништва у колективним центрима предвиђа различита решења. За особе изнад 55 година старости којима је потребна стална нега предвиђен је смештај у адаптиране колективне центре, који ће се користити као домови старих. За избеглице изнад 65 година старости предвиђен је смештај у оквиру проширених капацитета постојећих домава старих или у новоизграђеним објектима. За виталније кориснике доби изнад 55 година предвиђен је посебан програм смештаја у тзв. „Мини домовима старих“, где би о њима бринуле радно способне породице (тзв. хранитељске породице). Осталим радно способним породицама биће понуђени повољни услови за

откуп станова на кредит. Трошак трајног збрињавања једне особе из колективног центра креће се од 2.000 долара до 10.000 долара у зависности од предвиђених решења (Влада Републике Србије, 2002). Предложеним решењима адаптације и проширења старачких домова као и изградњом тзв. мини домова за старе истовремено би се решили проблеми како смештаја, тако и неге старих лица.

- Проблеми економске адаптације избеглица из БиХ у Београду -

У условима високе незапослености и домаћег становништва, изражене прикривене незапослености у виду задржавања сувишне радне снаге у предузећима, и развијеног тржишта сиве економије, избеглицама није лако пронаћи било какво запослење, а поготово решити проблем незапослености на адекватан начин. С друге стране, економска адаптација изузетно је важна у процесу интеграције избеглица. Л. Вујошевић, аутор публикације „Породица у избеглиштву“, истиче да је социјална адаптација најефикаснија уколико се придолом становништву омогући стицање средстава за живот. У том контексту рад за избеглице има двоструки значај. С једне стране, радно ангажовање помаже у решавању материјалних проблема, а са друге, потискује осећање беспомоћности, бесперспективности и депресију (Вујошевић, 1996).

Односи укупног становништва, радног способног и контингента економски активног становништва, за избеглице из БиХ у Београду, приказани су кроз неке показатеље економске активности становништва као што су општа стопа активности и стопа искоришћености радног контингента, са циљем сагледавања проблема везаних за радну снагу. Општа стопа активности (P_a) представља проценат активних у односу на укупно становништво (Брезник, 1980). За избегличку популацију из Босне и Херцеговине на подручју Београда P_a износи 52,8.

Искоришћеност радног контингента испитује се процентом активног становништва у укупном броју лица у радном контингенту (Брезник, 1980). Стопа искоришћености радног контингента $P_{rk}=70,1$ указује на висок проценат ангажованости радног контингента избеглог становништва из БиХ у Београду.

Анализа активног радно способног становништва избеглог из Босне и Херцеговине у Београду показује да је скоро уједначен број активних избеглица које обављају и не обављају занимање, с тим што је у овој другој групи приметан већи број жена. Највећи број активних радно способних избеглица, које обављају занимање, живи на подручју централне београдске агломерације, где су већином сконцентрисане и разне управне, културне и јавне службе које карактеришу Београд као главни град земље.

Табела 49. Активна радно способна избегла лица из БиХ која обављају и не обављају занимање према општинама пребивалишта у Београду 2001. године

Општина	Незапослени						Запослени						Укупно		
	М	%	Ж	%	У	%	М	%	Ж	%	У	%	М	Ж	У
Барајево	122	27.4	191	37.8	313	32.9	323	72.6	314	62.2	637	67.1	445	505	950
Вождовац	334	52.8	440	62.4	774	57.8	299	47.2	265	37.6	564	42.2	633	705	1338
Врачар	165	48.1	242	53.4	407	51.1	178	51.9	211	46.6	389	48.9	343	453	796
Гроцка	302	48.3	373	60.7	675	54.5	323	51.7	241	39.3	564	45.5	625	614	1239
Звездара	588	44.2	952	45.6	1540	45.1	743	55.8	1135	54.4	1878	54.9	1331	2087	3418
Земун	797	45.4	1079	51.1	1876	48.5	957	54.6	1033	48.9	1990	51.5	1754	2112	3866
Лазаревац	62	75.6	72	86.7	134	81.2	20	24.4	11	13.3	31	18.8	82	83	165
Младеновац	112	45.9	171	39.0	283	41.5	132	54.1	267	61.0	399	58.5	244	438	682
Н. Београд	744	40.9	1061	50.8	1805	46.2	1075	59.1	1028	49.2	2103	53.8	1819	2089	3908
Обреновац	353	59.4	469	76.3	822	68.0	241	40.6	146	23.7	387	32.0	594	615	1209
Палилула	372	48.1	557	51.5	929	50.1	401	51.9	524	48.5	925	49.9	773	1081	1854
Раковица	271	44.1	434	47.0	705	45.8	343	55.9	490	53.0	833	54.2	614	924	1538
С. венац	188	39.2	315	50.2	503	45.4	291	60.8	313	49.8	604	54.6	479	628	1107
С. град	226	38.5	316	42.5	542	40.8	361	61.5	427	57.5	788	59.2	587	743	1330
Сопот	35	29.9	82	56.6	117	44.7	82	70.1	63	43.4	145	55.3	117	145	262
Чукарица	487	44.5	718	55.8	1205	50.6	607	55.5	568	44.2	1175	49.4	1094	1286	2380
Укупно	5158	44.7	7472	51.5	12630	48.5	6376	55.3	7036	48.5	13412	51.5	11534	14508	26042

Табела 50. Активна радно способна лица избегла из БиХ која обављају и не обављају занимање у Београду 2001. године

Општина	Незапослени						Запослени						Укупно		
	М	%	Ж	%	У	%	М	%	Ж	%	У	%	М	Ж	У
Општине на подручју централне урбане агломерације Београда	2182	42.2	3004	43.4	5502	45.5	2991	57.8	3604	52.1	6595	54.5	5173	6924	12097
Општине које се једним делом простиру на територији насеља Београд, а делом на ширем подручју града	1990	46.8	2794	53.9	4784	50.7	2264	53.2	2390	46.1	4654	49.3	4254	5184	9438
Општине које немају своје делове у оквиру насеља Београд	986	46.8	1358	56.6	2344	52	1121	53.2	1042	43.4	1893	42.0	2107	2400	4507

Као општине са највећим бројем незапослених истичу се Лазаревац и Обреновац, док највећи проценат запослених избеглица, када се говори о избеглицама из Босне и Херцеговине, у укупном активном радно способном има општина Барајево. Са аспекта врсте запослења од укупног броја запослених избеглица из Босне и Херцеговине у Београду старијих од 15 година 5234 или 38,6% има стално запослење, док је 6671 односно 49,3% привремено запослено. Поред тога приватно ради 7,7% (1039) избеглих лица. Дакле, иако скоро 50% избеглица из Босне и Херцеговине у Београду није адекватно решило проблем запошљавања, могло би се рећи да приближно 39% избеглица који су запослени за стално представља изузетан успех у постојећим глобалним условима. При томе треба имати у виду да је за многе избеглице промена места боравка значила сигурно и промене у врсти занимања које обављају. Неподударност школских система, те потребе које је ново тржиште радне снаге наметнуло захтевали су од одређеног броја избеглица преквалификацију у процесу економске адаптације и постајања економски независним.

Из тог разлога Републички завод за тржиште рада укључује избеглице у разне организоване обуке и курсеве. То су програми стручног оспособљавања, преквалификације, доквалификације и програми иновирања знања ради прилагођавања нивоа знања и радне способности незапослених избеглих лица захтевима рада, променама у науци, техници и технологијама (Swiss agency for development and cooperation Swiss disaster relief unit и Републички завод за тржиште рада Републике Србије, 2000). Овај процес је наравно утолико лакши уколико се ради о млађем становништву. Стога су у ове програме у Београду претходних година биле укључене у највећој мери избеглице из Босне и Херцеговине, претежно од 20 до 35 година старости.

Карактеристично је да најмање незапослених избеглица из Босне и Херцеговине у Београду има у старосној групи од 30 до 39 и 40–49 година старости, док старије и млађе избеглице очигледно теже проналазе запослење (структурална незапосленост). Такође, у укупном броју запослених највећи је број избеглица са високом стручном спремом, док највећи број незапослених има завршену само Основну школу. Очигледно је, дакле, да Београд као административни, економски и културни центар пружа веће могућности за запошљавање лицима са већом квалификованошћу и степеном образовања. У томе по свему судећи треба тражити разлог позитивне селективности избеглица из Босне и Херцеговине у Београду према степену школске спреме, о чему речитије говоре и карактеристике избегличке популације из БиХ у Београду према претходном занимању.

МОГУЋА РЕШЕЊА ИЗБЕГЛИЧКОГ ПИТАЊА

Након првих периода избегличке кризе и нагласка на обезбеђивању хуманитарне помоћи и привременог смештаја избеглица, у складу са дуготрајношћу процеса избеглиштва, неопходно је ставити акценат на реализацију трајних решења. У Босни и Херцеговини Блек (Black,2001) истиче пет програма који представљају еволуцију међународне политике према повратку избеглица од времена Дејтонског мировног споразума. То су: тзв. *иди-види* посете, повратак стручњака, масовна репатријација из Немачке, процес спонтаног мањинског повратка и промовисање активног мањинског повратка. Подаци UNHCR-а показују да највећи проблем представља повратак избеглица у средине у којима чине етничку мањину. Истовремено око 80% свих мањинских повратака чине старије особе. Зато су међународне хуманитарне и невладине организације у последње време највећу пажњу усмериле на реализацију програма повратка избеглица у Босну и Херцеговину, у етнички мањинске средине.

Постоје три могућа трајна решења избегличког питања: добровољна репатријација у земљу порекла, интеграција у земљи првог азила и пресељавање у треће земље. Анекс 7. Дејтонског мировног споразума из 1995. године, којим је окончан рат у Босни и Херцеговини, потврђује да жеље избеглица морају бити пресудне у избору одговарајућег решења.

- Интеграција избеглица у земље првог азила представља трајно решење проблема избеглиштва, које је додатно отежано уколико се ради о земљи која има економске проблеме, при чему се суочава са још већим економским и социјалним оптерећењем. Истовремено и пред избеглицама се налази задатак интеграције у ново окружење. Овај процес је дугорочан и подразумева како социо-економску, тако и културну интеграцију. У случају избеглица из Босне и Херцеговине на подручју Србије културна интеграција додатно је олакшана историјском и културолошком повезаношћу народа на овим просторима. Веће проблеме имају избеглице опредељене за интеграцију приликом економске адаптације, односно укључивања у тржиште рада и постајања економски независним. Међутим, са проблемом незапослености суочава се и домаће становништво. Скоро усвајање споразума о двојном држављанству, као и убрзаност поступка за стицање југословенског држављанства, омогућиће избеглицама из Босне и Херцеговине опредељеним за интеграцију заокруживање целине када се ради о процесу интеграције, те остваривање једнаких законских и цивилних права (као што је рецимо право гласа).

Креирање одговарајуће политике према избеглицама, у склопу популационе политике, која би требало да обједини како опредељење избеглица, тако и разне друге факторе који се морају поштовати у процесу интеграције, неопходно је. У публикацији „Извештај о хуманом

развоју” наведени су одређени релевантни базни индикатори на нивоу општина Југославије који би се морали уважити приликом избора подручја за интеграцију избеглица и других ратом угрожених лица. Истакнути су како демографски (просечна годишња стопа раста становништва, густина насељености, удео становништва старијег од 60 година) тако и социоекономски индикатори (национални доходак per capita, стопа незапослености, обрадиво земљиште по становнику, расположиве стамбене површине по становнику, број ученика на једног наставника, број становника на једног лекара) (Економски институт, 1997).

- Добровољна репатријација сматра се најчешће најјефтинијим и најприхватљивијим решењем избегличког питања. Повратак избеглица у место порекла је процес који захтева испуњеност одређених предуслова, пре свега сигурности за повратнике. Међународно право гарантује избеглицама право на опредељење, те останак у земљи избеглиштва уколико би их повратак изложио ризику од политичког прогона. Репатријација је везана како за успостављање политичке стабилности, тако и економског опоравка земље порекла избеглица, у којој је дошло до окончања ратних сукоба. У случају Босне и Херцеговине и политичка и економска рехабилитација земље дуготрајан је процес, с обзиром да је потребно много добре политичке воље од стране свих учесника, али и знатна финансијска средства за реализацију овог програма.

- Пресељење у треће земље као једно од могућих трајних решења изабрао је знатан број избеглих лица из Босне и Херцеговине. Земље као што су САД, Аустралија и Канада одобриле су одређене годишње квоте пријема избеглица са простора бивше Југославије, те се у овим земљама трајно настанио и одређени број избеглица из Босне и Херцеговине. Међутим, поједине земље које су примиле ове избеглице под привремену заштиту, као на пример Немачка, након што је истекао одређени период од завршетка рата у Босни и Херцеговини, проценивши да избеглице нису више у опасности у својој земљи порекла, ускраћују даље гостопримство и делују у правцу масовног повратка избеглица у Босну и Херцеговину. Овај случај није редак у свету и „сигуран повратак” који гарантује Конвенција о избеглим лицима из 1951. године различито се тумачи од стране држава, с обзиром да не постоје дефинисани стандарди о томе шта је то што „сигуран повратак” треба да подразумева. Тако долази до сукоба интереса између избеглица и земаља које су избеглицама пружиле привремено уточиште, што је проблем који је у свету све више изражен. У овом случају доводи се у питање поштовање слободне воље избеглица, у контексту сукоба са интересима влада земаља пријема и недостатка новца за потребе избеглица, што никако не би смело бити случај.

Пресудну улогу приликом доношења одлуке о трајном решењу свог статуса за избеглице имају информације о ситуацији, како у земљи избеглиштва, тако и у земљи порекла. При том је знатно теже доћи до

релевантних информација о стању у земљи порекла. У функцији повратка јесте и организовање кратких тзв. *иди-види* посета, како би избеглице саме могле да се увере у сигурност и услове живота на месту претходног пребивалишта, пре него што се одлуче за дефинитиван повратак. Косеров (Koser, 1993) теоретски модел избегличког информационог система, који се заснива на индивидуалистичком моделу миграција, представља процес повратка избеглица у земљу порекла у светлу информација о стању код куће. Избеглице су представљене као рецептори информација које могу примити било од родбине или пријатеља који су се већ вратили у исто место порекла, од стране медија, агената разних хуманитарних организација, али и информација до којих су евентуално дошли сами учествовањем у тзв. *иди-види* посетама. Косер истиче репатријацију као крај избегличког циклуса. За разлику од почетка избегличког циклуса, који је узрокован процесима на које избеглица не може да утиче и који су ван његове контроле, избеглица према Косеру има главну улогу у завршавању овог круга. На крају избегличког циклуса избеглица се изједначава са класичним повратним мигрантима, с обзиром да је одлука о евентуалном повратку заснована на доступним информацијама не само о сигурности, већ и о економским условима у земљи порекла. Процес репатријације истовремено је и крај избегличког циклуса, али и почетак новог циклуса политичке, економске и социјалне реинтеграције.

За разлику од Косера, Баском истиче тешкоће примене индивидуалистичког модела у проучавању репатријације, те истиче значај структурних фактора у процесу одлучивања избеглица. При том истиче значај старосно-полне структуре, социо-економског положаја али и других фактора за доношење одлуке о трајном статусу избеглица (Bascom 1994, према Wakewell 2000). У складу са тим, одговор на питања које структуре становништва су се определиле за одређена трајна решења у погледу свог статуса у будућности када се ради о избеглицама из БиХ у Београду, као и који су то фактори који су на оваква решења утицали покушаће да дају анализе извршене у наредном поглављу.

МЕЂУЗАВИСНОСТ ТЕРИТОРИЈАЛНОГ РАЗМЕШТАЈА ИЗБЕГЛИЦА ИЗ БиХ У СРБИЈИ И ЊИХОВИХ СТРУКТУРНИХ КАРАКТЕРИСТИКА И ОПРЕДЕЉЕЊА ЗА ОДРЕЂЕНО ТРАЈНО РЕШЕЊЕ ИЗБЕГЛИЧКОГ СТАТУСА

Планови за будућност избеглица значајни су са аспекта предузимања одговарајућих мера, како би се избеглицама омогућило да остваре своје жеље и трајно реше свој статус. Опредељење избеглица у погледу трајног решења њиховог статуса у будућности поред тога има веома важну улогу и у креирању популационе политике. При томе треба имати у виду да су лица погођена ратом знатно осетљивија на деловање *push* и *pull* фактора, уобичајено присутних у миграционим процесима. Често промена само једне околности може довести до брзе промене у опредељењу за одређено решење (Матковић, 1997). С тим у вези индикативан је висок број неодлучних избеглица у погледу жељеног трајног решења.

Табела 51. Пожељно трајно решење статуса избеглица у Србији према земљи порекла 2001. године. (Извор: Попис избеглица у Србији, 2001. године)

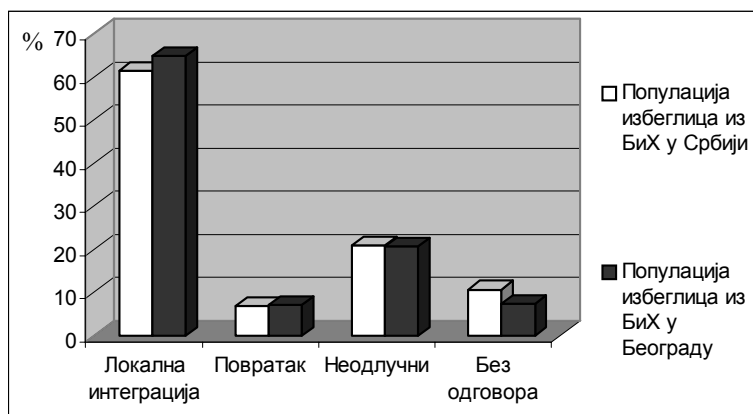
Пребивалиште пре 1992 (земља порекла)	Пожељно трајно решење								Укупно	
	Локална интеграција		Повратак		Неодлучни		Без одговора			
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Босна и Херцеговина	101735	61.4	11452	6.9	34849	21.0	17775	10.7	165811	100
Хрватска	178444	62.8	11453	4.0	72156	25.4	22283	7.8	284336	100
Македонија	129	87.2	3	2.0	9	6.1	7	4.7	148	100
Словенија	1129	67.0	119	7.1	292	17.3	145	8.6	1685	100
Укупно	281437	62.3	23027	5.1	107306	23.7	40210	8.9	451.980	100

Табела 52. Пожељно трајно решење статуса избеглица према пребивалишту у Србији 2001. године (Извор: Попис избеглица у Србији, 2001. године)

Пребивалиште у Србији	Пожељно трајно решење								Укупно	
	Локална интеграција		Повратак		Неодлучни		Без одговора			
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Београд	89.460	64.3	7719	5.6	32.349	23.2	9548	6.9	139.076	100
Централна Србија без Београда	52.215	54.9	4986	5.3	24.971	26.3	12.852	13.5	95.024	100
Косово	196	44.3	60	13.6	156	35.3	30	6.8	442	100
Војводина	139.566	64.2	10262	4.7	49.830	22.9	17.780	8.2	217.438	100
Укупно	281.437	62.3	23.027	5.1	107.306	23.7	40.210	8.9	451.980	100

Као што се види из табела бр. 61 и 62 локална интеграција ће постати трајно решење за 281.437 или 62.3% избеглих лица у Србији. Свим лицима опредељеним за интеграцију, која не желе или не могу да се врате у претходно место пребивалишта, треба помоћи у процесу економске и социјалне интеграције, водећи рачуна при том о потребама које прате одговарајуће популационе структуре. Уколико се посматра по месту садашњег пребивалишта, највећи проценат избеглих лица опредељених за интеграцију живи у Београду, а затим у Војводини. За интеграцију као трајно решење изјаснило се 89.460 или 64,3% од укупног броја избеглица у Београду, док када се посматрају избеглице из БиХ на територији града Београда, тај број износи 33.886 или 64,9% од укупног броја ових избеглица.

Графикон 16. Пожељно трајно решење статуса избеглица из Босне и Херцеговине 2001.г

Највећи број избеглица из БиХ у Београду (72,7%) определио се за интеграцију у општинама које немају своје делове у оквиру насеља Београд, а најмањи у општинама централне градске агломерације. Најнеодлучније су избеглице из Босне и Херцеговине које живе у општинама Вождовац, Земун, Палилула и Чукарица, а које се делом простиру на територији насеља Београд, а делом на ширем подручју града. Опредељење избеглица из Босне и Херцеговине у Београду у погледу трајног решења њиховог статуса у будућности приказано је у следећим табелама, на нивоу група општина, и општина. Резултати на нивоу општина показују да су за интеграцију опредељене избеглице највише у општинама Барајево, Младеновац и Савски венац, док за повратак као трајно решење убедљиво у највећем проценту оптирају избеглице са територије општине Стари град.

Табела 53. Избеглице из БиХ у Београду према пожељном трајном решењу и групама општина пребивалишта 2001. године

Групе општина	Локална интеграција		Повратак		Неодлучни		Без одговора	
	у	%	у	%	у	%	у	%
Општине на подручју централне урбане агломерације Београда	15.127	62.3	1991	8.2	4957	20.4	2214	9.1
Општине које се једним делом простиру на територији насеља Београд, а делом на ширем (административном) подручју града	12.191	64.8	1307	6.9	4214	22.4	1107	5.9
Општине које немају своје делове у оквиру насеља Београд	6567	72.7	389	4.3	1565	17.3	510	5.7
Укупно	33.886	64.9	3687	7.1	10.736	20.6	3831	7.4

Табела 54. Избеглице из БиХ у Београду према пожељном трајном решењу 2001. године

Општина	Локална интеграција		Повратак		Неодлучни		Без одговора	
	у	%	у	%	у	%	у	%
Барајево	1464	84.2	82	4.7	180	10.4	12	0.7
Вождовац	1581	57.8	186	6.8	786	28.8	181	6.6
Врачар	945	57.5	130	7.9	484	29.5	84	5.1
Гроцка	1613	64.8	110	4.4	565	22.7	201	8.1
Звездара	4018	59.9	559	8.3	1150	17.1	987	14.7
Земун	5064	69.4	340	4.7	1318	18.1	573	7.8
Лазаревац	386	69.1	11	1.9	118	21.1	44	7.9
Младеновац	1125	82.3	46	3.4	150	10.9	46	3.3
Нови Београд	4990	64.7	617	7.9	1679	21.8	432	5.6
Обреновац	1686	69.8	111	4.6	441	18.3	176	7.3
Палилула	2255	61.0	355	9.6	924	25.0	161	4.4
Раковица	2043	63.4	240	7.5	570	17.7	367	11.4
Савски венац	1581	71.9	114	5.2	379	17.2	125	5.7
Сопот	293	63.1	29	6.3	111	23.9	31	6.7
Стари град	1550	55.5	331	11.8	695	24.9	219	7.8
Чукарица	3291	64.5	426	8.4	1186	23.3	192	3.8
Укупно	33.886	64.9	3687	7.1	10.736	20.6	3831	7.4

Поређење значаја главних фактора који делују на процесе миграције и репатријације, на основу 48 навода литературе извршио је Беквел.

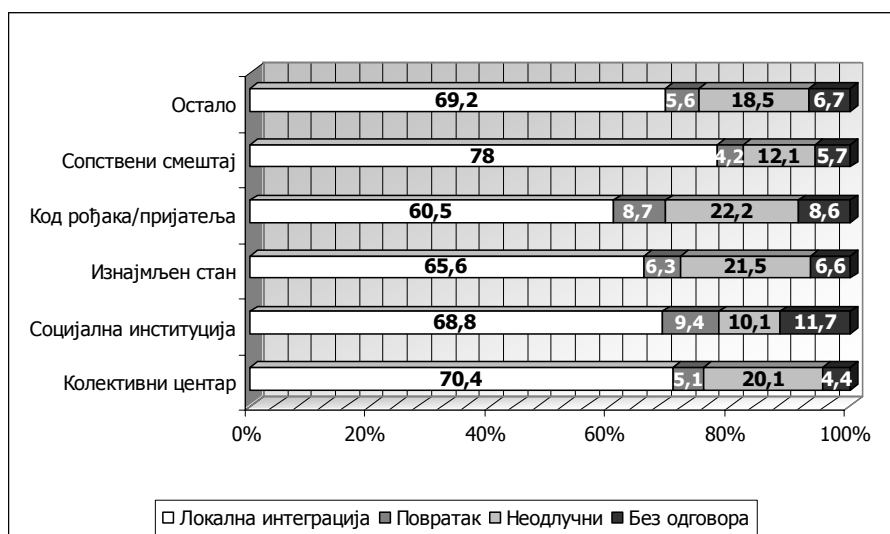
Табела 55. Поређење утицаја главних фактора који делују на процесе миграције и репатријације (Bakewell, 2000)

Фактор	Миграција	Репатријација
Запосленост/ приход	81%	41%
Политика владе	55%	88%
Информација/ ризик	48%	18%
Индивидуалне карактеристике	35%	47%
Удаљеност	26%	12%
Сигурност	16%	76%
Околина	13%	12%

Значај фактора као што су запослење и приходи опада од миграционих до студија о репатријацији, док се сигурност и политика владе чешће наводе као релевантни фактори за процес репатријације.

Да би се утврдило који су фактори пресудни у одлучивању избеглица о трајном решењу њиховог статуса у будућности, за избеглице из БиХ у Београду извршено је поређење података о смештају, дужини боравка у Србији и Црној Гори, врсти запослења, радном статусу, образовању, старости и полу и општинама порекла избеглица у Босни и Херцеговини, са подацима о жељеном трајном решењу статуса ових лица.

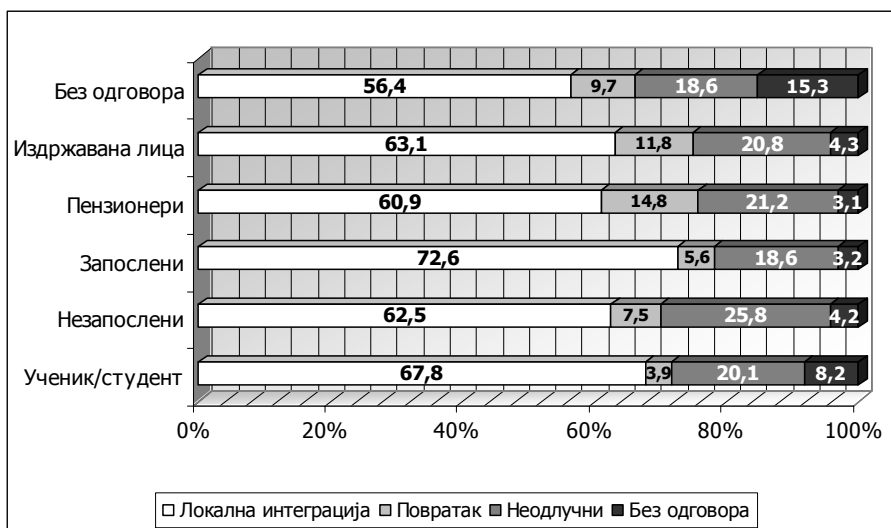
Графикон 17. Избеглице из БиХ у Београду према жељеном трајном решењу и врсти смештаја 2001. год.

Када се подаци о жељеном трајном решењу статуса избеглица из БиХ у Београду доведу у корелацију са врстом смештаја, приметно је да су се за локалну интеграцију највише определила лица у сопственом смештају, али у знатној мери и лица смештена у колективним центрима, док су за повратак заинтересоване у највећој мери избеглице у социјалним установама. Најнеодлучнији су, пак, они који живе у приватном смештају.

Запослене избеглице највише су заинтересоване за интеграцију, док су незапослени у највећем проценту (25,8%) неодлучни, а за повратак као решење оптира највећи број пензионера (14,8%). Што се тиче врсте запослења, стално запослене избеглице највише су опредељене за интеграцију, лица која раде приватно поред интеграције више од осталих група определиле су се и за повратак као трајну опцију решења избеглиштва, док је највећи број неодлучних у групи привремено запослених.

Графикон 18. Избеглице из БиХ у Београду према жељеном трајном решењу и радном статусу 2001. год.

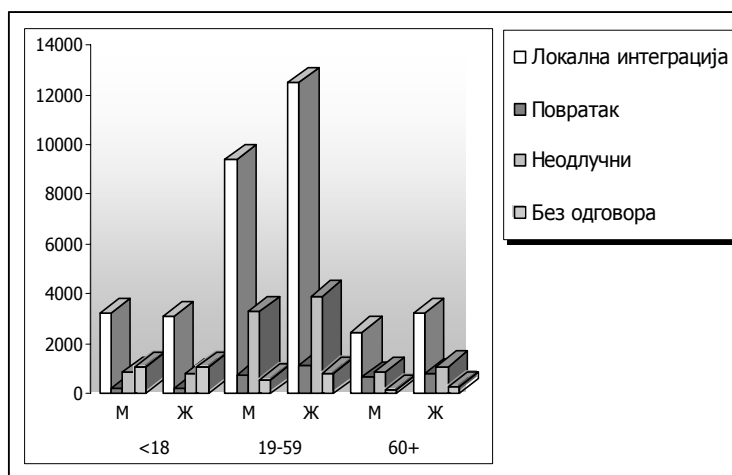

Табела 56. Избеглице из БиХ у Београду према жељеном трајном решењу и годинама старости 2001. год.

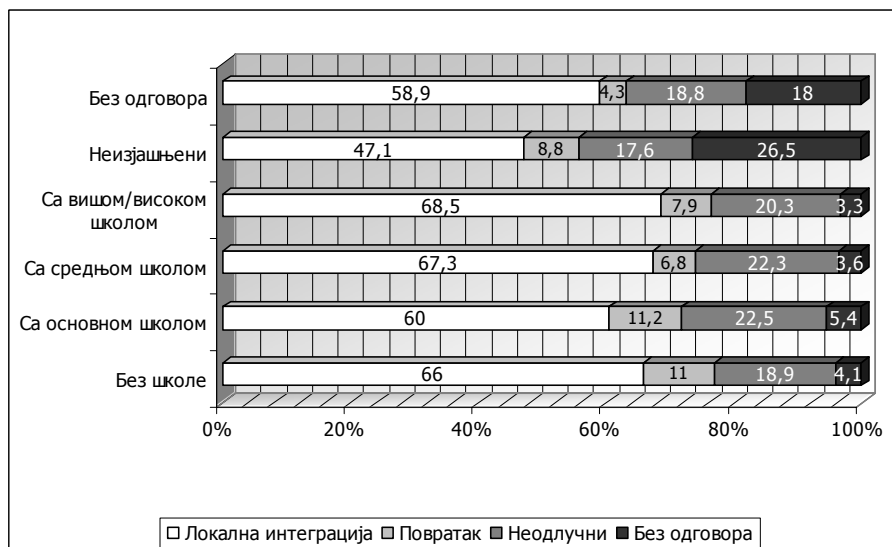
Пожељно трајно решење	< 18		19–59		60+	
	број	%	Број	%	број	%
Локална интеграција	6310	60.6	21888	67.7	5689	60.6
Повратак	380	3.6	1899	5.9	1408	14.9
Неодлучни	1643	15.8	7179	22.2	1914	20.4
Без одговора	2077	20	1371	4.2	383	4.1
Укупно	10.410	100%	32337	100%	9394	100

Када је реч о старосној структури избеглица из БиХ у Београду, за повратак је највише опредељена популација преко 60 година старости. У овој групи становништва уочавају се и разлике у опредељењу у зависности од пола, те су жене више опредељене за интеграцију од мушкараца.

Графикон 19. Избеглице из БиХ у Београду према жељеном трајном решењу, полу и годинама старости 2001. године

Графикон 20. Избеглице из БиХ у Београду (15 и више година старости) према жељеном трајном решењу и образовању 2001. године

Поређењем података о степену стручне спреме и жељеном трајном решењу дошло се до закључка да са порастом степена стручне спреме расте жеља за интеграцијом и обрнуто, док су највише неодлучна лица са завршеном средњом школом.

Укрштањем података о општинама порекла у Босни и Херцеговини, са пожељним трајним решењем статуса за које су се избеглице из БиХ у Београду определиле, потврђује се отежаност повратка избеглица у општине где представљају етничку мањину. Мање од 5% избеглог становништва у Београду опредељеног за повратак пореклом је из општина Босне и Херцеговине у којима је према попису из 1991. године било преко 50% муслиманског или хрватског становништва и које се сада налазе у Федерацији БиХ (као што су, на пример, Бановићи, Бихаћ, Доњи Вакуф, Високо, Завидовићи и слично).

Анализа такође показује да се са дужином времена проведеном у избеглиштву избеглице постепено адаптирају на нову средину, што утиче на повећање жеље за интеграцијом. Проучавање повезаности пожељног трајног решења статуса у будућности за које су се избеглице из БиХ у Београду определиле са дужином њиховог боравка у Србији указује на позитивну корелацију између дужине боравка у Србији и Црној Гори и жеље за интеграцијом. Број избеглих лица опредељен за интеграцију расте са 8 и више година проведених у Србији. Међутим, у контексту високог броја неодлучних избеглица треба поменути одређени број избеглица које су и поред 10 година проведених у Србији још увек неодлучне по питању своје будућности.

Генерално, од укупне избегличке популације из Босне и Херцеговине у Београду за интеграцију је највише заинтересовано млађе, образованије становништво пореклом из општина у којима су припадали мањинској етничкој групи, или у којима су некада били чланови већинске етничке групе, али након рата то више нису. Ови резултати за избеглице из БиХ у Београду поклапају се са генералним ставовима избеглица на нивоу Србије. Главни разлози против повратка избеглица у Србији у место претходног пребивалишта везани су за безбедност, али и проблеме са имовином и услове живота (Комесаријат за избеглице Републике Србије и Биро за хуманитарну помоћ Европске уније, 2002). Економски фактор добио је на значају када се ради о утицају на одлуку о будућем трајном решењу статуса избеглица, те поред безбедоносних разлога избеглице, у односу на попис из 1996. године, све више истичу и услове живота у месту претходног пребивалишта као један од пресудних фактора приликом одлучивања о репатријацији.

С обзиром на проучену међузависност између територијалног размештаја избеглица из БиХ и њихових структурних карактеристика и опредељења за одређено трајно решење избегличког статуса, може се закључити да ће структуре становништва које ће се интегрисати повољно

деловати на демографски развој како Србије у целини, тако и Београда. Имајући у виду првенствено године старости избеглица опредељених за интеграцију вероватно је да ће за њих процес интеграције тећи релативно брзо, а нарочито када се има у виду податак да су ова лица претежно у сопственом смештају и са одређеном врстом запослења, било трајног или привременог. Претежно из урбаних средина и са великом процентом високообразованих и стручњака према претходном занимању може се сматрати да ће ове избеглице позитивно деловати и на будући економски развој Србије. Структура незапослених избеглица одговара структури незапослених лица у Србији. Међутим не може се рећи да то утиче на социјалну стабилност, с обзиром да и избеглице и локално становништво деле исте проблеме у процесу транзиције друштва кроз који земља пролази.

Одлив висококвалификованог урбаног становништва из Босне и Херцеговине у Републику Србију, с друге стране, као последица ратних дешавања, имаће значајне последице за привредни и друштвени живот БиХ. Нарочито је то важно у годинама после рата када су образовани кадрови главни носиоци оживљавања економског и друштвеног живота. Структура избеглица из БиХ у Србији опредељених за репатријацију није охрабрујућа за економски опоравак БиХ, с обзиром да се ради претежно о старијим лицима, која нису више радно способна. Значајна препрека одрживом повратку данас јесте економска ситуација у БиХ. Као једну од основних препрека за повратак избеглице истичу услове живота у БиХ. Избеглице се тешко одлучују на повратак чак и ако су успеле да поврате своју имовину уколико немају могућности да зарађују за живот. То је такође један од разлога зашто су за повратак претежно заинтересовани пензионери који имају сигуран извор прихода. Програми међународне заједнице и владе треба више да делују у правцу успостављања економски одрживог повратка.

ПОСЛЕДИЦЕ ИЗБЕГЛИЧКИХ МИГРАЦИЈА ИЗ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ НА ДЕМОГРАФСКИ РАЗВИТАК СРБИЈЕ И БЕОГРАДА

Према првим резултатима пописа становништва у Централној Србији и Војводини из 2002. године у Београду живи 1.635.358 или 20,7% од укупног становништва на пописаној територији. Истовремено, у Београду је нашло уточиште 111.300 избеглих лица или 29,4% од укупне избегличке популације на овом простору. Од укупног броја избеглица у Србији из Босне и Херцеговине 30,7% избеглог становништва живи у Београду.

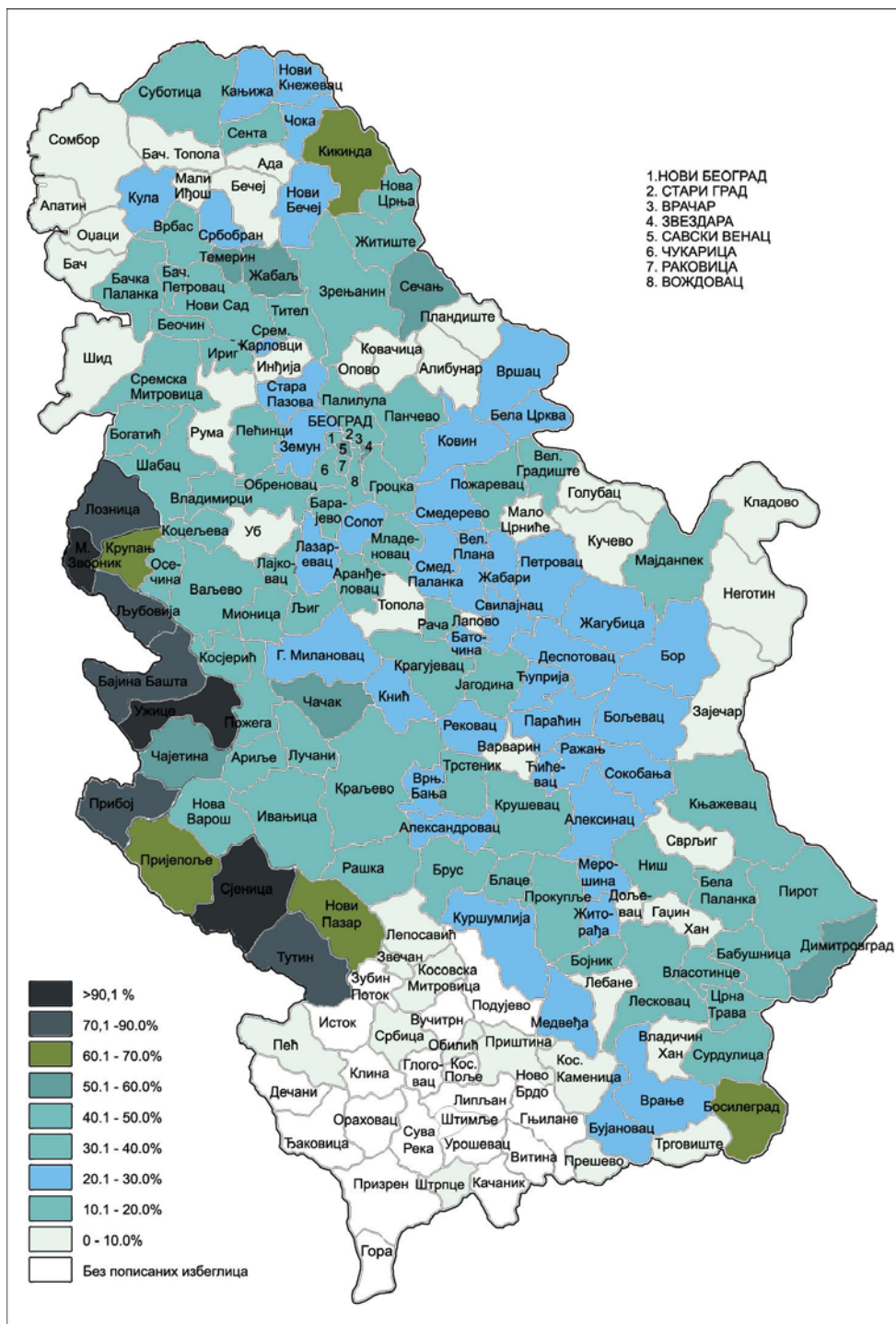
На популациону динамику становништва Централне Србије и Војводине, у последњем међупописном периоду, у већем или мањем обиму пресудно је деловала миграциона компонента кретања становништва. Тако и поред негативног природног прираштаја пораст броја становника у периоду од 1991. до 2002. године бележе Војводина и Београд, док Централна Србија без Београда наставља опадајући тренд броја становника из периода 1981–1991. Уколико би се занемарио утицај избеглица, Централна Србија и Војводина имале би негативан миграциони салдо у периоду од 1991. до 2002. године у износу од 161.359. Када се посматра на нивоу општина, пораст броја становника у последњем међупописном периоду бележе 52 општине (општине Лапово и Нишка Бања, формиране после 1991. године, посматране су као саставни делови општина Баточине и Ниша због упоредивости података). Од тога 22 општине у Војводини, 20 у Централној Србији без Београда и 10 у Београду. Резултати анализе на нивоу општина према резултатима пописа становништва из 2002. године, показују да би без прилива избеглица само 15 општина Централне Србије и Војводине и даље имало пораст броја становника. То су: Бујановац, Врање, Врњачка Бања, Град Ниш, Нови Пазар, Прешево и Тутин у Централној Србији без Београда, Беочин, Жабал, Нови Сад, Стара Пазова и Темерин у Војводини и општине Барајево, Гроцка и Чукарица у Београду. Општине Бујановац, Врање, Нови Пазар, Прешево и Тутин имају негативан миграциони салдо и истовремено позитиван природни прираштај у периоду 1991–2002. године, те је на пораст броја становника ових општина пресудно деловала природна компонента. Општине Барајево, Врњачка Бања, Жабал, Стара Пазова и Темерин, које у истом периоду имају негативан природни прираштај, пораст броја становника имају искључиво захваљујући миграцијама. Преосталих 5 од поменутих 15 општина: Град Ниш и Нови Сад, као јаки регионални центри, те београдске општине Гроцка и Чукарица као и општина Беочин и поред позитивног природног прираштаја пораст броја становника у највећој мери дугују механичком приливу становништва.

Избеглице су највише концентрисане на територији Војводине и у Београду. Највећи удео у укупном становништву имају у општинама Шид и Инђија (преко 20%), а најмањи у општинама Сјеница и Тутин (до 1%). На пораст броја становника општина на југоистоку Централне Србије избеглице су веома мало утицале. Процентуални удео избеглица у укупном становништву за ове општине креће се до 1%. Адекватан оваквом територијалном размештају избеглица биће и њихов утицај на демографски развитак одређених региона и општина.

Што се тиче избеглица из Босне и Херцеговине, у складу са територијалном дистрибуцијом избеглица, претежно су се настаниле у Војводини и Београду, док у општинама Централне Србије без Београда, чине највећи удео у укупном броју избеглица у пограничним општинама према Републици Српској (Лозница, Мали Зворник). Велики је проценат избеглица из БиХ у односу на укупан број избеглица и у општинама Сјеница и Тутин (у највећем броју несрпске националности), док се у Војводини, по великом уделу избеглица из БиХ у укупном броју избеглица, истиче општина Кикинда. Поред географског положаја вероватно је да су на овакав размештај избеглица из БиХ имала утицај и ранија миграциона кретања, што потврђују примери општина Мали Зворник и Кикинда, које су према попису становништва из 1991. године општине са приближно 30% становништва пореклом из БиХ у укупном досељеном становништву.

Општине Мали Зворник, Лозница и Темерин, које бележе пораст броја становника у последњем међупописном периоду, са истовремено више од 6% избеглог становништва у укупном, такође су и општине у којима је половина или нешто мало мање од половине укупног броја избеглица пореклом из Босне и Херцеговине, те је допринос избегличких миграција из БиХ порасту броја становника ових општина у периоду 1991—2002. неоспоран. Са преко 60% избеглог становништва из БиХ издвајају се општине: Бајина Башта, Крупањ, Лозница, Љубовија, Мали Зворник, Прибој, Пријепоље, Сјеница и Ужице. Међу општинама са најмањим уделом избеглица из БиХ у укупном броју избеглица су општине Владичин Хан, Доњевац, Прешево и Трговиште. У Београду највећи проценат избеглица из БиХ у укупном има општина Савски венац, а најмањи Сопот. На карти 3 приказан је удео избеглица из БиХ у укупном броју избеглица 2001. године на нивоу општина.

Карта 3. Удео избеглица из БиХ у укупном броју избеглица, по општинама пребалишта у Србији

Негативан природни прираштај у Београду од 1992. године доприноси преовладавању механичког природног прираштаја у порасту броја становника Београда и поред чињенице да као последица демографског пражњења традиционалних емиграционих подручја удео механичке компоненте у популационом расту Београда постепено слаби од седамдесетих година. Подела административног подручја Београда на три мање територијалне јединице приликом анализе омогућила је јасније уочавање различитости у размештају и демографским карактеристикама избеглица из БиХ у Београду. С обзиром на територијални размештај избеглица из Босне и Херцеговине у Београду, те њихову концентрацију у општинама централне урбане агломерације, очигледно је да избегличке миграције из БиХ неће значајније утицати на промене броја становника малих насеља у приградским београдским општинама, те да ће се наставити тренд смањења броја становника у овим насељима. Повећање броја становника узроковано избегличким миграцијама, имајући у виду чињеницу о иначе претежном утицају механичког пораста на укупан пораст становништва Београда, поставља и питања стамбеног простора, запошљавања, школовања и повећавање обима потреба становништва уопште. У том смислу потребно је деловати у правцу најоптималнијих решења како за избеглице, тако и за домаће становништво, али и неометано деловање градских функција.

Велики прилив становништва у Србију путем избегличких миграција из бивших југословенских република неоспорно је допринео порасту укупног броја становника Србије. Међутим, према резултатима пројекција становништва Централне Србије и Војводине са и без претпоставке о интеграцији избеглица, претпоставке су да ће се до 2050. године изгубити позитивни ефекти базично већег броја становника оствареног досељавањем избеглица (Матковић, 1999). Ово потврђује чињеница да избегличку популацију карактеришу одлике популације у завршној фази демографске транзиције, што се уочава и на графиконима старосних пирамида, на примеру избеглица из БиХ у Београду, које дају слику регресивног типа структуре становништва, са малом дечјом базом 0–4 године, као индикативног показатеља наталитета. Међутим, неоспорно је да ће се ефекти избегличких миграција из Босне и Херцеговине на демографски развитак Србије и Београда, поред квантитативног, одразити и у квалитативном смислу, односно деловањем на промене у структури становништва (како непосредно, тако и посредно).

Поред директних ефеката као што је утицај на популациону динамику, избеглице као демографски потенцијал деловаће и на старосно-полну структуру становништва Србије и Београда. С обзиром да избеглице имају мању просечну старост у односу на становништво Централне Србије и Војводине, а нарочито када се говори о избеглицама из Босне и Херцеговине које су генерално млађе од избеглица из Хрватске, деловаће на

подмлађивање укупне популације. Према подацима пописа становништва из 2002. године просечна старост избеглих лица на нивоу Србије износи 39,4 године (Министарство за људска и мањинска права Србије и Црне Горе, 2004). За избеглице из БиХ на нивоу Србије просечна старост износи 35,9 година. У Београду избеглице из БиХ су старије од просека за Србију (просечна старост 38,4 година), али ипак млађе у односу на укупну популацију Београда 2002. године (просечна старост 40,4 година). Може се закључити да избеглице из БиХ делују и на подмлађивање становништва Београда. Иако је познато да је за избегличке миграције карактеристично кретање целих породица, при чему у првим таласима највише има жена и деце, за разлику од економских миграција које чине претежно мигранти старости 20–40 година, популацију избеглица из БиХ у Београду карактерише управо највећи удео ове старосне групе у укупном (32.5%). У време избеглиштва ова лица била су у просеку 10 година млађа. Истовремено целокупну популацију избеглица из БиХ у Србији, одликује највећи проценат становништва старости 40–59 година.

Избегличке миграције из Босне и Херцеговине делују и на повећање учешћа жена у укупном броју становника. Неравнотежа у полној структури избеглица из БиХ у Србији, за које стопа маскулинитета износи 841,9, одражава се и на укупну популацију Србије (стопа маскулинитета 946,5), док је 1991. године износила 984,5. Стопа маскулинитета за Београд 1991. године износила је 937,7 док је, према подацима из 2002. године опала на 902,9. Број мушкараца на 1000 жена 2001. године, у популацији избеглица из БиХ у Београду, износи 810,1.

Резултати анализе образовне структуре указују да избеглице из БиХ у Србији, а ова је појава још израженија на нивоу Београда, показују изражену позитивну селективност према образовању у поређењу са образовним нивоом становништва БиХ пре рата. У Београду избеглице из БиХ имају повољнију образовну структуру у односу на укупну популацију избеглица из БиХ у Србији, што ће се позитивно одразити на образовну структуру укупног становништва града Београда. Позитивно је и то што се највећи број избеглица из БиХ у Београду налази у радном периоду живота.

Знатно хомогенија национална структура избеглица, а самим тим и избеглица из Босне и Херцеговине, у односу на националну структуру становништва Србије, допринеће и повећању учешћа Срба у националној структури становништва како Србије, тако и Београда.

С обзиром на проучену међузависност између територијалног размештаја избеглица из БиХ у Србији и њихових структурних карактеристика и опредељења за одређено трајно решење избегличког статуса, може се закључити да ће структуре становништва које ће се интегрисати повољно деловати на демографски развој како Србије у целини, тако и Београда.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Савремене принудне миграције све су више детерминисане деловањем људског фактора. Као резултат принудних миграција мотивисаних политичким разлозима настају избеглице, расељена лица и лица која траже азил. Поред новонасталих држава продукт националног рата на просторима бивше Југославије јесу и бројне избеглице, међу којима и избеглице из Босне и Херцеговине. Претходницу овим миграцијама, као наговештај могуће кулминације различитости, чине миграције типа етничког окупљања, које према Петровић (1987), представљају посебан тип унутаррепубличких кретања у бившој Југославији. Наглашено усмеравање миграција српског становништва у периоду после Другог светског рата из осталих република ка свом територијалном центру концентрације (Србији) и то нарочито подручју без покрајина, најизраженије је било на примеру Босне и Херцеговине.

Последњих десетак година БиХ се налази међу водећим земљама порекла избеглица у свету. Иако је највећи број избеглица из БиХ мигрирао у оквиру региона, поред великог броја избеглих лица пореклом из БиХ у Србији и Црној Гори правци избегличких миграција из БиХ у знатној мери су усмерени и према САД, али и земљама Северне Европе. У Србији, према подацима из 2002. године, уточиште је потражило 131.469 избеглица из БиХ, од чега 40.414 у Београду. Избеглице у Србији 2002. године, без Косова и Метохије, чине 5,1%, а у Београду 7,1% од укупног становништва, од чега избеглице из БиХ учествују са 1,8%, односно 2,6%.

У складу са територијалним размештајем избеглица у Србији, уочени територијални размештај избеглица из Босне и Херцеговине у Србији показује одређене центре концентрације избеглица, са општом констатацијом да су се избеглице из Босне и Херцеговине у периоду од 1991. до 2001. године највише сместиле у Војводини и Београду, а када се ради о Централној Србији без Београда већином су то општине у пограничним деловима уз реку Дрину. У Београду највећи број избеглица из БиХ живи на територији централних градских општина, док се као појединачне општине истичу Земун и Нови Београд. Управо у овим општинама знатан број становника досељен је до 1991. године из Босне и Херцеговине, чиме је и код избегличких миграција потврђена важност миграционих мрежа. Када се посматра на нивоу насеља, избеглице из БиХ у Београду претежно живе у градским насељима и општинским центрима, док је у сеоским насељима приградских општина њихов број незнатан. То није зачуђујуће с обзиром да је преко 80% овог становништва пореклом из насеља градског типа. Резултати анализе мобилности избеглица из БиХ у Београду пре ратних дешавања показују да преко 50% овог становништва нема миграциону

историју, те да до момента избеглиштва није мењало место свог пребивалишта.

Проучавање избеглица из Босне и Херцеговине у Београду, потврдило је да ову популацију карактеришу одређене специфичности које се иначе манифестују код популација погођених ратом, као што је на пример ниска стопа маскулинитета и вишак жена у фертилном периоду живота. Ове особености приметне су и на старосној пирамиди, у виду постојања наглих прелаза као последице несразмере у бројности појединих генерација као последице рата.

У време пресељења избеглице из БиХ највише су припадале старосним групама до 20 и између 35 и 40 година старости, док су данас старије за десетак година. Просечна старост проучаване популације износи 38,4 године и већа је од просечне старости избеглица из БиХ на нивоу целе Србије, док је мања од просечне старости укупне популације Београда 2002. године, те избеглице из БиХ делују на подмлађивање старосне структуре становништва Београда. Централне београдске општине имају најизраженији процес старења према свим показатељима старости када се ради о избеглицама из БиХ, при чему се истиче општина Врачар. Ово је иначе општина коју карактерише одмакао процес старења становништва и која дужи низ година бележи пад броја становника.

У односу на укупну избегличку популацију из БиХ у Србији, избеглице из Босне и Херцеговине у Београду у мањем проценту су у браку, док су у већем проценту разведени или самци/ самице. Највећи број избеглица из БиХ које су у браку живи у општинама ван насеља Београд, где је већи број избеглица трајно решио питање смештаја, док највећи број самаца/ самица живи у централним градским општинама.

Позитивна селективност избеглица из БиХ у Београду, према образовању и претходном занимању, у односу како на популацију места порекла, тако и на укупну избегличку популацију из БиХ у Србији, у складу је са захтевима потражње у Београду као управном и највећем административном центру Србије. На тај начин Београд је добио готову школовану радну снагу, која се претежно изјаснила за интеграцију као трајно решење. Најповољнију образовну структуру избеглица из БиХ имају општине Врачар, Савски венац и Стари град. У приградске општине Београда сместио се највећи број избеглица из БиХ које су се пре рата бавиле пољопривредом, што им је пружило могућност за наставак бављења овом делатношћу. Територијални размештај избеглица у оквиру Београда у складу са претходним занимањем потврђује и проучавање професионалне структуре становништва пре миграције.

Показатељи економске активности становништва указују на повољне односе укупног становништва, радно способног и контингента економски активног становништва, када се говори о избеглицама из БиХ у Београду. Анализа радно способног становништва у Београду, са аспекта потребе за

радним местима, показује да у укупном избеглом становништву из БиХ чини 72,5%. Категорији активног становништва припада више од 60% избеглица из БиХ у Србији док је слична слика и у Београду. Такође треба нагласити да у структури избеглица из БиХ у Србији 64,7% не обавља занимање, док је то у Београду свега 50,8%. Ако се посматра старосна структура избеглица приметно је да старије избеглице теже проналазе запослење, односно да је заступљена структурална незапосленост.

Потврда деловања етничког *push* фактора, као кључног у процесу настанка избеглица из БиХ, јесте специфична селективност према националности, односно национална структура избеглица која је знатно хомогенија у односу на националну структуру становништва у БиХ пре рата и чине је око 90% Срби. Такође, највећи број избеглица из БиХ како у Србији, тако и у Београду пореклом је из општина које се налазе у саставу Федерације БиХ.

Значајнији проблеми избеглица свакако су питања смештаја и запослења. Правцима деловања за решавање проблема у овим областима посвећена је нарочита пажња у Националној стратегији за решавање питања избеглих лица коју је усвојила Влада Републике Србије 2002. године.

С обзиром на дуготрајност процеса избеглиштва намеће се потреба за трајним решењем стамбеног простора, и то за оне избеглице које су се определиле за интеграцију. Анализа врсте смештаја за избеглице из БиХ показује да је у Београду знатно мањи број лица у сопственом смештају, у односу на избеглице из БиХ у Србији генерално. У Србији свако шесто лице избегло из БиХ трајно је решило стамбено питање, док је у Београду то тек свако осмо. Највећи број избеглица из БиХ у Београду живи у објектима у власништву у општинама које немају своје делове у оквиру насеља Београд. Може се претпоставити да је разлика у цени некретнина знатно утицала на ову појаву, али и да су се избеглице трајно настаниле и у одређеном броју викенд објеката у овим општинама. Посебан проблем представља реализација трајног збрињавања избеглица смештених у колективним центрима. Када се ради о избеглицама из БиХ у Београду, овај број није велики и углавном се ради о радно способном становништву, што би требало да олакша изнајмавање одговарајућег решења за њихов смештај.

Економска адаптација и питање запослења изузетно су значајни за избеглице. Са аспекта врсте запослења за старије од 15 година, 38,6% има стално запослење, што у условима високе незапослености и домаћег становништва представља солидан успех. Треба имати у виду да су непоклапање школских система, те потребе новог тржишта радне снаге многим избеглицама наметнули додатне проблеме у смислу нужне преквалификације и слично.

У погледу пожељних трајних решења за које су се избеглице определиле како би решиле питање свог статуса у будућности, већи проценат избеглица из БиХ у Београду определио се за интеграцију у

локалну средину у односу на суму избеглица из БиХ Србији. Међутим у оба случаја ради се о преко 50% популације. Проучавањем међузависности између територијалног размештаја избеглица из БиХ у Србији и њихових структурних карактеристика и опредељења за одређено трајно решење избегличког статуса, дошло се до закључка да на одлуку о трајном решењу делују разни фактори. Тако су се за интеграцију највише определиле избеглице у општинама које немају своје делове у оквиру насеља Београд, где углавном живе породично и у сопственом смештају. За интеграцију су највише заинтересоване млађе, запослене и образованије избеглице пореклом претежно из општина у саставу Федерације БиХ. Изражена је и позитивна корелација између дужине боравка у избеглиштву и жеље за интеграцијом.

Поред тога што проучавање избеглица из БиХ у Београду показује одлике популације погођене ратом, у односу на избеглице из БиХ у Србији генерално, запажају се и одређене особености које представљају потврду теоретски заснованих стандардних хипотеза везаних за селективност економских миграната, првенствено према образовању и занимању, а затим и према старости (повећана склоност ка мигрирању становништва са већим нивоом образовања и старости 20–40 година)

Резултати показују да за исте показатеље расељена лица на територији ентитета Републике Српске, која воде порекло из исте популације БиХ пре рата, одликују знатно лошије карактеристике у односу на избеглице из Босне и Херцеговине које су уточиште услед ратних дешавања потражиле у Србији. Избеглице из Босне и Херцеговине у Србији показују изразиту позитивну селективност према образовању, у односу како на популацију места порекла, тако и у поређењу са расељеним лицима на територији Републике Српске, која су се преселила унутар БиХ. У Београду ова позитивна селективност избеглица из БиХ према образовању још је више наглашена, у складу са захтевима потражње управног и највећег административног центра Србије. Избеглице из БиХ у Србији у просеку су млађе од осталих избеглица у Србији и највећи број налази се у радном периоду живота. За избеглице из БиХ у Београду у време избеглиштва просечна старост износила је 31,4 године. То упућује на закључак да су се млађе избеглице и избеглице са бољим образовним карактеристикама и поред принудности и брзине коју избегличке миграције као феномен нужно носе, ипак одлучиле на пресељење у правцу удаљенијих територија које су, будући ван ратних дејстава, пружале већу могућност за боље економске услове за живот. Овај пример оспорава становиште да избеглице најчешће нису позитивно одабране по квалификацијама, као што је то случај са другим мигрантима, јер их земље примају на хуманитарној основи, а не на основу њихових квалификација. У контексту претходно наведеног, а у складу са сазнањима везаним за теорију принудних миграција, поставља се питање да ли су избеглице из Босне и Херцеговине акутни или

антиципаторни мигранти, без обзира на принудност миграција. То би објаснило и знатно већи проценат избеглица из БиХ у Београду са вишим/високим образовањем, али и стручњака и службеника, према претходном занимању, у односу како на популацију места порекла, тако и на избеглице из Босне и Херцеговине у Србији у целини. Одређени број избеглица из БиХ у Београду које карактерише изражена позитивна селективност према одређеним обележјима, може се евентуално приписати и пресељавањима унутар Србије, која показују да се у периоду од 1996. до 2001. године нешто мање од 3% од укупног броја избеглица из БиХ доселило у Београд, док се у исто време број избеглица из БиХ у Централној Србији без Београда смањило за готово 4%.

Неоспорно је, такође, да је правцима избегличких миграција из БиХ ка Србији настављен историјски тренд ранијих миграција тзв. етничког окупљања. То потврђује и знатно хомогенија национална структура избеглица из БиХ у Србији у односу на националну структуру становништва БиХ пре рата, као и порекло највећег броја избеглица из општина које се налазе у саставу Федерације БиХ, указујући да су ове миграције по природи претежно узроковане деловањем *push* фактора (етнички *push* фактор). Избеглице из БиХ ослањајући се на родбину и пријатеље у Србији и Београду потврђују важност миграционих и социјалних мрежа и у случају принудних миграција, те чињеницу да становништво ретко мигрира у области где готово никога не познаје.

Дакле, може се рећи да проучавање избеглица из БиХ у Србији показује да су се и поред принудности ових миграција и деловања социјалних мрежа образованије и млађе избеглице пре одлучивале на пресељење на територију Србије и Црне Горе него на пресељење у оквиру Федерације БиХ (у Републику Српску). При томе са дуготрајношћу процеса избеглиштва деловање социјалних мрежа губи, док економски фактори добијају на значају, што се види из процеса територијалног размештања избеглица у оквиру Србије у периоду од 1996. до 2001. године и смањења броја избеглица смештених код родбине и пријатеља. Тако се избеглице све више понашају слично економским мигрантима концентришући се у подручјима веће развијености, која им пружају веће могућности за рад у складу са својим структурним карактеристикама, а што се види на примеру избеглица из БиХ у Београду. Такође, све је већи утицај економских фактора на одлуку избеглица о останку или повратку.

Највећи утицај избеглице из БиХ оствариће на демографски развитак Војводине и Београда, а у Централној Србији без Београда већином на општине у пограничним деловима уз реку Дрину. У Београду то је територија централних градских општина, док се као појединачне општине истичу Земун и Нови Београд. Уколико се утицај избегличких миграција из Босне и Херцеговине на демографски развитак Србије и Београда, у погледу укупног броја становника, донекле и изгуби путем нове

методологије пописа становништва, која не укључује у стално становништво лица која су на привременом раду у иностранству дуже од годину дана, неоспорно је да ће ове миграције остварити утицај на квалитативне карактеристике становништва Србије и Београда. Поред директних ефеката као што је утицај на популациону динамику, избеглице као демографски потенцијал, делују и на старосно-полну структуру (подмлађивањем укупне популације и повећањем удела жена у укупном становништву), образовну структуру (побољшањем образовне структуре становништва) и националну структуру (повећањем националне хомогености) становништва Србије и Београда.

Треба на крају истаћи, да је потребно избеглицама омогућити да остваре своје право на избор у погледу трајног решења, било да је то останак у Србији, или повратак у Босну и Херцеговину. Економски развој истовремено је предуслов како за повратак избеглица у Босну и Херцеговину, тако и за интеграцију. Сходно томе, највећи проблем избеглицама из БиХ у Србији и Београду у процесу интеграције представља економска интеграција, с обзиром да је процес културне интеграције умногоме олакшан непостојањем језичке баријере, али и верским, националним и културним једнакостима. У процесу интеграције избеглица из БиХ у Србији и Београду, са нагласком на нужност преласка са хуманитарних на развојне програме, а који се намеће континуитетом процеса избеглиштва, морају се поред низа елемената уважити и специфичне потребе везане за одређене структуре становништва. У том смислу жеље су да ова студија буде још један корак ка упознавању и решавању проблема избеглица и феномена избеглиштва уопште.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bakewell, O. (2000): *Refugee Repatriation in Africa: Towards a Theoretical Framework*, Centre for Development Studies, University of Bath, UK.
2. Black, R. (2000): Return and Reconstruction: Missing Link or Mistaken Priority in Post-Dayton Bosnia and Herzegovina?, *SAIS Review*, John Hopkins University Press, Washington.
3. Брезник, Д. (1980): *Демографија – Анализа методи и модели*, Научна књига, Београд.
4. Бубало, М. (1999): *Регионално-географски проблеми избеглиштва у Банату*, Магистарски рад, Институт за географију Природно-математичког факултета Универзитета у Новом Саду, Нови Сад.
5. Влада Републике Србије (2002): *Програм спровођења Националне стратегије за решавање питања избеглих лица*, Влада Републике Србије, Београд.
6. Вујошевић, Л. (1996): *Породица у избеглиштву*, Центар за научна истраживања САНУ, Универзитет у Крагујевцу, Крагујевац.
7. Грчић, М. (2000): *Политичка географија*, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд.
8. Драгаš, М. (2000): *Social Position of Refugees in the FR of Yugoslavia: The Serbs, Refugees, Exiles and Displaced Persons at the end of the 20th Century*, University of Belgrade, Centre for Strategic Studies, Belgrade.
9. Економски институт (1997): *Извештај о хуманом развоју – Југославија 1997*, Економски институт, Београд.
10. Илић, Ј. (1998): Број, размештај и структура ратом угрожених лица приспелих у републику Србију после 1990. године и њихов значај за домицилну демодинамику и регионализацију, *Демографске основе регионализације Србије*, Посебна издања, књ. 54, Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд.
11. Koser, K. (1993): *Repatriation and Information: A Theoretical Model, Geography and Refugees: Patterns and Processes of Change*, Belhaven Press, New York.
12. Котал, Ј., М. Милосављевић, Л. Тодоровић (1998): *Град отвореног срца: Београд и избеглице 1991–1996*, Црвени крст, Београд.
13. Kunz, E. F. (1973): The Refugee In Flight: Kinetic Models And Forms Of Displacement, *International Migration Review*, Vol. 7, No. 2., Center for Migration Studies, New York.
14. Kunz, E. F. (1981): Exile and Resettlement: Refugee Theory, *International Migration Review*, Vol. 15, No. 1/2., Center for Migration Studies, New York.
15. Марјанац, З. (1998): *Демографски проблеми Републике Српске – Протјерана, избјегла, расељена лица, домаћинства и прихватни*

- центри, *Република Српска у Дејтонским границама*, Зборник радова, Географско друштво Републике Српске, Бања Лука.
16. Матковић, Г. (1997): Future plans and durable solutions for war affected population, *Становништво*, бр. 1–2, CDI – IDN, Београд.
 17. Матковић, Г. (1999): Избеглице и друга ратом угрожена лица, *Развитак становништва Србије 1991-1997*, Центар за демографска истраживања – Институт демографских наука, Београд.
 18. Мацура, М. (1974): *Прилози теорији и политици становништва*, Економски институт, Београд.
 19. Moore, W., S. Shellman (2001): *40 Years of Refugee Flows: New UNHCR Data – Challenges and Prospects*, Department of Political Science, The Florida State University, Florida.
 20. Мудреновић, С. (1999): *Присилне миграције у Европи у послератном периоду*, Магистарски рад, Економски Факултет Универзитета у Београду, Београд.
 21. O' Docherty Madrayo, L. (1988): The Hidden Face of The War in Central America, *The Sociology of Involuntary migration*, Harrell-Bond E. B. and Monahan L. (ed.), Current Sociology 36 (2), Sage Publications, Bristol.
 22. Petersen, W. (1958): A General Typology of Migration, *American Sociological Review*, Vol. 23, No. 3., The University of Wisconsin, Medison.
 23. Петровић, Р. (1987): *Миграције у Југославији и етнички аспект*, ИИЦ ССО Србије, Београд.
 24. Population Division – Department of Economic and Social Affairs (1998): *World Population Monitoring 1997*, International migration and development, Population Division – Department of Economic and Social Affairs, UN, New York pp. 141–161.
 25. Proudfoot, J. M. (1957): *European Refugees: 1939–1952 a Study in Forced Population Movements*, London.
 26. Радовановић, В. (1959): *Општа антропогеографија*, Књига I, Грађевинска књига, Београд.
 27. Richmond, H. A. (1988): Sociological Theories of International Migration: The Case of Refugees, *The Sociology of Involuntary migration*, Harrell-Bond E. B. and Monahan L. (ed.), Current Sociology 36 (2), Sage Publications, Bristol.
 28. Службени лист СРЈ, Правни факултет, Факултет политичких наука и Институт за међународну политику и привреду (1998): Избеглице и остала лица о којима брине UNHCR у: *Избеглице, међународна заштита, правни положај и животни проблеми избеглица, прогнаника и расељених лица*, Службени лист СРЈ, Правни факултет, Факултет политичких наука и Институт за међународну политику и привреду, Београд.

29. Спасовски, М., Д. Живковић, М. Степић (1992): *Етнички састав становништва Босне и Херцеговине*, Универзитет у Београду, Географски факултет, Београд.
30. Стојановић, Б. (1999): Промене територије насеља Београд и административног подручја града Београда, у: *Становништво Београда према попису из 1991.*, Завод за информатику и статистику града Београда, IDN, Београд.
31. Swiss agency for development and cooperation Swiss disaster relief unit и Републички завод за тржиште рада Републике Србије (2000): *Запошљавање преко тржишта рада и заштита права запослених избеглица и расељених лица у Републици Србији*, Swiss agency for development and cooperation Swiss disaster relief unit и Републички завод за тржиште рада Републике Србије, Београд.
32. The Harry S. Truman Research Institute for the Advancement of Peace, The Hebrew University of Jerusalem: *The Refugees` Experience and Education: The Palestinian Case*, The Harry S. Truman Research Institute for the Advancement of Peace, The Hebrew University of Jerusalem, Jerusalem.
33. Harrell-Bond, E. B. (1988): The Sociology of Involuntary Migration: An Introduction, *The Sociology of Involuntary migration*, Harrell-Bond E. B. and Monahan L. (ed.), Current Sociology 36 (2), Sage Publications, Bristol.
34. Huyck, E., Bouvie, L. F. (1983): The Demography of Refugees, *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, 467., Philadelphia.
35. Carballo, M., Nerukar, A. (2001): Migration, Refugees and Health Risk, *Emerging Infectious Diseases*, Vol. 7, Issue 3, National Center for Infectious Diseases, Atlanta, Georgia.
36. Цветковић, Н. В. (1998): *Страх и понижење (Југословенски рат и избеглице у Србији 1991–1997)*, Институт за европске студије, Београд.
37. Цвијић, Ј. (1965): *Балканско полуострво и Јужнословенске земље: Основи антропогеографије*, Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије, Београд.
38. Wertheimer-Baletić, A. (1982): *Demografija – Stanovništvo i ekonomski razvoitak*, Zagreb.

СТАТИСТИЧКЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ И ИЗВОРИ

1. База података информатичке службе комесаријата за избеглице Републике Србије (2002): Изворни подаци о избеглицама из Босне и Херцеговине у Београду, База података информатичке службе комесаријата за избеглице Републике Србије, Београд.
2. Комесаријат за избеглице Републике Србије и Комесаријат за расељена лица Републике Црне Горе (1996): *Попис избеглица и других ратом угрожених лица у Савезној Републици Југославији*, UNHCR, Комесаријат за избеглице Републике Србије и Комесаријат за расељена лица Републике Црне Горе, Београд.
3. Комесаријат за избеглице Републике Србије и Биро за хуманитарну помоћ Европске уније (2002): *Регистрација избеглица у Србији март–април 2001*, Високи Комесаријат Уједињених нација за избеглице, Комесаријат за избеглице Републике Србије и Биро за хуманитарну помоћ Европске уније, Београд.
4. Министарство за људска и мањинска права Србије и Црне Горе (2004): *Избеглички корпус у Србији према подацима пописа становништва 2002.*, Министарство за људска и мањинска права Србије и Црне Горе, Београд.
5. Савезни завод за статистику – Републички завод за статистику Србије (2002): *Попис становништва, домаћинства и станова 2002, Први резултати пописа по општинама и насељима Републике Србије*, Савезни завод за статистику – Републички завод за статистику Србије, Београд.
6. Савезни завод за статистику (2002): Саопштење бр. 35, Савезни завод за статистику, Београд.
7. Федерални завод за статистику Сарајево (1993): *Попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава 1991., Национални састав становништва: Резултати за Републику по општинама и насељеним мјестима 1991.*, Статистички билтен бр. 234., Федерација Босне и Херцеговине, Федерални завод за статистику, Сарајево.
8. Федерални завод за статистику Сарајево (1998): Статистички билтен бр. 265., Федерални завод за статистику, Сарајево.
9. Федерални завод за статистику Сарајево (1999): Статистички годишњак Федерације Босне и Херцеговине, Федерални завод за статистику, Сарајево.

SUMMARY

Territorial mobility of population gets wider dimensions followed by development of technology and communications. Migration forms have changed due to the increasing diversity of political and economic circumstances in modern world, which give the impulse to migrations. Modern migration flows are characterized by increase in three kinds of migrations. Those are migrations of highly qualified personnel, migrations of refugees and asylum seekers, and illegal migrations. Besides increased intensity of economic migrations as the result of population's desire for better life standard, 20th century has been marked by exile phenomenon. Hundreds of thousands of people had been suddenly and forcefully moved from their homes due to fear of torture and death, based on racial or ethnic background. According to UN data, approximately one forced migrant comes to every 120 migrants throughout the world. Studying of forced migrations in second half of 20th century by foreign authors, therefore, gets its full ascent. Numerous typologies of migrations that include forced migrations emerged in that period, and UN Convention with definition of a refugee has been passed. In domestic literature, problems of forced migrations have not been sufficiently covered, both in geography and other sciences as well. Papers on that subject mostly emerged only in the last few years.

Today forced migrations are more and more determined by actions of human factor. Refugees, displaced persons and asylum seeking persons emerge as the result of forced migrations motivated by political reasons. Besides newly formed states, the product of national war in the former Yugoslavia are also numerous refugees, among which refugees from Bosnia-Herzegovina as well. Predecessor to those migrations, as a hint of possible diversity culmination are migrations of ethnic gathering type, which according to Petrović (1987) represent special type of inner-republic movements in the former Yugoslavia. During the period after the Second World War, migration of the Serbian population to its territorial center of concentration (the Republic of Serbia, especially that part of it outside the autonomous provinces) was most pronounced from Bosnia-Herzegovina.

From the demographic aspect, the difficulty of studying migration as a basic demographic process arises from the fact that it involves two populations - "the population of the place of origin of migrants and that of the place receiving them. Problems of the forced migrations, and concrete refugee migrations caused by actions of political factors includes, besides refugees and governments of the places of origin and those of the places receiving them, various international and humanitarian organizations. Therefore studying of forced migrations gets its complexity together with emphasized need to interdisciplinary approach of the studies.

This paper represents contribution to studying and understanding of causes and mechanisms of forced migrations, especially those caused by actions of political factors. Considering that forced migrations have significant part in contemporary migration flows in the world, but also bearing in mind great number of refugees with which Serbia and Montenegro has been faced after the disintegration of the former Yugoslavia, as well as the need of solving numerous problems refugees face with, the intention for this paper is not only to have theoretic but also applicable importance. Getting to know the basic theories of forced migrations made possible to explore the causes that effect genesis of refugees, but also the basic characteristics refugees might have, according to the forced migrations' type. On the other hand, answers to questions related to causes of refugee migrations from BiH, as well as consequences of these migrations on demographic development of Serbia and Belgrade appears from the very analysis of refugee population from Bosnia-Herzegovina in Belgrade.

By transforming data of the 2001 census of refugees in the Republic of Serbia into data adequate for demographic studies, we performed a structural and functional analysis focused at studying basic characteristics of refugee migrations as demographic process, aimed at determination of certain specificities in the structure of monitored population, which characterize refugee populations and populations struck by war on the example of refugee population from BiH in Belgrade, as well as clarifying the selectivity of refugees from BiH in Serbia and Belgrade with respect to certain characteristics in comparison with structure of the population in the place of origin and that of displaced persons inside BiH (in Republika Srpska). A further purpose of the indicated analysis was to establish differences and similarities between the refugee population from BiH in Belgrade and the total refugee population from B&H on territory of the Republic of Serbia in regard to basic demographic and socioeconomic characteristics. Drawing on the obtained data, we attempted to prove the hypothesis as to positive selectivity of refugees from B&H in Serbia in relation to the population of the place of origin and refugees in Republika Srpska, as well as positive selectivity of refugees from B&H in Belgrade in relation to the total refugee population from B&H in the Republic of Serbia. Analysis of structural characteristics of the refugee population from B&H in Serbia enables us to investigate the selectivity of refugee migrations with respect to the more significant demographic and socioeconomic indices and makes it possible to test the Lee hypothesis in the push/pull model, namely that those migrants responding primarily to pull factors in the place of destination are positively selected with respect to age, education, qualifications, or motivation, whereas those responding primarily to push factors in the place of origin are most often negatively selected, migration of the latter group being for the most part non-voluntary (World Population Monitoring 1997, International Migration and Development pp. 141-161,1998). The results of the work, by themselves, try to give answers to some questions related to theoretic researches of forced

migrations (first of all the question of selectivity of forced migrants), apart from the fact that they give the insight into origin, scope, directions, territorial distribution and structure of refugee population from BiH in Belgrade, for the needs of practical activities in the direction of solving refugee problems. Questions about refugee settlement, their employment and possible solving of refugee issue, but also research of interdependence between structural characteristics of refugees and their determination for certain permanent solution have been worked out.

Most of the refugees and asylum seekers in Europe during the last ten years are from the territory of former Yugoslavia. Bosnia&Herzegovina is today one of the leading countries of refugee origin in the world. Although the majority of refugees from BiH have migrated within the region, apart from large number of refugees originated from BiH in Serbia and Montenegro, directions of refugee migrations from BiH are also significantly aimed towards USA, but also the countries of Northern Europe. According to 2001 data, 165.811 refugees from BiH sought shelter in Serbia, out of which 52.140 (31,4%) in Belgrade (in 2002. it is 131.469, and 40.414 refugees from BiH in Belgrade).

In 2002 refugees in Serbia, without Kosovo and Metohija, make 5,1%, and in Belgrade 7,1% of total population, out of which refugees from BiH take part with 1,8%, respectively 2,6%. They are mostly concentrated on Vojvodina territory and in Belgrade. They have the biggest share in population in municipalities Šid and Indija (more than 20%), and the smallest in municipalities Sjenica and Tutin (up to 1%). Refugees had little influence on the increase in population in municipalities on Southeast of Central Serbia. Thus the percentage share of refugees in total population for these municipalities goes up to 1%.

According to territorial distribution of refugees in Serbia, refugees from B&H settled predominantly in Belgrade and Vojvodina. In municipalities of Central Serbia without Belgrade, they represent the largest share in the total number of refugees in municipalities on the border with Republika Srpska (Loznica, Mali Zvornik, Ljubovija, Bajina Basta). In Vojvodina, the municipality of Kikinda stands out by virtue of having a large share of refugees from BiH in the total number of refugees. Apart from geographical location, such a distribution of refugees from BiH was also influenced by earlier migrations, a fact confirmed by the examples of the Mali Zvornik and Kikinda municipalities, where according to the 1991 census approximately 30% of all newcomers were individuals originating from BiH. As for Muslim refugees from BiH in Serbia, they moved predominantly to municipalities in which the Muslim population already constituted a significant percentage, for example Sjenica or Tutin.

In Belgrade the greatest number of refugees from BiH live on territory of central city municipalities, whereas Zemun and Novi Beograd are emphasized as individual municipalities. Exactly in these municipalities the significant number of population have come from BiH before 1991, and that confirmed the importance of migration networks also within refugee migrations. When looked

at the level of settlements, refugees from BiH in Belgrade mostly live in urban settlements and municipal centers, whereas their number in rural settlements of suburban municipalities is insignificant. It is not surprising considering that more than 80% of this population originally comes from settlements of urban type. Results of mobility analysis of refugees from BiH in Belgrade before war show that more than 50% of this population doesn't have migration history and that until the moment of refuge they didn't change the place of their residence.

Studying of refugees from BiH in Belgrade confirmed that this population is characterized by certain specificities, which are anyhow shown within populations struck by war, such as low rate of masculinity and surplus of women in the fertile life period. These particularities can also be seen at the age pyramid as existing of sudden transitions as consequence of disproportion in numerosness of certain generations as war consequence.

At the time of migration, refugees from BiH mostly belonged to age groups to 20 and between 35 and 40, and today they are tenish years older. The average age of studied population is 38,4 years and is higher than the average age of refugees from BiH at the level of whole Serbia, but is lower than the average age of total Belgrade population in 2002. Central Belgrade municipalities have the most expressed process of aging according to all indices of age when refugees from BiH are concerned, at what Vračar municipality is emphasized. It is also municipality which is characterized by progressed population aging process, and which notes decrease in population number over the years.

In relation to total refugee population from BiH in Serbia, refugees from BiH in Belgrade are married in lower percentage, while the higher percentage of them are either divorced or single. The greatest number of married refugees from BiH live in municipalities outside Belgrade settlement, where the greater number of refugees have permanently solved the accommodation issue, while the greatest number of the singles live in the central city municipalities.

Positive selection of refugees from BiH in Belgrade, according to education and previous occupation, related to population of the place of origin as well as total refugee population from BiH in Serbia, is in keeping with claims of demand in Belgrade as managerial and the biggest administrative Serbian center. In that way Belgrade got finished educated working labor, which prevalently declared for integration as permanent solution. Vračar, Savski Venac and Stari Grad municipalities have the most favorable educational structure of refugees from BiH. The biggest number of refugees from BiH that were engaged in agriculture before the war settled in the suburban municipalities, which gave them possibility for further engagement within agriculture. Territorial distribution of refugees within Belgrade according to previous occupation is also confirmed by studying of professional population structure before migration.

Indices of population economic activity indicate to favorable relations between total population, working able and contingent of economic active population, when talked about refugees from BiH in Belgrade. Analysis of the

working-age contingent of the population in Belgrade from aspect of the need for jobs indicates that working able population makes 72,5% in total exiled population from BiH. More than 60% of refugees from BiH in Serbia belong to active population category, and similar picture is also in Belgrade. Also it needs to be emphasized that in the structure of refugees from BiH in Serbia 64,7% of them doesn't perform their occupation, and percentage in Belgrade is only 50,8%. When looked at age structure of refugees, it is noticeable that it is harder for older refugees to find job, therefore structural unemployment is represented.

The ethnic push factor as a crucial element in the process of prompting these migrations is confirmed by the selectivity of refugees in Serbia in regard to nationality, that is national structure of refugees, which is significantly homogenous in relation to national structure of BiH population before the war and is made by Serbs in around 90%. Also the biggest number of refugees from BiH, both in Serbia and Belgrade, is originally from municipalities that are now within the structure of Federation BiH.

Studies show that the most significant problems of refugees are certainly issues of accomodation and job. Special attention to directions of activities for solving problems in these areas is payed in the National Strategy for Solving the Issues of Refugees, adopted by Republic of Serbia's Government in 2002. Considering duration of exile process, the need for permanent solution of housing space, naturally for those refugees who are determined for integration imposes itself. Accomodation type for refugees from BiH analysis show that there is significantly lower number of refugees in their own accomodation in Belgrade related to refugees from BiH in Serbia generally. Every sixth person eluded from BiH has permanently solved his housing issue, while in Belgrade it is every eighth person. The biggest number of refugees from BiH live in Belgrade in their own objects in municipalities which doesn't have areas within central Belgrade settlement. It can be assumed that difference in real estate prices had significant influence on this occurence, but also that refugees permanently settled in certain number of week-end objects in these municipalities. Realization of permanent accomodation for refugees accomodated in colective centers represents special problem. When talking about refugees from BiH in Belgrade, this number is not high and that is mainly working able population, which would ease finding the right solution for their accomodation.

Economic adaptation and job issue are extremely important for refugees. From the aspect of job type for older than 15, 38,6% have permanent job, and that represent solid success in conditions of high unemployment of local population as well. One has to bear in mind that differences in school systems and needs of new working labour markets impose additional problems to many refugees in the sense of necessary retraining and alike.

In the view of desired permanent solutions for which the refugees declared themselves in order to resolve their status in future, the greater number of refugees from BiH in Belgrade opting for integration in local environment

related to summ of refugees from BiH in Serbia. However, in both cases it is over 50% of population. Studying of interdependence between territorial distribution of refugees from BiH in Serbia and their structural characteristics and determination for certain permanent solution of refugee status gave the conclusion that various factors have influence on decision about permanent solution. The conducted analysis of structural characteristics of refugees from BiH in Serbia opting for integration shows that this solution is favored for the most part by younger and better educated refugees, married persons, and individuals coming from municipalities where their ethnic group was in the minority before the war or became the minority after it. In Belgrade refugees in municipalities, which don't have their parts within central Belgrade settlement, where they usually live with their families and in own accommodation mostly opted for integration. Positive co-relation between length of refugee stay and desire for integration is also expressed.

Apart from the fact that studying of refugees from BiH in Belgrade shows characteristics of populations struck by war, in relation to refugees from BiH in Serbia generally, certain specialties can be noticed, which represent confirmation of theoretically based standard hypothesis about selectivity of economic migrants, primarily by education and occupation (increased tendency towards migrating of population with higher educational level and age 20-40).

Analysis of the data indicate that for the given indices, displaced persons in the BiH entity of Republika Srpska emanating from the same pre-war population of BiH have significantly poorer characteristics with respect to education in comparison with persons from BiH who sought refuge from the war in Serbia. Refugees from BiH in Serbia show distinct positive selectivity according to education in relation both to population of place of origin and in comparison with displaced persons on Republika Srpska territory, which have moved within BiH. In Belgrade, positive selectivity of refugees from BiH with respect to education is even more pronounced, in keeping with requirements of the largest commercial and administrative center of Serbia.

Refugees from BiH in Serbia are averagely younger than other refugees in Serbia and the greatest number of them is in their working period of life. Study of the age of refugees from BiH at the time of arrival in Serbia and Montenegro on the example of Belgrade indicates that the average age of refugees from BiH in Belgrade at the time of exile was 31.4 years. That leads to conclusion that, apart from compulsion and speed which refugee migrations as phenomenon certainly bear, younger refugees and ones with better educational characteristics decided to move in the direction of more distant territories which were giving higher possibilities of better economic conditions for living, since they were out of war activities. This example challenges the point that most oftenly refugees are not positively chosen, as being the case with other migrants, because countries accept them on humanitarian basis and not based on their qualifications. In the context of the above mentioned and in accordance with

realizations related to forced migrations theory, the question comes whether the refugees from BiH are acute or anticipatory migrants, regardless of migration's compulsion. That would also explain significantly higher number of refugees from BiH in Belgrade with higher/high education, but also experts and administrators according to previous occupation, in relation to population of the place of origin as well as refugees from BiH in Serbia as whole.

Certain number of refugees from BiH in Belgrade which are characterized by expressive positive selectivity towards certain traits, can be possibly noted to movings within Serbia, which show that in the period 1996-2001 a little less than 3% of total number of refugees from BiH came to Belgrade, while at the same time number of refugees from BiH in Central Serbia without Belgrade decreased by almost 4%.

Results of the study indicate that the directions of recent refugee migrations from BiH to Serbia have continued the historic trend of previous migrations on the territory of former Yugoslavia namely the trend of so-called ethnic gathering. This is corroborated by the significantly more homogeneous national structure of refugees from BiH in Serbia in relation to the national structure of BiH before the war, as well as by the fact that most of the refugees come from municipalities now located within the Federation of BiH, which suggests that these migrations were prompted by action of the ethnic push factor. Refugees from BiH, relying on family and friends in Serbia confirm the importance of migration-social networks in the case of forced migrations as well, and the fact that population rarely migrate in the areas where they don't know anybody.

So, it can be said that studying of refugees from BiH in Serbia shows that, irrespective of the forced nature of these migrations and the action of social networks, better educated and younger refugees chose resettlement on the territory of Serbia and Montenegro instead of resettlement in BiH's Republika Srpska. With the prolongation of exile, the action of social networks has weakened, while that of economic factors has become more significant, as can be seen from the territorial distribution of refugees during the period of 1996-2001. The number of refugees living with family and friends is in decline, and their decision to return is being increasingly influenced by economic factors. So refugees more and more behave similar to economic migrants, concentrating in the areas of higher development which give them better opportunities for work according with their structural characteristics, which can be seen on the example of refugees from BiH in Belgrade. Also, the influence of economic factors on refugees' decision to stay or return is getting bigger.

According to first results of 2002 census in Central Serbia and Vojvodina, in Belgrade live 1.635.358 or 20,7% of total population on the territory on which the census was conducted. At the same time, 111.300 or 29,4% of total refugee population on this territory found refuge in Belgrade.

In larger or smaller scope, migrational component of population's movements had decisive influence on population's dynamics of Central Serbia and Vojvodina during the last inter-census period. Large population influx into Serbia by refugee migrations from former Yugoslav republics undoubtedly contributed to increase of total number of Serbian population. So, even with negative population growth Vojvodina and Belgrade note increase in number of population in period 1996-2002, while Central Serbia without Belgrade continues decreasing trend of population number from period 1981-1991. If neglected influence of refugees, Central Serbia and Vojvodina would have negative migrational balance in period 1991-2002 of 161.359. When observed at municipal level, 52 municipalities note increase in population number in the last inter-census period (Lapovo and Niška Banja municipalities, formed after 1991., were looked as integral parts of Batočina and Niš municipalities, for the comparison of data). Out of which 22 municipalities in Vojvodina, 20 in Central Serbia without Belgrade and 10 in Belgrade. Analysis results at municipal level show that only 15 municipalities of Central Serbia and Vojvodina would continue to have increase in population number. Those are: Bujanovac, Vranje, Vrnjačka Banja, City of Niš, Novi Pazar, Preševo and Tutin in Central Serbia without Belgrade, Beočin, Žabalj, Novi Sad, Stara Pazova and Temerin in Vojvodina and Barajevo, Grocka and Čukarica municipalities in Belgrade. Bujanovac, Vranje, Novi Pazar, Preševo and Tutin have negative migrational balance and at the same time positive population growth in the period 1991-2002, therefore natural component had decisive influence on increase of population number in these municipalities. Barajevo, Vrnjačka Banja, Žabalj, Stara Pazova and Temerin municipalities, which have negative population growth in the same period, have the increase in population number solely thanks to migrations. Remaining 4 out of above-mentioned 11 municipalities: Niš and Novi Sad as strong regional centers, and Belgrade municipalities Grocka and Čukarica, as well as Beočin municipality, apart from positive population growth owe the increase of population number mostly to mechanical influx of population.

Influence of refugees on demographic development of certain regions and municipalities would be adequate to their territorial distribution. Refugees from BiH would accomplish the greatest influence on demographic development of Vojvodina and Belgrade, and in Central Serbia without Belgrade mostly on municipalities in border parts, near Drina river. In Belgrade that is territory of central city municipalities, whereas Zemun and Novi Beograd stand out as separate municipalities. Mali Zvornik, Loznica and Temerin, which note increase in population number within the last inter-census period with more than 6% of refugee population in overall, are also municipalities in which there are more than half of refugees originated from BiH, so the contribution of refugee migrations from BiH to increase of population number of these municipalities in the period 1991-2002 is indisputable. Bajina Bašta, Krupanj, Loznica, Ljubovija, Mali Zvornik, Priboj, Prijepolje, Sjenica, and Užice municipalities stand out with

more than 60% of exiled population from BiH. Vladičin Han, Doljevac, Preševo and Trgovište are municipalities with the smallest portion of refugees from BiH in the total number of refugees. In Belgrade, central city municipality Savski Venac has the biggest percentage of refugees from BiH in total, and Sopot has the smallest one.

Negative population growth in Belgrade since 1992 contributes to overcoming of mechanical population growth in the increase of Belgrade population number, even with the fact that portion of mechanical component in population growth of Belgrade gradually weakens since 1970-ties as consequence of demographic discharge of traditional emigrant areas. Division of Belgrade's administrative area onto three smaller territorial units, during analysis, made possible to see more clearly differences in arrangement and demographic characteristics of refugees from BiH in Belgrade. Considering the territorial arrangement of refugees from BiH in Belgrade and their concentration in municipalities of central urban agglomeration, it is obvious that refugee migrations from BiH will not have any significant influence on changes in population numbers of smaller settlements in suburban Belgrade municipalities, and that trend of population number decreasing in these settlements will continue. Bearing in mind the fact about prevalent influence of mechanical increase on total increase of Belgrade population, the increase of population number caused by refugee migrations raises also questions about housing space, jobs, education and increase of population needs' scope in general. In that sense it is necessary to act in direction of most optimal solutions both for refugees and local population, but also undisturbed action of city functions.

According to results of Central Serbia and Vojvodina population projections with and without the assumption about integration of refugees, it is assumed that positive effects of basically bigger number of population accomplished by moving of refugees would be lost by the year 2050 (Matković, 1999). This is confirmed by the fact that refugee population is characterized by distinctions of population in the final phase of demographic transition, which can be also seen at graphs of age pyramids, on example of refugees from BiH in Belgrade, which give the picture of regressive type of population structure, with small children's base 0-4 years as indicative index of birthrate. If the influence of refugee migrations from BiH on demographic development of Serbia, in the view of total number of population, somewhat gets lost on the way of new census methodology, which doesn't include persons on temporary work abroad longer than one year in permanent population, it is indisputable that the effects of refugee migrations from BiH on demographic development of Serbia and Belgrade, besides quantity also reflect in the quality sense, that is by acting on changes in the structure of population (both directly and indirectly).

Besides direct effects such as the influence on population's dynamics, refugees from BiH as demographic potential also affect

- Age-sex structure (by rejuvenation of total population and increase of share of women in total population)

Considering that refugees have lower average age related to Central Serbia and Vojvodina population and specially when talking about refugees from BiH which are generally younger than refugees from Croatia, it will affect rejuvenation of total population. Average age for refugees from BiH at Serbian level is 35,9 years. Refugees from BiH in Belgrade are older than the average for Serbia (38,4), but still younger related to total Belgrade population in 2002 (average age 40,4). It can be concluded that refugees from BiH also affect rejuvenation of Belgrade population.

Although it is known that movements of whole families are characteristic for refugee migrations, during which there are mostly women and children in the first waves, apart from economic migrations with mostly migrant of 20-40 years of age, population of refugees from BiH in Belgrade is characterized just by the greatest number of this age group in total. During the exile these persons were averagely 10 years younger. At the same time, population in Serbia in 2002, as well as total population of refugees from BiH in Serbia is distinguished by the greatest percentage of population age 40-59.

Refugee migrations from BiH also affect the increase of women's portion in the total population number. Misbalance in sex structure of refugees from BiH in Serbia, for which masculinity rate is 841,9 reflects on total Serbian population (masculinity rate 946,5), whereas in 1991 it was 984,5. Masculinity rate for Belgrade in 1991 was 937,7, whereas according to 2002 data it decreased to 902,9. In 2001 number of men on 1000 women in population of refugees from BiH in Belgrade is 810,1.

- Educational structure (by improvement of population's educational structure)

Results of educational structure's analysis point out that refugees from BiH in Serbia, and this is even more evident at Belgrade level, show clear positive selectivity towards education compared to educational level of BiH's pre-war population. Refugees from BiH in Belgrade have more favorable educational structure related to total population of refugees from BiH in Serbia, which would have positive effect to educational structure of total population of Belgrade city. It is also positive that the greatest number of refugees from BiH in Belgrade is within their working life period.

- And national structure (by expansion of national homogeneity) of Serbia and Belgrade's population.

Substantial homogenous national structure of refugees, thus refugees from BiH as well, would contribute to increasing of Serbs' participation in population's national structure, both in Serbia and Belgrade.

Considering the studied inter-dependence between territorial distribution of refugees from BiH in Serbia and their structural characteristics and determination to certain permanent solution of refugee status, it can be

concluded that structures of population which will integrate, would favorably act on demographic development of both Serbia in general and Belgrade as well. Bearing in mind primarily age of refugees determined to integration, process of integration is probably going to be relatively fast for them. Mostly from urban areas and with high percentage of highly educated persons and experts according to previous occupation, it can be considered that these refugees would have positive influence on future economic development of Serbia. Structure of unemployed refugees corresponds to structure of unemployed persons in Serbia. However, it can not be said that it has influence on social stability since both refugees and local population share the same problems in the transition process the country is going through.

On the other hand the drain of highly qualified persons from BiH to the Republic of Serbia caused by the war will have significant negative consequences for the economy and social life of BiH. This is especially important in the years immediately following the war, when educated persons are the main carriers of the revitalization of economic and social life. The structure of refugees from BiH in Serbia opting for repatriation is not encouraging for the economic recovery of BiH, since they are predominantly older persons no longer of working age. The economic situation in BiH is today a significant obstacle to sustainable return, and refugees cite living conditions in BiH as one of the main obstacles to repatriation. Even refugees who manage to repossess their property find it difficult to choose repatriation when they know they are going to be unable to earn a living in their former place of residence. That is also one of the reasons why repatriation is chosen predominantly by old-age pensioners, who have an assured source of income. Programs of the international community and local governments need to act more energetically in the direction of establishing economically sustainable return.

Starting from the fact that more than half of exiled population on Republic of Serbia's territory, according to 2001 census, is determined for local integration as permanent solution of refugee status, and that solving of refugee problem, apart from low birthrate, represents significant demographic problem our country is facing today, it is undeniable that studying of demographic characteristics of the exiled population in the context of policy creation and program of permanent solution of refugee life problems, will gain more and more on its importance. All the better since the lack of reliable informations is serious obstacle in creating and applying development programs related to refugees.

At the end, it should be emphasized that it is necessary to enable refugees to realize their right to choice regarding permanent solution, whether it is staying in Serbia or return to BiH. At the same time, economic development is pre-condition both for return refugees to BiH and integration as well. In accordance with that, economic integration represents the biggest problem to refugees from BiH in Serbia and Belgrade within the integration process,

considering that process of cultural integration is quite eased by non-existence of language barrier, but also by religious, national and cultural equalities. In the integration process of refugees from BiH in Serbia and Belgrade, with the emphasis to necessity of transferring from humanitarian to development programs and which imposes itself by continuity of exile process, apart from series of elements, specific needs connected to certain population structures must be respected. In that sense, the wishes for this study are for it to be one further step towards recognizing and solving problems of refugees and phenomenon of the exile in general.

ПРИЛОЗИ

Табела 1. Избеглице из БиХ према великим старосним групама и општинама пребивалишта у Београду 2001. год

Општина	0-19						20-39						40-59						60+						УКУПНО		
	М	%	Ж	%	У	%	М	%	Ж	%	У	%	М	%	Ж	%	У	%	М	%	Ж	%	У	%	М	Ж	У
Барајево	201	25.3	213	22.6	414	23.8	246	31.0	326	34.5	572	32.9	230	29.0	263	27.9	493	28.4	117	14.7	142	15.0	259	14.9	794	944	1738
Вождовац	274	22.1	288	19.3	562	20.6	413	33.3	465	31.2	878	32.1	346	27.9	464	31.1	810	29.6	209	16.8	275	18.4	484	17.7	1242	1492	2734
Врачар	99	14.4	135	14.2	234	14.2	249	36.1	288	30.2	537	32.7	179	26.0	283	29.7	462	28.1	162	23.5	248	26.0	410	25.0	689	954	1643
Гроцка	339	28.4	320	24.7	659	26.5	378	31.7	385	29.7	763	30.7	306	25.6	343	26.5	649	26.1	171	14.3	247	19.1	418	16.8	1194	1295	2489
Звездара	736	26.4	723	18.4	1459	21.7	1034	37.1	1477	37.6	2511	37.4	563	20.2	1083	27.6	1646	24.5	455	16.3	643	16.4	1098	16.4	2788	3926	6714
Земун	849	25.3	770	19.5	1619	22.2	1119	33.4	1341	34.0	2460	33.7	861	25.7	1142	28.9	2003	27.5	521	15.6	692	17.5	1213	16.6	3350	3945	7295
Лазаревац	62	24.2	69	22.8	131	23.4	62	24.2	74	24.4	136	24.3	69	27.0	90	29.7	159	28.4	63	24.6	70	23.1	133	23.8	256	303	559
Младеновац	204	35.1	159	20.2	363	26.6	159	27.4	276	35.1	435	31.8	94	16.2	188	23.9	282	20.6	124	21.3	163	20.7	287	21.0	581	786	1367
Н. Београд	733	20.7	691	16.6	1424	18.5	1180	33.2	1315	31.5	2495	32.3	954	26.9	1316	31.6	2270	29.4	682	19.2	847	20.3	1529	19.8	3549	4169	7718
Обреновац	314	27.4	332	26.2	646	26.8	304	26.6	367	28.9	671	27.8	322	28.1	322	25.4	644	26.7	205	17.9	248	19.5	453	18.8	1145	1269	2414
Палилула	390	24.3	386	18.4	776	21.0	525	32.7	704	33.7	1229	33.3	386	24.0	600	28.7	986	26.7	305	19.0	400	19.1	705	19.1	1606	2090	3696
Раковица	387	28.2	352	19.1	739	23.0	428	31.1	619	33.5	1047	32.5	336	24.5	552	29.9	888	27.6	223	16.2	323	17.5	546	17.0	1374	1846	3220
Савски венац	247	24.6	208	17.4	455	20.7	287	28.6	401	33.6	688	31.3	300	29.9	397	33.2	697	31.7	171	17.0	188	15.7	359	16.3	1005	1194	2199
Стари град	286	23.1	303	19.5	589	21.1	380	30.7	492	31.6	872	31.2	358	28.9	476	30.6	834	29.8	215	17.4	285	18.3	500	17.9	1239	1556	2795
Сопот	57	27.3	55	21.6	112	24.1	64	30.6	77	30.2	141	30.4	57	27.3	79	31.0	136	29.3	31	14.8	44	17.3	75	16.2	209	255	464
Чукарица	549	23.7	582	20.9	1131	22.2	680	29.4	853	30.7	1533	30.1	673	29.1	834	30.0	1507	29.6	412	17.8	512	18.4	924	18.1	2314	2781	5095
Укупно	5727	24.5	5586	19.4	11.313	21.7	7508	32.2	9460	32.8	16.968	32.5	6034	25.9	8432	29.3	14.466	27.7	4066	17.4	5327	18.5	9393	18.0	23.335	28.805	52.140

Табела 2. Структура избеглица из БиХ у Београду (више од 15 година старости) према полу и брачном статусу 2001. године

Општина		1		2		3		4		5		9		Укупно
		Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	
Барајево	М	371	54.3	7	1.0	215	31.5	1	0.1	29	4.2	60	8.8	683
	Ж	448	55.1	26	3.2	190	23.4	9	1.1	83	10.2	57	7.0	813
	Укупно	819	54.7	33	2.2	405	27.1	10	0.7	112	7.5	117	7.8	1496
Вождовац	М	608	55.8	15	1.4	272	25.0	5	0.5	36	3.3	153	14.0	1089
	Ж	654	49.8	39	3.0	280	21.3	11	0.8	159	12.1	171	13.0	1314
	Укупно	1262	52.5	54	2.2	552	23.0	16	0.7	195	8.1	324	13.5	2403
Врачар	М	304	47.7	16	2.5	240	37.7	6	0.9	36	5.7	35	5.5	637
	Ж	348	39.1	44	4.9	301	33.8	10	1.1	143	16.0	45	5.1	891
	Укупно	652	42.7	60	3.9	541	35.4	16	1.0	179	11.7	80	5.2	1528
Гроцка	М	554	57.2	12	1.2	270	27.9	2	0.2	28	2.9	102	10.5	968
	Ж	570	52.3	26	2.4	216	19.8	22	2.0	153	14.0	103	9.4	1090
	Укупно	1124	54.6	38	1.8	486	23.6	24	1.2	181	8.8	205	10.0	2058
Звездара	М	1049	44.2	53	2.2	873	36.8	13	0.5	91	3.8	295	12.4	2374
	Ж	1541	44.2	205	5.9	1016	29.2	84	2.4	345	9.9	293	8.4	3484
	Укупно	2590	44.2	258	4.4	1889	32.2	97	1.7	436	7.4	588	10.0	5858
Земун	М	1493	52.5	55	1.9	931	32.7	14	0.5	106	3.7	246	8.6	2845
	Ж	1727	49.9	146	4.2	858	24.8	34	1.0	469	13.6	225	6.5	3459
	Укупно	3220	51.1	201	3.2	1789	28.4	48	0.8	575	9.1	471	7.5	6304
Лазаревац	М	131	59.3	2	0.9	41	18.6	1	0.5	12	5.4	34	15.4	221
	Ж	140	53.2	5	1.9	47	17.9	2	0.8	43	16.3	26	9.9	263
	Укупно	271	56.0	7	1.4	88	18.2	3	0.6	55	11.4	60	12.4	484

Општина		1		2		3		4		5		9		Укупно
		Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	
Младеновац	М	193	43.0	5	1.1	130	29.0	5	1.1	28	6.2	88	19.6	449
	Ж	237	34.1	37	5.3	214	30.8	56	8.1	91	13.1	59	8.5	694
	Укупно	430	37.6	42	3.7	344	30.1	61	5.3	119	10.4	147	12.9	1143
Нови Београд	М	1715	55.3	47	1.5	888	28.7	12	0.4	108	3.5	329	10.6	3099
	Ж	1929	51.1	144	3.8	882	23.4	21	0.6	450	11.9	350	9.3	3776
	Укупно	3644	53.0	191	2.8	1770	25.7	33	0.5	558	8.1	679	9.9	6875
Обреновац	М	599	64.5	14	1.5	146	15.7	0	0.0	42	4.5	127	13.7	928
	Ж	616	58.5	29	2.8	154	14.6	7	0.7	114	10.8	133	12.6	1053
	Укупно	1215	61.3	43	2.2	300	15.1	7	0.4	156	7.9	260	13.1	1981
Палилула	М	664	48.9	47	3.5	428	31.5	6	0.4	55	4.0	159	11.7	1359
	Ж	821	43.8	88	4.7	546	29.1	20	1.1	241	12.9	158	8.4	1874
	Укупно	1485	45.9	135	4.2	974	30.1	26	0.8	296	9.2	317	9.8	3233
Раковица	М	589	51.7	13	1.1	285	25.0	3	0.3	47	4.1	203	17.8	1140
	Ж	805	48.7	81	4.9	322	19.5	17	1.0	175	10.6	252	15.3	1652
	Укупно	1394	49.9	94	3.4	607	21.7	20	0.7	222	8.0	455	16.3	2792
С. венац	М	452	51.7	17	1.9	247	28.2	4	0.5	29	3.3	126	14.4	875
	Ж	540	50.2	41	3.8	271	25.2	9	0.8	104	9.7	111	10.3	1076
	Укупно	992	50.8	58	3.0	518	26.6	13	0.7	133	6.8	237	12.1	1951
Сопот	М	101	56.1	2	1.1	60	33.3	0	0.0	4	2.2	13	7.2	180
	Ж	105	47.1	15	6.7	64	28.7	5	2.2	21	9.4	13	5.8	223
Стари град	М	560	51.6	28	2.6	356	32.8	7	0.6	42	3.9	92	8.5	1085
	Ж	642	45.9	72	5.1	389	27.8	16	1.1	169	12.1	112	8.0	1400
	Укупно	1202	48.4	100	4.0	745	30.0	23	0.9	211	8.5	204	8.2	2485

Општина		1		2		3		4		5		9		Укупно
		Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	
Чукарица	М	1141	58.1	26	1.3	472	24.0	7	0.4	79	4.0	238	12.1	1963
	Ж	1243	51.6	85	3.5	548	22.7	18	0.7	293	12.2	224	9.3	2411
	Укупно	2384	54.5	111	2.5	1020	23.3	25	0.6	372	8.5	462	10.6	4374
Укупно	М	10524	52.9	359	1.8	5854	29.4	86	0.4	772	3.9	2300	11.6	19895
	Ж	12366	48.5	1083	4.3	6298	24.7	341	1.3	3053	12.0	2332	9.2	25473
	Укупно	22.890	50.5	1442	3.2	12152	26.8	427	0.9	3825	8.4	4632	10.2	45.368

1- У браку/ванбрачној заједници

2- Разведен/а

3- Самац/а

4- Раздвојен

5- Удовац/а

9- Без одговора

Табела 3. Образовна структура избеглица из БиХ у Београду (више од 15 година старости) према полу 2001. године

Општина		1		2		3		4		5		9		Укупно
		Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	
Барајево	М	9	1.3	84	12.3	409	59.9	141	20.6	0	0.0	40	5.9	683
	Ж	39	4.8	150	18.5	446	54.9	146	18.0	1	0.1	31	3.8	813
	Укупно	48	3.2	234	15.6	855	57.2	287	19.2	1	0.1	71	4.7	1496
Вождовац	М	7	0.6	74	6.8	536	49.2	309	28.4	0	0.0	163	15.0	1089
	Ж	51	3.9	136	10.4	636	48.4	294	22.4	0	0.0	197	15.0	1314
	Укупно	58	2.4	210	8.7	1172	48.8	603	25.1	0	0.0	360	15.0	2403
Врачар	М	10	1.6	71	11.1	301	47.3	239	37.5	0	0.0	16	2.5	637
	Ж	46	5.2	132	14.8	427	47.9	257	28.8	0	0.0	29	3.3	891
	Укупно	56	3.7	203	13.3	728	47.6	496	32.5	0	0.0	45	2.9	1528
Гроцка	М	14	1.4	118	12.2	574	59.3	174	18.0	1	0.1	87	9.0	968
	Ж	94	8.6	221	20.3	535	49.1	130	11.9	2	0.2	108	9.9	1090
	Укупно	108	5.2	339	16.5	1109	53.9	304	14.8	3	0.1	195	9.5	2058
Звездара	М	28	1.2	258	10.9	1285	54.1	618	26.0	2	0.1	183	7.7	2374
	Ж	102	2.9	645	18.5	1751	50.3	799	22.9	3	0.1	184	5.3	3484
	Укупно	130	2.2	903	15.4	3036	51.8	1417	24.2	5	0.1	367	6.3	5858
Земун	М	83	2.9	359	12.6	1682	59.1	549	19.3	3	0.1	169	5.9	2845
	Ж	264	7.6	609	17.6	1859	53.7	543	15.7	0	0.0	184	5.3	3459
	Укупно	347	5.5	968	15.4	3541	56.2	1092	17.3	3	0.0	353	5.6	6304
Лазаревац	М	3	1.4	36	16.3	112	50.7	33	14.9	0	0.0	37	16.7	221
	Ж	11	4.2	67	25.5	106	40.3	27	10.3	0	0.0	52	19.8	263
	Укупно	14	2.9	103	21.3	218	45.0	60	12.4	0	0.0	89	18.4	484

Општина		1		2		3		4		5		9		Укупно
		Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	
Младеновац	М	27	6.0	67	14.9	247	55.0	51	11.4	0	0.0	57	12.7	449
	Ж	67	9.7	145	20.9	362	52.2	70	10.1	1	0.1	49	7.1	694
	Укупно	94	8.2	212	18.5	609	53.3	121	10.6	1	0.1	106	9.3	1143
Н. Београд	М	13	0.4	196	6.3	1576	50.9	1062	34.3	0	0.0	252	8.1	3099
	Ж	140	3.7	570	15.1	1823	48.3	937	24.8	4	0.1	302	8.0	3776
	Укупно	153	2.2	766	11.1	3399	49.4	1999	29.1	4	0.1	554	8.1	6875
Обреновац	М	31	3.3	157	16.9	531	57.2	125	13.5	0	0.0	84	9.1	928
	Ж	100	9.5	237	22.5	520	49.4	85	8.1	0	0.0	111	10.5	1053
	Укупно	131	6.6	394	19.9	1051	53.1	210	10.6	0	0.0	195	9.8	1981
Палилула	М	18	1.3	186	13.7	725	53.3	365	26.9	1	0.1	64	4.7	1359
	Ж	57	3.0	364	19.4	970	51.8	413	22.0	1	0.1	69	3.7	1874
	Укупно	75	2.3	550	17.0	1695	52.4	778	24.1	2	0.1	133	4.1	3233
Раковица	М	14	1.2	113	9.9	619	54.3	271	23.8	2	0.2	121	10.6	1140
	Ж	108	6.5	236	14.3	808	48.9	337	20.4	6	0.4	157	9.5	1652
	Укупно	122	4.4	349	12.5	1427	51.1	608	21.8	8	0.3	278	10.0	2792
С. венац	М	5	0.6	75	8.6	429	49.0	285	32.6	1	0.1	80	9.1	875
	Ж	29	2.7	148	13.8	519	48.2	303	28.2	0	0.0	77	7.2	1076
	Укупно	34	1.7	223	11.4	948	48.6	588	30.1	1	0.1	157	8.0	1951
Сопот	М	1	0.6	35	19.4	103	57.2	29	16.1	0	0.0	12	6.7	180
	Ж	9	4.0	73	32.7	115	51.6	21	9.4	0	0.0	5	2.2	223
	Укупно	10	2.5	108	26.8	218	54.1	50	12.4	0	0.0	17	4.2	403

Општина		1		2		3		4		5		9		Укупно
		Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	
Стари град	М	7	0.6	100	9.2	548	50.5	352	32.4	4	0.4	74	6.8	1085
	Ж	23	1.6	240	17.1	669	47.8	367	26.2	2	0.1	99	7.1	1400
	Укупно	30	1.2	340	13.7	1217	49.0	719	28.9	6	0.2	173	7.0	2485
Чукарица	М	23	1.2	157	8.0	1024	52.2	594	30.3	0	0.0	165	8.4	1963
	Ж	107	4.4	431	17.9	1178	48.9	510	21.2	0	0.0	185	7.7	2411
	Укупно	130	3.0	588	13.4	2202	50.3	1104	25.2	0	0.0	350	8.0	4374
Укупно	М	293	1.5	2086	10.5	10701	53.8	5197	26.1	14	0.1	1604	8.1	19895
	Ж	1247	4.9	4404	17.3	12724	50.0	5239	20.6	20	0.1	1839	7.2	25473
	Укупно	1540	3.4	6490	14.3	23425	51.6	10436	23.0	34	0.1	3443	7.6	45368

- 1- Без школе
- 2- Са основном школом
- 3- Са средњом школом
- 4- Виша/висока школа и више
- 5- Неизјашњен
- 9- Без одговора

Табела 4. Структура избеглица из БиХ (15 и више година старости) према економској активности и групама општина у Београду, 2001. године

Општина	Активна лица						Издравана лица						Лица са личним приходом						Без одговора						УКУПНО		
	М	%	Ж	%	У	%	М	%	Ж	%	У	%	М	%	Ж	%	У	%	М	%	Ж	%	У	%	М	Ж	У
Врачар, Звездара, Н. Београд, Раковица, Савски венац и Стари град	5335	57.9	7344	59.8	12679	59.0	1939	21.1	2614	21.3	4553	21.2	1659	18.0	1802	14.7	3461	16.1	277	3.0	519	4.2	796	3.7	9210	12279	21489
Вождовац, Земун, Палилула и Чукарица	4426	61.0	5634	62.2	10060	61.7	1364	18.8	1812	20.0	3176	19.5	1163	16.0	1122	12.4	2285	14.0	303	4.2	490	5.4	793	4.8	7256	9058	16314
Барајево, Гроцка, Лазаревац, Младеновац, Обреновац и Сопот	2186	63.8	2628	63.5	4814	63.6	614	17.9	890	21.5	1504	19.9	463	13.5	372	9.0	835	11.0	166	4.8	246	6.0	412	5.5	3429	4136	7565

Табела 5. Структура избеглица из БиХ (15 и више година старости) према економској активности, 2001. године

Општина	Активна лица						Издравана лица						Лица са личним приходом						Без одговора						УКУПНО		
	М	%	Ж	%	У	%	М	%	Ж	%	У	%	М	%	Ж	%	У	%	М	%	Ж	%	У	%	М	Ж	У
Барајево	456	66.8	531	65.3	987	66.0	123	18	190	23.4	313	20.9	101	14.8	83	10.2	184	12.3	3	0.4	9	1.1	12	0.8	683	813	1496
Вождовац	650	59.7	770	58.6	1420	59.1	201	18.5	276	21.0	477	19.9	164	15.1	158	12.0	322	13.4	74	6.8	110	8.4	184	7.7	1089	1314	2403
Врачар	359	56.4	498	55.9	857	56.1	147	23.1	199	22.3	346	22.6	115	18.1	169	19.0	284	18.6	16	2.5	25	2.8	41	2.7	637	891	1528
Гроцка	652	67.4	688	63.1	1340	65.1	174	18.0	248	22.8	422	20.5	101	10.4	92	8.4	193	9.4	41	4.2	62	5.7	103	5.0	968	1090	2058
Звездара	1375	57.9	2198	63.1	3573	61.0	564	23.8	763	21.9	1327	22.7	390	16.4	429	12.3	819	14.0	45	1.9	94	2.7	139	2.4	2374	3484	5858
Земун	1848	65.0	2341	67.7	4189	66.4	545	19.2	635	18.4	1180	18.7	381	13.4	352	10.2	733	11.6	71	2.5	131	3.8	202	3.2	2845	3459	6304
Лазаревац	86	38.9	94	35.7	180	37.2	18	8.1	34	12.9	52	10.7	18	8.1	13	4.9	31	6.4	99	44.8	122	46.4	221	45.7	221	263	484
Младеновац	253	56.3	496	71.5	749	65.5	103	22.9	112	16.1	215	18.8	82	18.3	56	8.1	138	12.1	11	2.4	30	4.3	41	3.6	449	694	1143
Н. Београд	1859	60.0	2170	57.5	4029	58.6	530	17.1	765	20.3	1295	18.8	601	19.4	631	16.7	1232	17.9	109	3.5	210	5.6	319	4.6	3099	3776	6875
Обреновац	615	66.3	653	62.0	1268	64.0	160	17.2	273	25.9	433	21.9	143	15.4	106	10.1	249	12.6	10	1.1	21	2.0	31	1.6	928	1053	1981
Палилула	803	59.1	1145	61.1	1948	60.3	261	19.2	380	20.3	641	19.8	247	18.2	256	13.7	503	15.6	48	3.5	93	4.9	141	4.3	1359	1874	3233
Раковица	636	55.8	1005	60.8	1641	58.8	275	24.1	358	21.7	633	22.7	189	16.6	190	11.5	379	13.6	40	3.5	99	6.0	139	5.0	1140	1652	2792
С. Венац	489	55.9	682	63.4	1171	60.0	180	20.6	198	18.4	378	19.4	184	21.0	152	14.1	336	17.2	22	2.5	44	4.1	66	3.4	875	1076	1951
С. Град	617	56.9	791	56.5	1408	56.7	243	22.4	331	23.6	574	23.1	180	16.6	231	16.5	411	16.5	45	4.1	47	3.4	92	3.7	1085	1400	2485
Сопот	124	68.9	166	74.4	290	72.0	36	20.0	33	14.8	69	17.1	18	10.0	22	9.9	40	9.9	2	1.1	2	0.9	4	1.0	180	223	403
Чукарица	1125	57.3	1378	57.2	2503	57.2	357	18.2	521	21.6	878	20.1	371	18.9	356	14.8	727	16.6	110	5.6	156	6.5	266	6.1	1963	2411	4374
Укупно	11947	60.1	15606	61.3	27553	60.7	3917	19.7	5316	20.9	9233	20.4	3285	16.5	3296	12.9	6581	14.5	746	3.7	1255	4.9	2001	4.4	19895	25473	45368

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

314.15 (497.11) "1996/2001"

314.7.045 (497.11) "1996/2001"

ЛУКИЋ, Весна

Избегличке миграције из Босне и Херцеговине у Београд /
Весна Лукић; уредник Милан Бурсаћ. - Београд: Географски институт "Јован
Цвијић", САНУ, 2005 (Београд: Цицero). - 130 стр. : граф. прикази, табеле,
геогр. карте; 25 cm. –

(Посебна издања / Српска академија наука и уметности, Географски
институт "Јован Цвијић"; књ. 66)

На спор. насл. стр.: Refugee Migrations from Bosnia and Herzegovina in
Belgrade. - During the Last Decade of the 20th Century . - Тираж 300. -
Напомене уз текст. - Библиографија: стр. 103 -107. -
Summary.

ISBN 86-80029-30-0

а) Миграције - Србија -1996 – 2001 б)

Избеглице - Србија - 1996 – 2001

COBISS . SR - ID 122692620